

NSD	DATO	ARKIVKODE 011
	06.05.2019	ARKIVDEL
SAKSNR.	201700258	DOKNR. 9
SAKSBEH.	VK	KOP1
EL.DOK.		MAKUL
UOS		

Gjennomgang av NSD – Norsk senter for forskningsdata

Rapport utarbeidet av arbeidsgruppe nedsatt av
Kunnskapsdepartementet

Mai 2019

Year	Value	Unit
2010	100	100%
2011	105	105%
2012	110	110%
2013	115	115%
2014	120	120%
2015	125	125%
2016	130	130%
2017	135	135%
2018	140	140%
2019	145	145%
2020	150	150%

Innholdsfortegnelse

1 Sammen drag	4
2 Mandat og arbeidet i arbeidsgruppen	7
2.1 Mandat for gjennomgangen av NSD.....	7
2.2 Arbeidsgruppen	9
2.3 Arbeidsgruppens tolkning av mandatet	9
2.4 Fremgangsmåte og metodevalg.....	10
2.5 Sentrale begreper	11
2.6 Forkortelser	12
3 NSD i kunnskapssektoren	13
3.1 Senere tids endringer i forvaltningsapparatet for høyere utdanning og forskning	13
3.2 Nærmere om NSD.....	13
3.3 Organisering og rammer for NSDs virksomhet.....	14
3.4 NSDs tjenester	16
3.5 NSDs tilknytningsform	29
3.6 NSDs økonomi	30
4 Utviklingstrekk i NSDs omgivelser	34
4.1 Nøkkeltrender i forskning	34
4.2 Stordata.....	34
4.3 Digital agenda	34
4.4 Digitaliseringsstrategien.....	35
4.5 Deling av forskningsdata	36
4.6 Datainfrastruktur.....	37
4.7 Langtidsplan for forskning og høyere utdanning	37
5 Informasjon og synspunkter fra intervjuer	38
5.1 Organisering og innretning av NSDs virksomhet.....	38
5.2 Tjenester	40
5.3 Tilknytningsform.....	53
5.4 Økonomi	54
5.5 NSD i sektoren	55
6 Arbeidsgruppens vurderinger	57
6.1 Rammer for virksomheten.....	57
6.2 Tjenester	58

6.3	Organisering og tilknytningsform.....	72
6.4	Økonomi og forretningsmodell.....	79
7	Arbeidsgruppens anbefalinger.....	81
7.1	Overordnet	81
7.2	Rammer for virksomheten	82
7.3	Tjenester	83
7.4	Organisering og tilknytningsform.....	88
7.5	Økonomi og forretningsmodell.....	90
	Referanser	91
	Tillegg A: Oversikt over intervjuer	93

1 Sammendrag

Organiseringen av forvaltningen og administrasjonen i kunnskapssektoren har de siste årene gjennomgått større endringer. Blant annet er flere tidligere selvstendige virksomheter blitt innlemmet i et nytt direktorat (Unit). Selv om det har vært forslag om det, har ikke NSD blitt omfattet av denne omorganiseringen i påvente av en helhetlig gjennomgang. Kunnskapsdepartementet og Forskningsrådet ønsker nå å se på NSDs virksomhet på nytt i lys av det nye landskapet i sektoren. Arbeidsgruppen har i denne rapporten vurdert hvordan NSD bør utøve og styre virksomheten, hvilke oppgaver og tjenester de bør fokusere på og videreutvikle, samt hvordan de bør organisere seg for å levere tjenester av høyest mulig kvalitet lavest mulig kostnad for brukerne.

Gjennomgangen av NSD viser at NSD har en sentral og viktig rolle i kunnskapssektoren, både historisk og i dag. NSD gjør en viktig jobb ved å levere sentrale støttetjenester til forskningssektoren og således bidrar de med å legge til rette for forskning av høy kvalitet. Arbeidsgruppen er opptatt av at kompetansemiljøet som NSD har bygget opp i Bergen, består i fremtiden. Dette hensynet bør tilegges avgjørende vekt i beslutningen om veien videre for NSD.

Etter arbeidsgruppens mening er oppgaveporteføljen til NSD for spredt; tjenestene retter seg mot for mange brukergrupper og for mange fagdisipliner. En viktig årsak til denne utviklingen er at rammene for virksomheten har vært uklare. Arbeidsgruppen anbefaler derfor at rammene for virksomheten til NSD tydeliggjøres. For det første må eieren gi tydeligere føringer for utviklingen av virksomheten og være tettere på NSD. For det andre må styret og ledelsen i NSD operasjonalisere vedtektene på en bedre måte, og utarbeide en tydeligere retning for virksomheten.

Når det gjelder selve tjenestene, anbefaler arbeidsgruppen at NSD konsentrerer porteføljen om kjernevirksomheten, og samtidig åpne for andre mindre aktiviteter. En slik strategi vil medføre at NSD får en smalere tjenesteportefølje med en mer spisset og tydelig profil enn i dag. Arbeidsgruppen anbefaler også at samfunnsvitenskapelig forskning forblir NSDs hovedområde og at dette hovedområdet gjennomsyrrer hele virksomheten og forretningsmodellen. Det er innen samfunnsvitenskapen NSD har bygget opp sin kompetanse over lengre tid, og det er den de er mest kjent og anerkjent for.

Database for statistikk om høgre utdanning (DBH) og kanalregisteret er viktige datakilder i kunnskapssektoren som må videreføres. Samtidig er det ikke åpenbart at forvaltningen av disse datakildene faller inn under formålet med NSDs virksomhet. Slik DBH og Kanalregisteret fremstår i dag, mener arbeidsgruppen at de primært er å betrakte som forvaltningsoppgaver hvor primærbrukerne er forvaltningsorganer som Kunnskapsdepartementet, universiteter, høyskoler, fagskoler og forskningssektoren forøvrig.

Når det gjelder *lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata* anbefaler arbeidsgruppen at myndighetene finansierer offentlige tjenesteleverandører, hvor det fremstår hensiktsmessig med fagspesifikke leverandører fremfor en stor nasjonal aktør. NSD bør være primærleverandør av lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata innen samfunnsvitenskapelig forskning. Arbeidsgruppen anbefaler også at Forskningsrådet gjeninnfører pålegget om at forskningsprosjekter *må* lagre og tilgjengeliggjøre forskningsdata ved de ulike offentlige tjenesteleverandørene.

I tillegg bør tjenestene innenfor lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata finansieres av Forskningsrådet over grunnbevilgningen eller gjennom andre finansieringsordninger, og ikke gjennom brukerbetaling.

Arbeidsgruppen anbefaler at NSD fortsetter samarbeidet med SSB om *microdata.no* med full styrke og at den videreutvikles slik at ambisjonene med løsningen nås. Microdata-plattformen er en svært lovende løsning som vil bidra til å gi forskere enklere tilgang til registerdata. En vesentlig videreutviklet versjon av *microdata.no* vil også bidra til at forskere og andre brukere vil få tilgang til data på like vilkår, og løsningen kan føre til økt omfang av og økt kvalitet i forskningen. I det videre arbeidet er det avgjørende at NSD bidrar med sin utviklerkompetanse, og arbeidsgruppen anbefaler at NSD bygger opp et robust utviklermiljø, som gjør dem mindre sårbare og bedre skikket til å møte utfordringene knyttet til videreutviklingen av *microdata.no*. Når det kommer til finansiering, anbefaler arbeidsgruppen at Forskningsrådet sikrer stabil og langsiktig finansiering av *microdata.no*. Dette vil bidra til å sikre lik tilgang til data og stabile rammebetingelser for tjenesten. Dersom driftskostnadene i stor grad skal dekkes gjennom brukerbetaling kan dette medføre at enkelte brukere ekskluderes.

NSD har gjennom sin *internasjonale virksomhet* bidratt til å sette Norge på kartet i det internasjonale forskningsmiljøet. Den internasjonale virksomheten har også vært sentral for å utvikle kompetansen blant NDSs medarbeidere, som igjen har bidratt til å øke kvaliteten på NSDs tjenester. Med utgangspunkt i dette anbefaler arbeidsgruppen at NSD opprettholder sin omfattende internasjonale virksomhet, og fortsetter å være en pådriver for internasjonal koordinering og samordning innenfor forskningsinfrastrukturfeltet. For å øke utbyttet av den internasjonale virksomheten for norsk forskning, er det viktig at NSD styrker innsatsen med å synliggjøre sine tjenester innen dette området for norske forskningsmiljøer.

Når det gjelder *personverntjenestene* anbefaler arbeidsgruppen at NSD fortsetter å tilby disse. Samtidig er det, på grunn av endringene i personvernlovgivningen, vanskelig å forutsi om dette blir en sentral oppgave for NSD fremover. NSD må selv vurdere hvor utstrakt tjenestetilbudet skal være og hvilken posisjon de ønsker å ta i markedet. I vurderingene av innretning på tjenestene anbefaler arbeidsgruppen at prinsippet om at brukerne skal få tilgang til personverntjenester av høyest mulig kvalitet og lavest mulig pris bør ligge til grunn.

NSD tilbyr også tjenester knyttet til *lagring og tilgjengeliggjøring av andre typer data* fra ulike prosjekter og på vegne av forskjellige offentlige institusjoner, samt tjenester knyttet til utforming og gjennomføring av *spørreundersøkelser*. Arbeidsgruppen anbefaler at NSD fortsetter å tilby disse tjenestene, selv om de må anses som bioppgaver sammenlignet med den øvrige virksomheten. Tjenestene skal støtte opp under kjerneaktivitetene og ikke ta fokuset vekk fra disse. Samtidig må det stilles krav om at disse tjenestene skal gå med overskudd og at dette overskuddet skal benyttes til å finansiere kjernevirksomheten.

Når det gjelder *organisering og tilknytningsform*, anbefaler arbeidsgruppen at NSD forblir et aksjeselskap som i dag, men at forvaltningsoppgavene flyttes fra NSD til Unit. Med forvaltningsoppgaver menes DBH og kanalregisteret. I tillegg anbefaler arbeidsgruppen at eierskapet av NSD overføres fra Kunnskapsdepartementet til Unit. En slik løsning kan gi flere fordeler.

Blant annet kan man oppnå synergieffekter og bidra til overføring av kompetanse mellom fagmiljøene innen utdanningsdata i NSD og Unit. En kritisk suksessfaktor for en slik løsning er at Unit og SSB inngår et mer forpliktende samarbeid enn i dag. Unit og SSB må samarbeide om publiseringen av utdanningsstatistikk og utlevering av data til forskning, herunder bruk av microdata.no-plattformen. Både Unit og SSB har høy fagkompetanse innen utdanningsdata som bør sees i sammenheng og utnyttes bedre.

Arbeidsgruppen mener det er viktig at NSD har en tydelig forretningsmodell og at de legger denne til grunn for utøvelsen av virksomheten. For tjenestene med stabil og langsiktig finansiering krever dette at NSD gjør seg mer synlige i markedet og aktivt markedsfører sine tjenester. For den konkurranseutsatte delen av virksomheten, bør NSD ha et mer kommersielt fokus. Selv om NSD ikke har som formål å skaffe aksjeeierne økonomisk utbytte, må de sikre seg et tilstrekkelig inntektsgrunnlag for å opprettholde tjenestetilbudet.

2 Mandat og arbeidet i arbeidsgruppen

2.1 Mandat for gjennomgangen av NSD

Kunnskapsdepartementet (KD) har fastsatt følgende mandat for gjennomgangen av Norsk senter for forskningsdata AS (NSD):

NSD har viktig infrastruktur for deler av norsk forskning, og spiller en sentral rolle i forskningsinstitusjoners arbeid med personvern. Departementets mål er at NSD er mest mulig relevant for brukerne, og at flest mulig kan og vil benytte NSDs tjenester. Gjennomgangen skal vurdere om dagens virksomhet er optimalt innrettet eller om det bør gjøres endringer for å i enda større grad gjøre NSD til et viktig verktøy for forskning og ev. utdanning, og i så fall hvilke endringer som bør gjøres.

Gjennomgangen skal omfatte hele bredden av NSDs virksomhet, både NSDs oppgaver innenfor lagring og tilgjengeliggjøring av data som Forskningsrådets grunnfinansiering primært er rettet mot, og den øvrige virksomheten til NSD. NSD får store deler av finansieringen gjennom nasjonal og internasjonal konkurranse, mens Kunnskapsdepartementet finansierer arbeidet med Database for statistikk og høgre utdanning (DBH) særskilt. Statistisk sentralbyrå er en viktig samarbeidspartner. Gjennomgangen skal innebære en egen vurdering av DBH, herunder anbefale organisering. Gjennomgangen bør også inkludere en dialog med Statistisk sentralbyrå og ev. foreslå tiltak for å gjøre samarbeidet enda bedre.

Gjennomgangen skal inkludere en vurdering av hvilken organisasjons- og tilknytningsform virksomheten bør ha. Dersom gjennomgangen kommer til at NSD fortsatt bør organiseres som et aksjeselskap, skal det gis en vurdering av hvem som bør forvalte eierskapet.

Formålet med evalueringen er:

- *Å gi NSD et kunnskapsgrunnlag for å kunne gjøre sine tjenester enda bedre og samtidig vise hvilket potensial som finner for videreutvikling av tjenestene. Dette kan bidra til at NSD når ut til nye brukere og styrker sin posisjon som dataarkiv og tilbyder av støttetjenester for forskning.*
- *Å gi Forskningsrådet en uavhengig vurdering av hvordan brukerne vurderer NSDs oppgaver, brukernes tilfredshet med de ulike tjenestene og hvor tilgjengelige de er.*
- *Å gi Forskningsrådet og Kunnskapsdepartementet en oppdatert forståelse av NSDs betydning for forskningssektoren, samt et kunnskapsgrunnlag for å kunne vurdere innretning og størrelse på grunnfinansieringen til NSD.*

Departementet legger til grunn at spørsmål foreslått nedenfor kan være hensiktsmessig å vurdere i arbeidet:

Om NSDs tjenester i dag

- *Hva mener ulike brukergrupper om NSDs arkiveringstjenester?*
- *Hva mener NSDs brukergrupper om de øvrige tjenestene NSD tilbyr?*
- *Hva mener ulike brukergrupper om sin kontakt med NSD?*

Om videreutvikling av lagrings- og delingstjenester

- *I hvilken grad etterspør NSDs brukergrupper tjenester innenfor tilrettelegging, lagring og deling av data?*
- *Er dagens tilbud av tjenester innenfor tilrettelegging, lagring og deling av data tilfredsstillende for NSDs brukergrupper?*
- *Hvordan har NSD forberedt seg på fremtidens behov og krav til tjenester innenfor tilrettelegging, lagring og deling av data?*
- *Hvordan bør NSD videreutvikle sine tjenester for i) å møte fremtidens behov og krav til tjenester innenfor tilrettelegging, lagring og deling av data og ii) for å nå nye brukergrupper utenfor NSDs faglige nedslagsfelt i dag?*
- *Hvordan bør NSD videreutvikle sin infrastruktur, personalets kompetanse og organisering av virksomheten?*
- *Har NSD det personell og den kompetansen som skal til for å møte fremtidens behov og krav?*

NSDs internasjonale arbeid

- *Hvordan påvirker NSDs internasjonale virksomhet NSDs kompetanse og kvaliteten på tjenestene selskapet tilbyr?*

NSDs økonomi og ressurser

- *Hva er NSDs forretningsmodell og hva er inntektskildene?*
- *Er forretningsmodellen bærekraftig over tid?*
- *Hvor stor grad av frihet og langsiktighet har NSDs inntekter?*
- *Hvilke muligheter har NSD til å øke inntektene?*
- *I hvor stor grad gir NSDs økonomi mulighet til å videreutvikle NSDs tjenester, infrastruktur, personale og organisasjon med tanke på å kunne møte fremtidens behov og krav?*
- *Hva bør nivået på egenkapitalen til NSD være?*

Gjennomgangen bør tydelig vise hva som er anbefalinger til hhv. NSD, Forskningsrådet og Kunnskapsdepartementet.

Gruppen som gjennomfører gjennomgangen bestemmer selv arbeidsmetode og oppgaver.

Departementet legger til grunn at både NSD og Forskningsrådet frembringer nødvendig grunnlagsmateriale og informasjon.

2.2 Arbeidsgruppen

Kunnskapsdepartementet oppnevnte en arbeidsgruppe med følgende medlemmer for gjennomgangen av Norsk senter for forskningsdata AS:

- Ann-Helén Bay, dekan OsloMet-Storbyuniversitetet
- Svenn-Åge Dahl, administrerende direktør Samfunns- og næringslivsforskning
- Gunnel Gustafsson, professor emerita Umeå universitet
- Solveig Svardal, assisterende direktør Telemarksforskning
- Barthold Vonen, direktør Senter for klinisk dokumentasjon og evaluering, Helse Nord RHF
- Rolf Aaberge, seniorforsker Statistisk sentralbyrå

Arbeidsgruppens leder har vært Ann-Helén Bay. Gruppen har selv valgt leder.

Unit – Direktoratet for IKT og fellestjenester i høyere utdanning og forskning - har vært sekretariat for arbeidsgruppen. PricewaterhouseCoopers (PwC) har bistått Unit i sekretariatet.

Arbeidsgruppen har gjennomført seks arbeidsmøter. I tillegg har arbeidsgruppens leder deltatt i flere av sekretariatets arbeidsmøter. NSD ble invitert til gruppens andre arbeidsmøte for å presentere sin virksomhet. Det har vært løpende dialog mellom sekretariatet og NSDs ledelse underveis for nødvendige avklaringer og oppdateringer. En representant for SSB har presentert microdata.no for arbeidsgruppen. Arbeidsgruppens medlemmer har deltatt i utvalget i kraft av sin fagkompetanse, ikke som representanter for sine respektive institusjoner.

Kunnskapsdepartementets oppnevning av arbeidsgruppen ga, ut over mandatet med enkelte utdypninger, ingen føringer for hvordan gjennomgangen skulle foregå. Arbeidsgruppens medlemmer hadde klare forventninger om at sekretariatet skulle ivareta utredningsarbeidet inklusive gjennomføring av intervjuer, forberede underlagsmateriale og utarbeide rapportutkast til møtene. På denne måten ga arbeidsgruppen retning og føringer for sekretariatets arbeid mellom møtene.

2.3 Arbeidsgruppens tolkning av mandatet

Det er arbeidsgruppens oppfatning at mandatet sett i sammenheng med de utdypende punktene gir et godt grunnlag for å gjøre en gjennomgang av NSD. Arbeidsgruppen har hatt en klar bevissthet når det gjelder mandatets tredeling, der det er oppmerksomhet på Kunnskapsdepartementets behov, Forskningsrådets behov og et eksternt blikk på NSD sin virksomhet.

Arbeidsgruppen har vurdert hvorvidt det er hensiktsmessig å gjøre en komparativ analyse av hvordan tjenestetilbudet som tilbys av NSD i Norge forvaltes i andre nordiske land. Etter en nøye vurdering av dette, sett opp mot mandatets omfang og tilgjengelige ressurser innenfor den gitte tidsrammen, ble dette alternativet forkastet.

Arbeidsgruppens leder har, i samarbeid med sekretariatets leder, gjennomført et møte med representanter for Kunnskapsdepartementet for å be om enkelte utdypninger av mandatet.

Dette møtet medførte en oppdatert forståelse av departmentets forventninger. Sekretariatet har også gjennomført flere møter med Forskningsrådet.

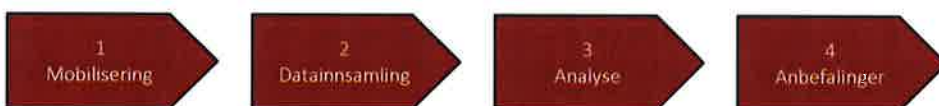
Som en del av disse avklaringene ble det enighet mellom arbeidsgruppen og oppdragsgiver om at arbeidsgruppen i svært begrenset grad vil omhandle NSDs interne organisering og virksomhetens kompetanse, da dette ville kreve mer tid og ressurser til evalueringen. Gjennomgangen vil heller ikke berøre den økonomiske situasjonen i form av en regnskapsanalyse. Forskningsrådet ga klart uttrykk for at deres behov i stor grad handler om å forstå NSDs virksomhet knyttet til lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata og brukernes opplevelse av denne tjenesten.

Arbeidsgruppen har, etter nevnte dialoger og intern drøfting rundt hva som er de mest sentrale punktene, endt opp med å prioritere følgende områder i sin gjennomgang:

- Organisasjons- og tilknytningsform
- Eierskap
- Tjenestetilbud, herunder særskilt Database for statistikk om høgre utdanning (DBH), lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata og tilgjengeliggjøring av data fra SSB til forskningsformål

2.4 Fremgangsmåte og metodevalg

Arbeidet med gjennomgangen av NSD har vært delt i fire faser, jf. figur 2.1.

Figur 2.1 Fasene i arbeidet med gjennomgangen av NSD

Kilde: Arbeidsgruppen.

I oppstarten - *mobiliseringsfasen* - drøftet arbeidsgruppen mandatet og skapte en felles forståelse av formålet med gjennomgangen og bestemte hvordan gruppen skulle gå frem i arbeidet.

I *datainnsamlingsfasen* ble det gjort en omfattende kartlegging av NSD. Kartleggingen fokuserte både på hvor NSD står i dag og utviklingstrekk som vil påvirke NSD i fremtiden. Datainnsamlingen ble hovedsakelig gjort gjennom intervjuer og dokumentanalyse. Det ble gjennomført intervjuer med et utvalg av samarbeidspartnere og brukere av NSDs tjenester, i tillegg til ansatte i NSD. Totalt ble det gjennomført i overkant av 40 enkelt- og gruppeintervjuer. Intervjuene var konsentrert rundt hovedpunktene i mandatet og hadde fire hovedtemaer: (1) Tjenestetilbudet til NSD, herunder brukertilfredshet, (2) tilknytningsform, (3) organisering og innretning og (4) økonomi. Alle temaene var ikke like relevante for alle intervjuobjektene. Navn på intervjuobjektene er anonymisert, og tabell A.1 i tillegg A gir en oversikt over hvilke institusjoner intervjuobjektene tilhører.

I *analysefasen* ble de innsamlede dataene systematisert og det ble gjort en vurdering av hvordan NSD kan utvikle seg i fremtiden basert på dagens situasjon og utviklingstrekkene som vil påvirke NSD i fremtiden. På bakgrunn av vurderingene kom arbeidsgruppen frem til en rekke *anbefalinger* om veien videre for NSD. Disse omfatter hvordan NSD bør utøve og styre virksomheten og hvilke oppgaver og

tjenester de bør fokusere på og videreutvikle, samt hvordan de bør organisere seg og hvordan tjenestetilbudet bør finansieres.

2.5 Sentrale begreper

Tabell 2.1 gir en oversikt over sentrale begreper som er benyttet i utredningen med en tilhørende forklaring.

Tabell 2.1: Oversikt over sentrale begreper benyttet i gjennomgangen

Begrep	Forklaring
<i>Datahåndteringsplan</i>	En datahåndteringsplan (på engelsk: data management plan, forkortet DMP) er et dokument som beskriver hvordan forskningsdataene i et prosjekt skal håndteres, fra prosjektets start til slutt.
<i>Datakuratering</i>	Datakuratering beskriver hele prosessen fra innsamling, til arkivering, vedlikehold og bevaring av forskningsdata for samtidig og fremtidig bruk. Datakuratorens oppgave er å kvalitetssikre metadata og å forvalte forskningsdatasamlingene. Store deler av denne kurateringen må skje i, eller i samarbeid med, forskningsmiljøene som genererer forskningsdataene.
<i>Forskningsdata</i>	Registreringer/nedtegnelser/rapporteringer i form av tall, tekster, bilder og lyder som genereres eller oppstår underveis i forskningsprosjekter. Dette kan for eksempel være data som er generert gjennom ny analyse, sammenstilling av eksisterende data, eller helt nye data generert gjennom ny datainnsamling. Forskningsdata er alltid et direkte resultat av forskningen, uavhengig av om dataene baserer seg på eksisterende data (kildedata) eller om de er samlet inn på nytt (resultatdata).
<i>Forskningsinfrastruktur</i>	Med forskningsinfrastruktur menes utstyr, ressurser og tilknyttede tjenester som forskningsmiljøene bruker til å utføre forskning innenfor sine respektive fagområder. Dette omfatter blant annet vitenskapelig utstyr og utstyrsfasiliteter, kunnskapsbaserte ressurser slik som samlinger, arkiver eller strukturert vitenskapelig informasjon som muliggjør forskning, elektronisk infrastruktur (nettverk, beregningsressurser, lagringsressurser, programvare, grids) eller enhver annen unik enhet som er avgjørende for å kunne utføre forskning. Forskningsinfrastrukturer kan være samlet på ett sted eller distribuerte (et organisert nettverk av ressurser).
<i>Forskningssektoren</i>	Forskningssektoren defineres til å være UH-institusjonene, forskningsinstituttene og helseforetakene.
<i>Metadata</i>	Metadata er data som definerer eller beskriver andre data.
<i>Registerdata</i>	Registerdata er data som fremkommer av registre. I Norge har vi en rekke sentrale registre over for personer og virksomheter. De fleste registerdata har i utgangspunktet et annet formål enn forskning, men loven åpner for at registerdata kan benyttes til forskningsformål.
<i>Utvalgsdata</i>	Utvalgsdata er data som følger av utvalgsundersøkelser. En utvalgsundersøkelse er en statistisk undersøkelse der man undersøker et utvalg av enheter i den populasjonen statistikken skal si noe om. Et eksempel på en utvalgsundersøkelse er skolevalgundersøkelsen NSD utført på vegne av utdanningsdirektoratet.
<i>Åpen tilgang</i>	Med åpen tilgang menes det at forskningsdata skal være tilgjengelige for relevante brukere, på like betingelser, og til lavest mulig kostnad. Tilgangen skal være enkel, brukervennlig og, hvis mulig, internettbasert.

2.6 Forkortelser

Tabell 2.2 gir en oversikt over sentrale forkortelser som er benyttet i gjennomgangen.

Tabell 2.2: Oversikt over sentrale forkortelser benyttet i utredningen

Forkortelse	Betydning
<i>API</i>	Programmeringsgrensesnitt (application programming interface)
<i>CESSDA</i>	Consortium of European Social Science Data Archives
<i>DBH</i>	Database for statistikk om høgre utdanning, forvaltet av NSD
<i>Diku</i>	Direktoratet for internasjonalisering og kvalitetsutvikling i høyere utdanning
<i>ERIC</i>	European Research Infrastructure Consortium
<i>ESS</i>	European Social Survey
<i>FAIR</i>	Findable – Accessible – Interoperable – Reusable
<i>FS</i>	Felles studentsystem, forvaltet av Unit
<i>KD</i>	Kunnskapsdepartementet
<i>NIFU</i>	Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning
<i>NOKUT</i>	Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen
<i>NORDi</i>	Norwegian Open Research Data Infrastructure, prosjekt i NSD
<i>NSD</i>	Norsk senter for forskningsdata AS
<i>NUDB</i>	Nasjonal utdanningsdatabase, forvaltet av SSB
<i>RAIRD</i>	Remote Access Infrastructure for Register Data, samarbeidsprosjekt mellom NSD og SSB
<i>SSB</i>	Statistisk sentralbyrå
<i>STAR</i>	Forkortelsen står for Statistikk, Tabeller, Analyser og Rapporter. Analyseverktøy for dataene i FS, forvaltet av Unit
<i>UHR</i>	Universitets- og høgskolerådet
<i>UH-sektoren</i>	Universitets- og høgskolesektoren
<i>Unit</i>	Direktoratet for IKT og fellestjenester i høyere utdanning og forskning

3 NSD i kunnskapssektoren

3.1 Senere tids endringer i forvaltningsapparatet for høyere utdanning og forskning

Den sentrale forvaltningen i kunnskapssektoren har vært preget av et høyt antall virksomheter med til dels fragmentert og uoversiktlig mandat. I 2015 oppnevnte derfor Kunnskapsdepartementet en ekspertgruppe for å gjennomgå organiseringen av de sentraladministrative oppgavene i sektoren. Rapporten forelå i januar 2016 (Gjedrem, 2016). Departementet fulgte opp rapporten ved å opprette et prosjekt med tre målsettinger: (1) Bedre måloppnåelse, (2) mer effektiv oppgaveløsning og (3) flytting av statlige arbeidsplasser ut av Oslo.

Kunnskapsdepartementet foretok en organisasjonsgjennomgang i 2017, og gjennomførte en omorganisering i kunnskapssektoren med virkning fra 2018. Virksomheter ble slått sammen til større enheter, og noen av de underliggende virksomhetene ble tilført oppgaver fra departementet. Blant annet ble det gjort en del endringer i forvaltningsapparatet for høyere utdanning og forskning. CERES, BIBSYS og deler av Uninett ble slått sammen til Unit - Direktoratet for IKT og fellestjenester innen høyere utdanning og forskning – begrunnet i at de utførte like eller likeartede oppgaver innen fellestjenester og IKT.¹ Unit utfører tjenester for universiteter og høyskoler og andre brukere, herunder studieadministrative systemer og tjenester, forskningstjenester, nasjonale IKT-oppgaver og det å gjøre kunnskap tilgjengelig. Unit skal bidra til å realisere målene om bedre kvalitet i tjenestene for høyere utdanning og forskning og ha et overordnet forvaltningsansvar på IKT-området. Hovedkontoret til Unit ble lagt til Trondheim med en avdeling i Oslo. Deler av Uninett ble opprettholdt som aksjeselskap og eierskapet ble lagt til Unit.

Gjedrem-Fagernæs rapporten gjennomgikk også NSDs roller og oppgaver. NSD ble imidlertid ikke en del av omorganiseringsprosjektet i oppfølgingen av rapporten, og Kunnskapsdepartementet besluttet at NSD skulle forbli et aksjeselskap inntil videre.

3.2 Nærmere om NSD

NSD - Norsk senter for forskningsdata - er en forskningsinfrastruktur som tilbyr flere data- og støttetjenester til ulike aktører i kunnskapssektoren, dvs. forskere, studenter, administrativt ansatte, finansieringsinstitusjoner og myndighetene.

NSD ble etablert i Oslo i 1971. I 1975 ble NSD flyttet til Bergen og ble her bygd opp i nær tilknytning til forskere ved det samfunnsvitenskapelige miljøet på Universitetet i Bergen, blant annet professor i statsvitenskap og sammenlignende politikk Stein Rokkan.

¹ CERES var organisert som et §1.4.4 tiltak under UIO og forvaltet, driftet og utviklet IT-systemer og tjenester for forskning og utdanning. De forvaltet blant annet Samordna opptak, Felles studentsystem og Cristin. Bibsys leverte fellessystemer for utdanning- og forskningssektoren, innenfor bibliotekløsninger og andre informasjonsløsninger. Uninett har ansvaret for utvikling og drift av den digitale grunnmuren for forskning og utdanning i Norge. Det var kun deler av oppgavene til Uninett som ble innlemmet i Unit.

I starten rettet NSD sine tjenester mot samfunnsvitenskapelig forskning, men etter en evaluering i 1989-1990 vedtok Forskningsrådet å gi NSD et bredere arbeidsområde. NSD utvidet derfor sin virksomhet til humaniora og medisinske fag, og etterhvert også miljøfag og utviklingsforskning. Utvidelsen av virksomheten på tvers av fagområder kombinert med en økende tjenesteportefølje, medførte at NSD endret navn fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste til Norsk senter for forskningsdata i 2016.

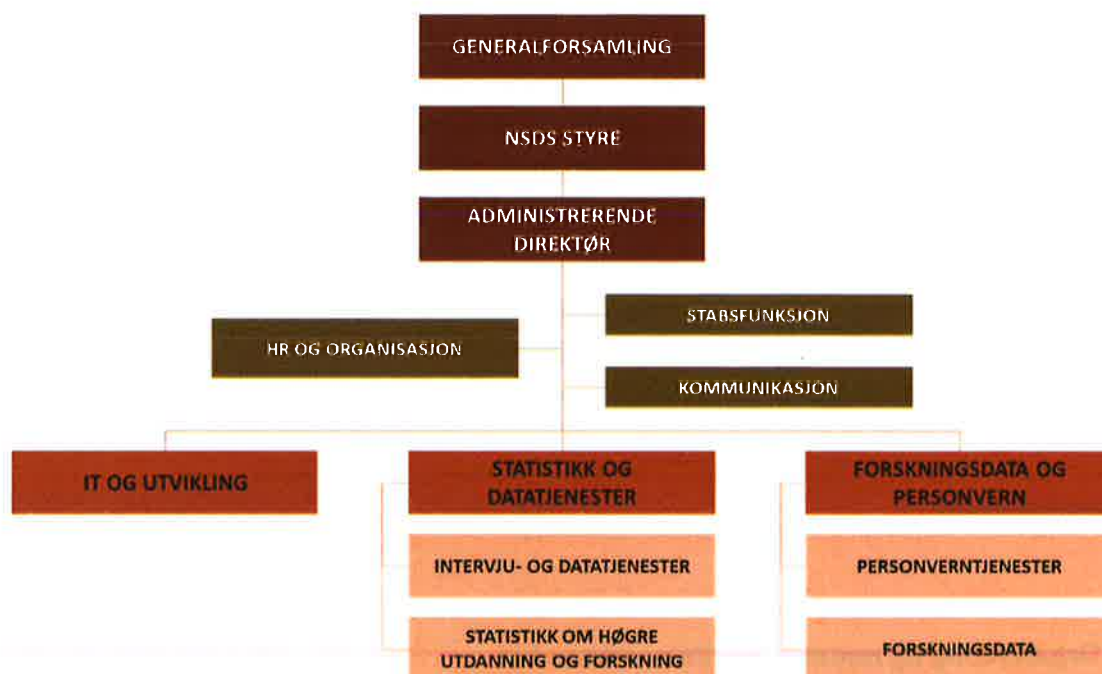
Da NSD ble etablert, startet det som et prøveprosjekt i Norges almenvitenskapelige forskningsråd (NAVF). I 1978 ble NSD et permanent organ under NAVF-avdelingen Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (RSF), og da de fem ulike forskningsrådene ble slått sammen til Norges forskningsråd i 1993 ble NSD videreført som et organ underlagt Forskningsrådet. I 2003 ble NSD fristilt fra Forskningsrådet og etablert som aksjeselskap med Kunnskapsdepartementet som eiere. Hensikten med endringen i eierformen var å gjøre NSD bedre i stand til å drive dataforvaltning og tjenesteyting overfor forskningssektoren.

3.3 Organisering og rammer for NSDs virksomhet

3.3.1 Organisasjonsstruktur

Figur 3.1 gir en oversikt over organisasjonsstrukturen i NSD. Den øverste myndighet i selskapet er generalforsamlingen som består av eierne, dvs. Kunnskapsdepartementet. Generalforsamlingen utnevner selskapets styre som består av 5 til 7 medlemmer med 1 til 2 varamedlemmer. I tillegg velger ansatte egne representanter til styret. Styret tilsetter administrerende direktør i selskapet.

Per 1. januar 2019 hadde NSD 92 ansatte, fordelt på fire avdelinger og en stab. To av avdelingene - avdeling for statistikk og datatjenester og avdeling for forskningsdata og personvern - har ansvar for hele tjenesteporteføljen. Avdelingene er delt i seksjoner med ansvar for ulike tjenester, hvor de største er seksjon for statistikk om høgere utdanning og forskning (DBH) og seksjon for personverntjenester med hhv. 17 og 21 ansatte. Avdeling for IT og utvikling har ansvar for IT og utvikling, mens avdeling for HR og organisasjon (stabsavdeling) har ansvar for personalforvaltning. Staben forøvrig (inkluderer både stabsfunksjon og kommunikasjon i organisasjonskartet under) ivaretar administrative funksjoner som økonomi, ledelsesstøtte og kommunikasjon.

Figur 3.1 NSDs organisasjonskart per 01.03.2019

Kilde: NSD.

3.3.2 Rammer for virksomheten

Sentrale overordnede styringsdokumenter for NSD er vedtektene som ble utformet i 2013, og senest oppdatert i 2016, og en strategi for perioden 2016-2019 som ble vedtatt av styret i 2015.

Særlig styrende for innretning av virksomheten er §3 i vedtektene som stadfester at *“selskapet skal ha som formål å drive dataforvaltning og tjenesteyting overfor forskningssektoren. I samarbeid med nasjonale og internasjonale aktører skal selskapet drive utviklingsarbeid innenfor sitt formål”*. Da NSD var et organ underlagt Forskningsrådet, var formålet med virksomheten beskrevet i statutter. I §2 i statuttene fastsatt i 1995 står det at *“NSD er et tjenesteytende organ for norsk forskning. NSD skal arbeide for utvikling og forbedring av tilgangen på data og analyseprogrammer for forskningsmiljøene, utarbeide regler for utveksling og utnyttelse av datasett, informere om utviklingen nasjonalt og internasjonalt på området databearbeiding og programutvikling, og samarbeide med andre norske institusjoner på området. NSD skal bidra i utformingen av informatikkpolitikken i Forskningsrådet.”*

I strategien for 2016-2019 har NSD formulert et samfunnsoppdrag som er *“å sikre fri og åpen tilgang til forskningsdata og forbedre mulighetene for empirisk forskning gjennom et bredt tilbud av data og støttetjenester”*. I tillegg har NSD slått fast at prinsippet om åpen tilgang, likebehandling og deling av forskningsdata (*“open access”*-prinsippet) er styrende for all deres virksomhet, og at hovedmålet for NSD som en sentral forskningsinfrastruktur, er å stimulere og bidra til at norsk forskning får lettest mulig tilgang til relevante data av høy kvalitet.

NSD har i strategien prioritert tre hovedsatsingsområder for perioden 2016-2019:

1. *NSDs nasjonale rolle som arkiv for forskningsdata for samfunnsfag, humaniora og medisin og helsefag skal videreutvikles, styrkes og stadfestes.*
2. *NSDs nasjonale rolle som knutepunkt for tilgang til viktige forskningsdata skal videreutvikles, styrkes og stadfestes.*
3. *NSDs nasjonale rolle som personvernombud for forskningssektoren skal videreutvikles, styrkes og stadfestes.*

3.4 NSDs tjenester

NSD tilbyr flere tjenester knyttet til forskning; rådgivning i utarbeidelse av datahåndteringsplan, avklaring av personvernspørsmål, veiledning i forbindelse med datainnsamling, tilgjengeliggjøring av ulike typer data til bruk i analyser, arkivering av data etter prosjektslutt og tilgjengeliggjøring av dataene til andre forskere, samt forvaltning av registre over godkjente kanaler for vitenskapelige publiseringer. I tillegg lagrer og tilgjengeliggjør NSD data som brukes av myndigheter, institusjoner i kunnskapssektoren og andre aktører, samt tilbyr enkelte tjenester av mindre omfang til ulike aktører i sektoren. I det følgende gjøres det rede for de ulike tjenestene til NSD.

3.4.1 Database for statistikk om høgre utdanning og kanalregisteret

Den største databasen som NSD forvalter er Database for statistikk om høgre utdanning (DBH). Databasen forvaltes etter avtale med Kunnskapsdepartementet inngått i 1991, og driften dekkes etter tilskudd fra departementet. Oppdraget er å dekke behovet for tilgang på relevante nasjonale data om høyere utdanning til bruk i forvaltning og forskning. Databasen er særlig viktig som et kunnskapsgrunnlag i forvaltningen av kunnskapssektoren, et nyttig verktøy i virksomhetsstyringen hos utdanningsinstitusjonene og et datagrunnlag for utredninger og analyser. Databasen er offentlig og gratis tilgjengelig for allmennheten, og oppdateres to ganger i året.

Databasen inneholder informasjon om den tertiære utdanningen i Norge som inkluderer fagskoler, universiteter og høyskoler.² Data omfatter studenter, samskipnader, utdanning, forskning, personale, museum, areal, biblioteker, økonomi, selskapsdata m.m. Totalt innrapporteres omtrent 490 variabler fra UH-institusjonene og 90 variabler fra fagskolene, samt administrative variabler som NSD legger til for å strukturere dataene. Innrapportering av data om fagskoler er kommet til de senere år og utgjør en del av databasen med egen rapportering og egen statistikk.

² I 2018 omfattet rapporteringen 51 høyere utdanningsinstitusjoner, 14 studentsamskipnader, økonomi- og personalrapportering for NOKUT, Diku, UNIT, Norsk utenrikspolitisk institutt, De nasjonale forskningsetiske komiteene og Forskningsrådet, samt studentdata for 81 fagskoler og økonomirapportering fra 25 fagskoler som mottok tilskudd fra fylkeskommunene.

I forvaltningen, og da særskilt i Kunnskapsdepartementet, benyttes DBH-data til flere formål. Sentrale prosesser hvor statistikk inngår er i finansieringssystemet for universiteter og høyskoler (bl.a. studiepoeng, kandidater, doktorgradskandidater, publiseringspoeng og økonomidata), i utarbeidingen av tilstandsrapporten for hhv. høyere utdanning og fagskolene, som styringsparametere og nøkkeltall til KDs styringsdialog med institusjonene og som regnskapstall til statsregnskapet. I tillegg kommer ad-hoc-forespørslere fra KD om uttrekk av tall og tilrettelegging av data til spesielle analyseformål.

Utdanningsinstitusjonene bruker DBH-data i virksomhetsstyringen. Blant annet benyttes DBH-data i institusjonenes rapportering i årsrapporter, og det er det eneste stedet som publiserer offentlig og sammenlignbar statistikk på tvers av institusjonene i sektoren.

Andre brukere og bestillere av DBH-data omfatter bl.a. Stortinget, Forskningsrådet, UHR, NIFU, NOKUT, Diku, Unit, SSB, Lånekassen, Forsvaret, Statsbygg, Uninett og andre statlige etater. Det er også løpende forespørslere fra utredningsgrupper som arbeider med f.eks. stortingsmeldinger og offentlige utredninger. Andre brukere er ulike interesseorganisasjoner, media, bachelor- og masterstudenter som skriver oppgaver, samt ulike analysefirmaer i inn- og utland. Ifølge NSD er det totalt årlig omtrent 1 300 forespørslere og bestillinger av data fra UH-institusjoner, UHR, forskningssentre og enkeltforskere, samt andre deler av forvaltningen, media og andre aktører.

I de senere år har NSD også begynt å tilrettelegge DBH for forskning, på bakgrunn av en avtale med KD fra 2007. I 2010 ble data på individnivå over studenter, dvs. data med personidentifikasjon, innlemmet i rapporteringen til DBH, og i 2015 ble også individdata over ansatte rapportert fra UH-institusjonene. Data på individnivå er også planlagt å innhente fra fagskolene. For å tilgjengeliggjøre individdataene for forskere planlegger NSD å inkludere dataene i microdata-løsningen, jf. kapittel 3.4.3.

Gjennom DBH koordineres og samordnes datainnsamling i kunnskapssektoren, som bidrar til å forenkle og rasjonalisere rapporteringsmengden i sektoren. Det har blitt gjort enkelte grep de senere år for å forenkle dataflyten og unngå dobbeltrapportering, i tillegg til at aktørene arbeider med å samordne begreper og innføre felles standarder. I dag får DBH data fra flere kilder, bl.a. kommer studentdata fra Felles studentsystem (FS) og data om forskning fra Cistin, som begge forvaltes av Unit, mens økonomiske og administrative data kommer direkte fra UH-institusjonene. Det er aktørene som sender inn tallmaterialet som har ansvar for datakvaliteten. NSD har automatisk kontroll av dataene, men foretar ingen manuell kvalitetssikring og gjør ingen endringer i dataene. NSD leverer data fra DBH til andre forvaltningsinstitusjoner i og utenfor sektoren, blant annet til KD, SSB, NOKUT, Lånekassen, Forsvaret, Diku, NIFU og Riksrevisjonen. SSB er en sentral aktør, hvor utdanningsdata fra DBH blant annet inngår i Norsk utdanningsdatabase (NUDB).

De senere årene har NSD videreutviklet enkelte av de tekniske løsningene i DBH. Blant annet har NSD utviklet et programmeringsgrensesnitt (application programming interface (API)) som tilbyr institusjoner og andre aktører rådata fra databasen til bruk for egne analyser og tilrettelegging i egne datavarehus eller forskningsfiler. Med API-et kan aktørene få automatisk tilgang til dataene i databasen uten å laste ned eller bestille tall fra NSD.

Siden 2005 har NSD hatt ansvaret for registeret over vitenskapelige publiseringskanaler. Kanalregisteret omfatter samtlige forlag og tidsskrift der publikasjoner kan gi uttelling i form av publiseringspoeng i finansieringssystemet for universiteter og høyskoler. I 2018 var det registrert om lag 33 600 tidsskrift og 3 100 forlag, og registeret er gratis tilgjengelig for allmennheten.

Kanalregisteret drives i samarbeid mellom Det nasjonale publiseringsutvalget (NPU) ved Universitets- og høyskolerådet (UHR). NSD har ansvar for drift og vedlikehold av registeret, mens publiseringsutvalget har ansvar for godkjenningen av publiseringskanalene. NSD mottar årlig forslag til kanaler fra institusjoner og enkeltforskere, og saksforbereder forslag til vedtak for kanaler på nivå 1.³ Innstillingene legges frem for publiseringsutvalget etter å ha vært vurdert av et arbeidsutvalg som behandler forslagene, og NPU fatter vedtak om kanalene. Vedtakene blir registrert i kanalregisteret hos NSD og gjøres deretter offentlig tilgjengelig, i tillegg til å bli sendt til Cristin-systemet i Unit. I Cristin registreres alle vitenskapelig publiseringer av norske forskere.

I tillegg til kanalregisteret drifter NSD et felles nordisk kanalregister og et register over sentrale tidsskrift innenfor humaniora og samfunnsfag (ERIC PLUS), samt verktøyet nasjonal publiseringsindikator.

3.4.2 Lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata

NSD tilbyr flere tjenester innen lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata. NSD er godkjent og sertifisert arkiv for alle typer digitalt registrerte data ved at de har fått tildelt CoreTrustSeal.⁴ I Norge er det kun NSD og Norsk marint datasenter (NMD) som har denne sertifiseringen. Sertifiseringen tildeles datainfrastrukturer etter søknad, der en uavhengig instans vurderer arkivet opp mot en rekke krav.

I 2014 inngikk Arkivverket og NSD avtale om bevaring og bruk av forskningsdata. Formålet med avtalen var å fordele ansvar og oppgaver mellom NSD og Arkivverket for behandling av forskningsdata. Avtalen innebærer at Arkivverket samtykker til at forskningsdata som er avleveringspliktige etter arkivloven, kan oppbevares av NSD på vegne av Arkivverket. I tillegg gis NSD ansvaret for ekstern bruk av dataene, hvor NSD skal legge til rette for dette innenfor de rammer som regelverket tillater.

NSD mottar grunnfinansiering fra Forskningsrådet for å levere tjenester innen arkivering og tilrettelegging av forskningsdata fra prosjekter Forskningsrådet finansierer innenfor samfunnsvitenskap, humaniora, medisin og helse, miljø og utviklingsforskning. Arkiveringstjenesten består av å innhente og motta forskningsdata og dokumentasjon av disse (metadata), samt kvalitetskontroll og langtidslagring av

³ Nivå 2 er begrenset til publiseringskanaler som oppfattes som de mest ledende i brede fagsammenhenger og som utgir de mest betydelige publikasjonene fra ulike lands forskere, tillegg til at de til sammen utgir omlag en femtedel av fagets vitenskapelige publikasjoner. Det nasjonale publiseringsutvalget mottar forslag til endring i nivå 2 fra fagstrategiske organer og ikke NSD, og utvalget fatter endelig vedtak. Vedtakene registreres i kanalregisteret hos NSD.

⁴ For mer informasjon om sertifiseringen se <https://www.coretrustseal.org/>.

data og metadata. Tjenester for tilgjengeliggjøring omfatter mottak av bestillinger av forskningsdata fra institusjoner til bruk i forskning, foreta uttak og levere ut data og metadata.

Den vanlige prosedyren for et forskningsprosjekt er som følger: (1) NSD tar kontakt med prosjektleder ved angitt prosjektslutt og ber om at data og dokumentasjon (metadata) deponeres hos NSD. (2) Prosjektet bearbeider og anonymiserer (med mindre det foreligger tillatelse til å arkivere med personidentifikasjon) datamaterialet og fyller ut dokumentasjon iht. NSDs standarder. (3) NSD kuraterer data, bl.a. gjennom å kontrollere innsendte data og metadata og vedlikeholde, oppbevare dataene underveis i, og etter at forskningsprosjektene er avsluttet, og sikre at data er tilstrekkelig anonymisert. I tillegg dokumenterer de data iht. relevante standarder og gir datasettet en permanent siterbar identifikator/adresse (DOI). (4) Forskningsdata blir tilgjengeliggjort etter prosjektets ønsket strategi. Forskerne i prosjektet og/eller tilhørende institusjon(er) beholder eiendomsretten til data etter arkivering, og de bestemmer selv tilgangsnivået på gjenbruk. Metadata blir derimot alltid publisert slik at forskningen blir synliggjort og gjenfinnbar.

Forskningsrådet har tidligere stilt krav til forskningsprosjekter innenfor de nevnte fagområdene som mottar finansiering, om at data som genereres i prosjektene må langtidslagres hos NSD. I revideringen av Forskningsrådets policy om tilgjengeliggjøring av forskningsdata i 2017, ble kravet imidlertid fjernet. Nå skal FoU-institusjonene som hovedregel avgjøre selv hvilken arkivløsning de vil bruke, men når det er hensiktsmessig kan Forskningsrådet pålegge institusjonene å lagre data i bestemte nasjonale eller internasjonale arkiv. For relevante forskningsprosjekter innenfor de nevnte fagområdene, er NSD det eneste arkivet som institusjonene kan pålegges å benytte. Når dette er aktuelt, fremkommer det i utlysningen av forskningsmidlene og det presiseres i kontrakten.

NSD har i de senere år videreutviklet tekniske løsninger innen dataarkivering og dataformidling gjennom NORDi-prosjektet.⁵ Så langt har NSD utarbeidet verktøy for datahåndteringsplaner (se under), nye selvbetjeningsløsninger for deponering og arkivering av data, startet tildeling av permanent siterbare adresser (DOI) til lagrede forskningsdata, integrert arkiveringstjenestene med personvern- og datahåndteringstjenestene, samt utarbeidet tekniske løsninger slik at NSD sine system kan kommunisere med andre systemer i sektoren via API (f.eks. prosjektinfo fra Cristin i Unit). Framover skal NSD etter planen videreutvikle de tekniske løsningene for søk og utlevering av forskningsdata.

Stadig flere forskningsfinansiører, inkludert EU, krever at FoU-prosjekter skal levere en datahåndteringsplan (Data Management Plan) før prosjektet igangsettes. En datahåndteringsplan er et verktøy for håndtering av forskningsdata, hvor planen beskriver hvordan data skal håndteres i alle fasene i forskningsprosjektet og etter at prosjektet er avsluttet. Forskningsrådet har utarbeidet retningslinjer om at institusjoner skal vurdere om forskningsprosjekter som mottar finansiering fra dem

⁵ Norwegian Open Research Data Infrastructure (NORDi) er et 5-årig prosjekt (2016 – 2021), hvor NSD er tildelt 26 millioner kroner i prosjektstøtte fra Forskningsrådet. Gjennom prosjektet skal NSD utvikle ny e-infrastruktur for forskningsdata som inkluderer brukervennlige verktøy for deponering, administrasjon og tilgjengeliggjøring av forskningsdata.

skal utarbeide en slik plan (Forskningsrådet, 2017). NSD utviklet et verktøy for å lage datahåndteringsplaner i 2017, og har lagt til rette for at planene kan tilgjengeligjøres for andre forskere. UNINETT Sigma2 har laget et tilsvarende verktøy for å lage datahåndteringsplaner, og NSD og Sigma2 har startet et samarbeid med sikte på å samkjøre løsningene. Sigma2 tilbyr, i likhet med NSD, tjenester knyttet til lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata, hvor hovedfokuset er matematikk og naturvitenskapelig forskning.⁶

Statistikk

Tabell 3.1 gir en oversikt over antall forskningsprosjekter med finansiering fra Forskningsrådet som har mottatt arkiveringshenvendelser, hvor mange av disse som faktisk har arkivert data hos NSD, samt hvor mange prosjekter uten finansiering fra Forskningsrådet som har arkivert data hos NSD. Som det fremkommer av tabellen, er det en betydelig differanse mellom prosjekter med finansiering fra Forskningsrådet som mottar arkiveringshenvendelser og de som faktisk arkiverer data hos NSD. Differansen er størst i 2014, da er det kun 9,3 prosent av prosjektene som endte opp med å lagre data hos NSD.

Det er to hovedårsaker til denne differansen. For det første er det mange av prosjektene som mottar en arkiveringshenvendelse som oppgir at prosjektet ikke har generert forskningsdata, og at det dermed ikke er noe å arkivere. Den andre hovedårsaken er at prosjektene har arkivert forskningsdataene andre steder, for eksempel ved egen institusjon, i et annet fagspesifikt arkiv eller i et tidsskrift. Dersom prosjektet lagrer hos egen institusjon, argumenterer prosjektene gjerne med at personvernregelverket gjør det umulig å arkivere hos NSD.

Av prosjekter finansiert av Forskningsrådet som har arkivert data hos NSD, er hovedvekten innenfor samfunnsvitenskapelige fag. De fleste av prosjektene har tilhørighet til de fire eldste universitetene, særskilt Universitetet i Oslo, i tillegg til at det er en del store forskningsinstitutt som har arkivert data hos NSD, bl.a. Folkehelseinstituttet, Transportøkonomisk institutt, SINTEF og PRIO.

⁶ UNINETT Sigma2 AS forvalter den nasjonale infrastrukturen for beregningsvitenskap i Norge og tilbyr tjenester i HPC (High Performance Computing) og datalagring. Tjenestene er organisert i infrastrukturaktiviteter, finansiert av Norges forskningsråd og Sigma2 konsortiepartnerne, som er universitetene i Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø. Tjenestene er tilgjengelig for enkeltpersoner og grupper som er involvert i forskning og utdanning ved norske universiteter og høyskoler, og andre organisasjoner og prosjekt finansiert med offentlige penger. Kostnadseffektiv utvikling, anskaffelse, koordinering og drift av den nasjonale e-infrastrukturen for forskning og utdanning er hovedfokuset for Sigma2.

Tabell 3.1 Oversikt over arkivering av forskningsdata hos NSD

År	Prosjekter <i>med</i> finansiering fra Forskningsrådet som har mottatt arkiveringshenvendelser	Prosjekter <i>med</i> finansiering fra Forskningsrådet som har arkivert data hos NSD	Prosjekter <i>uten</i> finansiering fra Forskningsrådet som har arkivert data hos NSD ¹
2014	526	49	45
2015	495	71	44
2016	357	54	52
2017	250	68	68
2018	226	66	62

¹ Prosjekter uten finansiering fra Forskningsrådet mottar normalt ikke arkiveringshenvendelser.

Kilde: NSD.

Forskningsdata som arkiveres hos NSD tilgjengeliggjøres i ulik grad for andre. I tabell 3.2 ser vi at om lag 90 prosent av prosjekter finansiert av Forskningsrådet som er publisert i NSDs prosjektkatalog tilgjengeliggjøres. Av de prosjektene som tilgjengeliggjøres, er det flest som gjøres tilgjengelig for forskningsformål. Kun 10 prosent av forskningsdataene som tilgjengeliggjøres er fritt tilgjengelig for nedlastning fra NSDs søkeportal.

Tabell 3.2 Oversikt over tilgangstatus til prosjekter finansiert av Forskningsrådet i NSDs prosjektkatalog per 14.01.2019

År	Antall prosjekter
Data fritt tilgjengelig for nedlastning fra NSDs søkeportal	46
Data tilgjengelig for alle brukere ved bestilling	33
Data tilgjengelig for forsknings- og undervisningsformål	298
Data utleveres kun i samråd med prosjektleder	90
Data tilgjengeliggjort	467
Data kan ikke utleveres	46
Data totalt	513

Kilde: NSD.

3.4.3 Tilgjengeliggjøring av data fra SSB til forsknings- og utredningsformål

Statistisk sentralbyrå (SSB) og NSD har siden 1975 hatt et formelt samarbeid om tilrettelegging og distribusjon av utvalgsdata fra SSB til norske forskningsmiljøer. Siden oppstarten i 1975 har samarbeidet foregått ved at SSB løpende har oversendt aidentifiserte og anonymiserte datasett fra gjennomførte utvalgsundersøkelser for arkivering hos NSD. NSD har deretter forvaltet dataene på vegne av SSB og videreformidlet dem til norske forskningsmiljøer. NSD anonymiserer eventuell data som blir oversendt i aidentifisert format fra SSB før det videreformidles til forskere. Eksempler på utvalgsdata som NSD tilrettelegger og distribuerer på vegne av SSB er arbeidskraftundersøkelsen, levekårsundersøkelsen, forbruksundersøkelsen, valgundersøkelsen og tidsbruksundersøkelsen.

I tillegg til samarbeid om tilgjengeliggjøring av utvalgsdata har NSD og SSB innledet et samarbeid for å øke tilgjengeligheten til registerdata for forskningsformål. I 2016 fikk prosjektet Remote Access Infrastructure for Register Data (RAIRD) tildelt 35 mill. kroner fra Forskningsrådet for utvikling av en ny tjeneste for selvbetjent og trygg bruk av registerdata. Prosjektet har så langt resultert i nettstedet microdata.no som ble lansert mars 2018. Tjenesten NSD og SSB tilbyr gjennom microdata.no-plattformen vant for øvrig Datatilsynets pris for "Innebygd personvern i praksis" i 2018.

Bakgrunnen for RAIRD er at Norge har gode registerdata som potensielt kan bidra til mye samfunnsnyttig forskning. Imidlertid er dagens prosess for tilgang til registerdata svært tids- og ressurskrevende. For å få tilgang til registerdata i dag må forskerne låne aidentifiserte kopier av selve dataene. Dette forutsetter omfattende og tidkrevende søknader som kan involvere forskningsinstitusjonens personvernombud, Datatilsynet, Regionale etiske forskningskomiteer (REK), SSB og ulike registreiere. En slik prosess tar vanligvis flere måneder (Forskningsrådet, 2016b). Målsettingen med RAIRD var derfor å tilby en tjeneste som gjør dagens prosess med å få tilgang til registerdata overflødig.

Den viktigste innovasjonen i RAIRD er at forskeren kan gjennomføre analyser uten å få tilgang til enkeltobservasjoner. Data lånes ikke ut slik som tidligere, i stedet gjøres registerdata tilgjengelig på en måte som gjør at (1) det ikke lenger er nødvendig å søke om konsesjon eller dispensasjon fra dataeier for å få tilgang gjennom det anonymiserende grensesnittet og (2) SSB behøver ikke å tilrettelegge datasett etter bestilling, forskeren legger selv til rette de dataene de vil bruke gjennom grensesnittet. Forskeren får interaktiv tilgang til registerdata via nettstedet microdata.no, tilrettelegger dataene, bygger sine egne analysefiler og gjennomfører de analysene vedkommende ønsker på de registerdataene og de analyseverktøyene som er bygget inn i løsningen. Outputen fra analysene er også anonymisert.

Foreløpig ligger det inne data fra fem av SSBs registerdatasamlinger i løsningen på microdata.no: Folkeregisteret, Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB), Selvangivelsesregisteret, arbeidsmarkedsdata og forløpsdatabasen FD-Trygd. I 2018 sendte SSB og NSD inn en ny søknad til Forskningsrådet om midler til "microdata 2.0" som blant annet skal tilføre løsningen ytterligere mikrodata fra SSB, samt data fra NSD og Kreftregisteret. I tillegg ønsker SSB og NSD å utvikle programmet slik at forskere kan laste opp egne data, samt utvide utvalget av analyseverktøy.

3.4.4 Lagring og tilgjengeliggjøring av andre data

Utover formidling av forskningsdata (kapittel 3.4.2) og utvalgs- og registerdata fra SSB til forskningsformål (avsnitt 3.4.3), lagrer og tilgjengeliggjør NSD data på vegne av ulike offentlige institusjoner og fra ulike prosjekter. Slike prosjekter omfatter blant annet undersøkelser som har som formål å tilgjengeliggjøre data til forsknings- og undervisningsformål, og primærbrukerne er forskere. For eksempel er NSD arkiv og tilgangsforvalter for et infrastrukturprosjekt om livsløpsstudier (NorLAG og LOGG) og NSD arkiverer og tilgjengeliggjør data fra både ungdataundersøkelsen og norsk medborgerpanelundersøkelsen.

Når det gjelder lagring og tilgjengeliggjøring av data fra ulike offentlige institusjoner, er forvaltningsorganer primærbrukerne. Blant institusjonene NSD har avtale med er Politihøgskolen og Norges idrettshøgskole. Avtalene ble inngått i 2014 og hensikten er å tilrettelegge for sikker lagring og gjenbruk av data fra institusjonene. Gjennom avtalene er NSD forpliktet til å sikre data og dokumentasjon, samt å legge til rette for og følge opp gjenbruk av data. Andre sentrale databaser NSD forvalter omtales under.

NSD forvalter forvaltningsdatabasen, som inneholder data om organiseringen av den norske statsforvaltningen og endringer siden 1947. Databasen er utbygd til også å omfatte informasjon om virksomhetene, bl.a. data om ansatte, lovgrunnlag, årsmeldinger, tildelingsbrev og relevant litteratur. Databasen mottar driftstilskudd fra Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi), i tillegg til abonnementsavgift fra DFØ. Hovedtyngden av bruken skjer gjennom nettsidene til NSD.

NSD lagrer og tilgjengeliggjør data om det politiske system, både data om Stortinget, Regjeringen og de politiske partiene. Arkivene er et bidrag til historisk utvikling av det politiske systemet i Norge, og en viktig kilde for mer tidsavgrenset informasjon om politiske aktører. Data om de politiske partiene er tilgjengelig på websidene til NSD og kan lastet ned kostnadsfritt. Databasene er finansiert gjennom Forskningsrådets grunnbevilgning.

NSDs Kirkedatabase består av den offisielle statistikken for Den norske kirke, og gir informasjon om kirkelige handlinger, antall medlemmer, deltakere på gudstjenester, innsamlet kollekt m.m. som finner sted i hver enkelt menighet i landet. Data er offentlig tilgjengelig på websidene til NSD og kan lastes ned kostnadsfritt. Data samles inn av SSB og publiseres på kommunenivå i deres statistikkbank, mens NSD tilrettelegger denne statistikken på menighetsnivå. Databasen er finansiert av Den norske kirke.

Siden 1989 har det blitt arrangert nasjonale prøvevalg ved de videregående skolene i Norge i forkant av de ordinære valgene. Ansvar for skolevalgene ligger hos Utdanningsdirektoratet, og NSD vant tilbudsrunder om å gjennomføre skolevalgene for perioden 2012-2021. Dette omfatter blant annet å utvikle et system for selve valgene, informasjonsarbeid og utarbeidelse av statistikk på grunnlag av valgresultatet. NSD gjennomfører også en skolevalgvalgundersøkelse blant et representativt utvalg av elevene som går på videregående skole. Noen av spørsmålene fra skolevalgsundersøkelsen blir også stilt til et representativt utvalg av den norske befolkningen.

NSD forvalter også regionale data der hovedoppgaven er å finne kilder på ulike geografiske nivå som er etterspurt eller som kan tenkes å være av interesse for samfunnsvitere og historikere, og å samle inn og

dokumentere disse dataene og tilrettelegge dem for statistisk analyse. De regionale dataene omfatter blant annet kommunedata som er organisert i en egen kommunedatabase. Det er også bygget opp en kartsamling som består av filer for hvert år det har vært en grenseendring tilbake til første folketelling i 1769. Kommunedata tilgjengeliggjøres i stor grad på websidene til NSD og er kostnadsfritt å hente ut. Etter avtale med SSB, som leverer de fleste dataene til kommunedatabasen, er det kun forskere, ansatte og studenter ved universitet, høyskoler og institutt og stiftelser innen instituttsektoren som har tilgang til regionale data. Databasene finansieres av universitetene og høyskolene, samt gjennom Forskningsrådets grunnbevilgning.

3.4.5 Personverntjenester

NSD leverer personverntjenester til 133 forsknings- og utdanningsinstitusjoner, herunder alle universitetene, vitenskapelige og statlige høyskoler, private høyskoler, flere helseforetak og sykehus og en rekke frittstående forskningsinstitutter og kompetansesentre. Hovedformålet med tjenestene er å sørge for at forskningssektoren får lovlig tilgang til nødvendige persondata til bruk i forskning.

NSDs personverntjenester ble etablert i 1981 ved at NSD fungerte som NAVFs (forgjengeren til Norges forskningsråd) datafaglige sekretariat. I 2001 ble personopplysningsloven vedtatt og dette medførte at NSDs rolle ble endret til at de nå kunne fungere som eksternt personvernombud for forskning for forskningsinstitusjonene. Videre har NSDs oppgaver på personvernområdet vokst frem og utviklet seg på bakgrunn av prioriteringene til Forskningsrådet og etter hvert Universitets- og Høyskolerådet (UHR) og enkelte forskningsinstitusjoner.

Frem til personvernforordningen (GDPR) trådte i kraft i juli 2018 fungerte NSD i all hovedsak som personvernombud for forskning for forsknings- og utdanningsinstitusjonene. Dette innebar at institusjonene som databehandleransvarlige for personopplysninger, oppnevnte NSD som eksternt personvernombud for forskning. Etter søknad fra hver enkelt institusjon unntok Datatilsynet dem fra meldeplikten under forutsetning av at alle behandlinger av personvernsaker ved institusjonen i stedet ble meldt til personvernombudet. Det medførte at meldeplikten til Datatilsynet ble erstattet av en meldeplikt til personvernombudet hos NSD. Avtalene mellom institusjonene og NSD som eksternt personvernombud for forskning var identiske og omfattet (1) informasjon og veiledning i spørsmål om forskning og personvern og (2) saksbehandling av forskningsprosjekter som var regulert av personopplysningsloven eller helseregisterloven.

Etter at personvernforordningen trådte i kraft, har NSDs rolle på personvernområdet blitt betydelig endret. Et av hovedformålene med personvernforordningen er å flytte ansvaret for behandling av personopplysninger fra Datatilsynet og til virksomhetene selv, for å unngå byråkratiske prosesser når personopplysninger behandles (Datatilsynet, 2018). Dette innebærer at meldepliktordningen har blitt avskaffet og det vil heller ikke lenger være nødvendig å søke Datatilsynet om konsesjon for behandling av personopplysninger. Datatilsynet har også slått fast at hver enkelt institusjon skal ha et personvernombud for hele virksomheten. For NSD innebærer dette at de ikke lenger kan være eksternt personvernombud for kun forskning slik de har vært tidligere.

Selv om NSDs rolle på personvernområdet har endret seg har ikke, i følge NSD selv, arbeidsoppgavene NSD utfører for institusjonene endret seg i særlig grad.

For å imøtekomme lovendringene har NSD valgt å dele personverntjenestene i to. For institusjonene i UH-sektoren tilbyr NSD seg å være personvernrådgiver på forskningsområdet. For de fleste UH-institusjonene er virksomheten for stor og kompleks til at NSD har tilstrekkelig kompetanse og kapasitet til å være personvernombud for hele virksomheten slik Datatilsynet krever. I praksis vil NSD levere stort sett de samme tjenestene til institusjonene som før, med unntak av noen endringer. NSD skal blant annet gjennomføre vurderinger av personvernkonsekvenser (DPIA - Data Protection Impact Assessment) der det er påkrevd, gjøre en underveisevaluering av innmeldte forskningsprosjekter og vurdere prosjektets datahåndteringsplan for institusjoner som har rutiner for dette. NSD og Universitets- og Høgskolerådet (UHR) har utformet en mønsteravtale om personverntjenester i forskning der utdanningsinstitusjonens og NSDs ansvar og plikter er beskrevet (Universitets- og høgskolerådet, 2018).

For forskningsinstituttene tilbyr NSD å være personvernombud for hele virksomheten, eller å levere personvernrådgivning på forskningsområdet slik som til UH-sektoren. Rollen som personvernombud innebærer blant annet at NSD skal gi forskningsinstituttet informasjon, opplæring og rådgivning om behandling av personvernopplysninger og ivaretagelse av personvern i hele virksomheten, herunder forskning. Det er nedsatt en arbeidsgruppe som skal se nærmere på utformingen av nye mønsteravtaler mellom NSD og Forskningsinstituttene fellesarena og finansieringsmodell for instituttsektoren.⁷

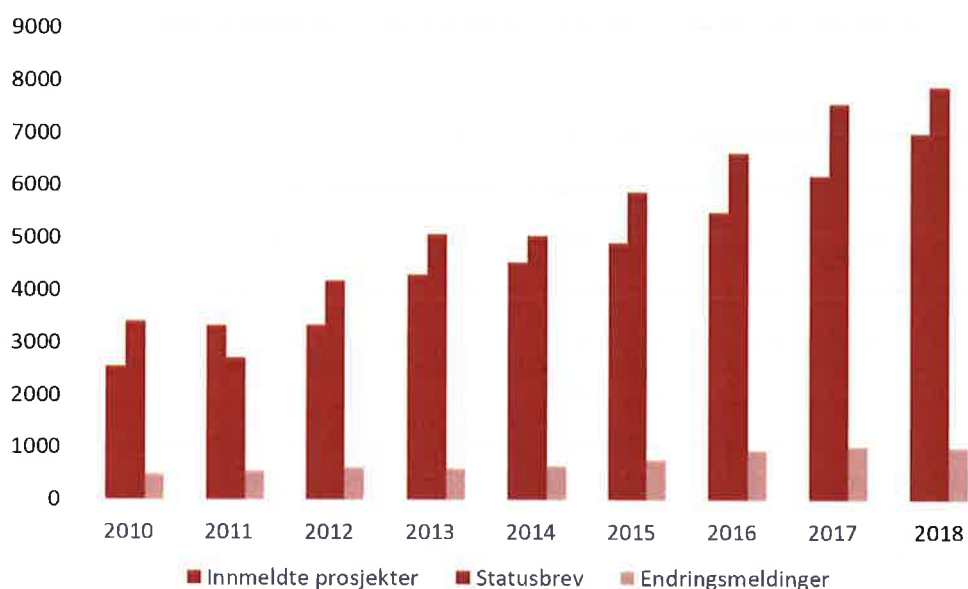
Ved innføringen av den nye personvernforordningen, fornyet NSD alle de tekniske løsningene knyttet til personverntjenestene. NSD oppdaterte innholdet i meldeskjemaet som forskere og studenter benytter når de registrerer forskningsprosjektet sitt. I tillegg implementerte de en nyvinning som gjør at brukerne kommer tettere på NSDs personvernrådgivere ved at de benytter sanntidsveiledning gjennom chat ved innmelding av nye prosjekter. I tillegg tilbyr NSD nå en egen side for forskere og studenter ("min side") som inneholder en oversikt over alle tjenestene brukeren benytter med all relevant informasjon, samt en oversikt over andre tjenester NSD tilbyr. NSD har også utviklet et nytt meldingsarkiv som supplerer det eksisterende arkivet. Meldingsarkivet gir institusjonens ledelse en samlet oversikt over alle forskningsprosjektene som forskere på institusjonen har meldt til NSD slik at de har mulighet til å kontrollere at forskningen oppfyller lovkrav og interne rutiner.

NSDs personverntjenester er i dag fullfinansiert av brukerinstitutionene. For institusjonene i UH-sektoren består kostnadene av en årlig basisavgift som estimeres ut fra antall forskerårsverk foregående år, samt en stykkpris per forskningsprosjekt meldt til NSD i den aktuelle perioden. Forskningsinstituttene og andre forskningsinstitusjoner betaler en fast, lav basisavgift som er uavhengig av antall forskerårsverk ved institusjonen, samt en stykkpris per forskningsprosjekt.

⁷ Pågår per 01.05.2019.

Statistikk

Figur 3.2 gir en oversikt over aktiviteten for NSDs personverntjenester. Antall nye innmeldte prosjekter har økt hvert år siden 2010, og antall endringsmeldinger fra forskningsprosjektene har hatt en jevn økning over de siste årene. Økningen i antall endringsmeldinger henger tett sammen med statusbrevene NSD sender ut ved prosjektslutt. Mange prosjekter avsluttes ikke som planlagt og melder først fra om behov for forlengelse eller andre endringer etter at NSD har sendt ut et statusbrev på bruk av data i deres prosjekt. Det har vært en jevn økning i antall statusbrev over de siste årene.

Figur 3.2 Oversikt over aktiviteten for NSDs personverntjenester

Kilde: NSD.

3.4.6 Internasjonal virksomhet

NSD deltar aktivt i internasjonalt samarbeid, både gjennom deltakelse i internasjonale nettverk og gjennom deltakelse i utviklingsprosjekter. NSD har blant annet fått tildelt rollen som nasjonal tjenesteleverandør for Consortium of European Social Science Data Archives ERIC (CESSDA) der Kunnskapsdepartementet er norsk medlem. CESSDA er et nettverk som tilbyr omfattende, integrerte datatjenester til samfunnsvitenskapelige fagområder. Konsortiet samler samfunnsvitenskapelige dataarkiv over hele Europa, med sikte på å fremme resultatene av samfunnsvitenskapelig forskning og støtte nasjonal og internasjonal forskning og samarbeid.

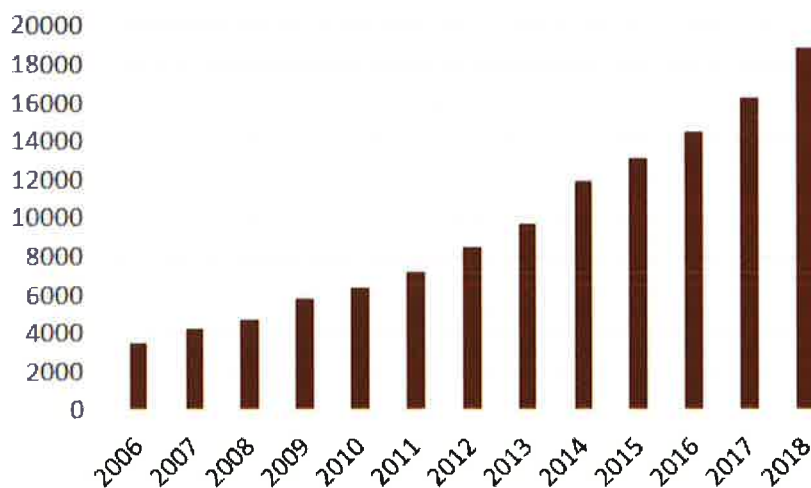
NSD spilte en sentral rolle i etableringen av CESSDA som en uformell paraplyorganisasjon for samfunnsvitenskapelige dataarkiv i Europa i 1976. Først i 2013 ble CESSDA etablert som et formalisert europeisk konsortium med statlige forankringer i kunnskapsdepartementene i flere europeiske land. Det var da organisert som et aksjeselskap heleid av det norske kunnskapsdepartementet, men finansiert av de ulike medlemslandene. I 2017 fikk CESSDA endret sin selskapsstruktur igjen ved å få status som et

European Research Infrastructure Consortium (ERIC). CESSDA ERIC ble med dette en permanent juridisk enhet organisert etter EUs regelverk for forskningsinfrastrukturer. CESSDAs hovedkontor ligger i Bergen.

Norge er også medlem i den europeiske forskningsinfrastrukturen European Social Survey (ESS) og NSD har hatt en rolle i gjennomføringen av denne. ESS er en europeisk samfunnsundersøkelse som har vært gjennomført annethvert år siden 2002. Til sammen har 38 europeiske land deltatt. Formålet til ESS er å måle og forklare hvordan sosiale verdier, kulturelle normer og atferd utvikler seg i Europa.

NSD var med å etablere ESS i 2001, og ble medlem av ESS Core Scientific Team, som er direktørens rådgivende organ. De fikk også en sentral rolle som offisielt arkiv for ESS etter å ha vunnet en internasjonal anbudsrunde. Oppgavene som arkiv inkluderer utarbeidelse av spesifikasjoner for mottak av data og dokumentasjon fra de ulike ESS-rundene, kontroll og bearbeiding av data og dokumentasjon fra deltakerlandene, distribusjon og formidling av data og dokumenter via ESS sine websider, samt langsiktig arkivering, vedlikehold og oppdateringer. NSD har også ansvar for oppgraderinger, drift og vedlikehold av ESS sin e-infrastruktur og nettsider, i tillegg til rollen som personvernombud. Tjenesteavtalen som regulerer NSDs roller er i utgangspunktet ikke tidsavgrenset, men den vil kunne legges ut for nytt anbud.

Siden de første ESS datasettene ble publisert og gjort tilgjengelige fra ESS-websidene i september 2003 har 126 111 personer registrert seg som brukere av ESS. Av disse har 90 460 lastet ned data minst en gang. Når det gjelder bruken fordelt på ulike land, er det 82 land som har 25 registrerte brukere eller mer. Den største brukergruppen er studenter som utgjør 65 pst., mens forskere, vitenskapelig ansatte og doktorgradskandidater utgjør ca. 25 pst. De resterende brukerne fordeler seg jevnt blant privatpersoner, offentlige myndigheter, organisasjoner, private foretak, journalister og andre. Tyskland, Storbritannia og Nederland topper statistikken over personer som har lastet ned data. Deretter følger Belgia, USA, Polen, Spania og Norge på 8. plass. Se også figur 3.3 for en oversikt over antall personer som har lastet ned ESS-data per år.

Figur 3.3 Antall personer som har lastet ned ESS-data per år

Kilde: NSD.

NSD har også ansvaret for den norske deltakelsen i the International Social Survey Programme (ISSP) som siden 1985 har gjennomført internasjonale spørreundersøkelser om sentrale emner innen samfunnsvitenskap. Hensikten er å gjennomføre en standardisert undersøkelse for å kunne gjøre sammenligninger på tvers av medlemslandene. I dag består ISSP av av 43 medlemsland.

NSDs rolle og oppgaver knyttet til ISSP har først og fremst vært som norsk representant og ansvarlig for forberedelse og gjennomføringen av de årlige undersøkelsene i Norge. Siden 1989 er det samlet inn data ved hjelp av postale spørreskjema på årlig basis, og de senere årene har deler av undersøkelsen vært gjennomført som en web-undersøkelse (nettbaserte spørreskjema) basert på programvaren NSD WebSurvey.

NSD har, som medlem i CESSDA og ESS ERIC, over tid hatt en sentral rolle i en rekke EU-finansierte prosjekter. Et eksempel på et prosjekt som NSD deltar i er Synergies for Europe's Research Infrastructures in the Social Sciences (SERISS). SERISS er et fireårig Horizon 2020-finansiert prosjekt som har som mål å styrke og harmonisere samfunnsvitenskapelig forskning i Europa. NSD leder arbeidspakken om juridiske, etiske- og metodiske utfordringer ved bruk av nye former for data, hvor et av fokusområdene er konsekvenser for forskningen og støttetjenester til forskningen som følge av implementeringen av GDPR. Gjennom prosjektet har NSD utviklet et digitalt verktøy for utvikling av spørreskjema (QDDT) som har til hensikt å bidra til tidsbesparelser, økt nøyaktighet og økt kvalitet i utformingen av spørreskjema.

Et annet eksempel på et internasjonalt prosjekt NSD er involvert i er Social Sciences and Humanities Open Cloud (SSHOC) som starter opp i 2019. SSHOC er et prosjekt som understøtter visjonen til European Open Science Cloud om å gi Europa et forsprang på resten av verden hva gjelder infrastruktur for forskningsdata og sørge for at europeisk forskning utnytter fordelene knyttet til tilgjengeliggjøring av data. NSD deltar i dette prosjektet i tre ulike arbeidspakker som «linked third party» under CESSDA og ESS. Arbeidet omfatter flere delprosjekter, hvorav det mest omfattende er en pilot der NSD skal vise hvordan data og metadata fra en ESS kan tilrettelegges for European Open Science Cloud (EOSC) og oppfylle prinsippene for FAIR.

3.4.7 Øvrige tjenester

NSD leverer tjenester knyttet til innsamling, bearbeiding, formidling, distribusjon og bruk av intervjudata for forskere og studenter, nasjonalt og internasjonalt. Tjenestene omfatter også vedlikehold og arkivering av data og dokumentasjon som NSD har ansvaret for. Hovedsatsingene innenfor tjenestene er ESS ERIC, ISSP og NSD Websurvey, hvor ESS ERIC og ISSP er omtalt i avsnitt 4.3.6.

NSD WebSurvey er et system for innsamling av intervjudata via internett som NSD har utviklet. Tjenesten retter seg hovedsakelig mot forsknings- og utdanningssektoren til gjennomføring av mindre spørreundersøkelser på internett. Programvaren omfatter flere ledd i gjennomføringen av en spørreundersøkelse, dvs. spørreskjemaoppsett, filformater, utsendelser per e-post, rapportering av innkomne svar, purring, og generering av rådatafiler og tilpassede datauttak fra databaser og dataarkivering. Samtidig sikrer systemet at personvern hensyn blir ivaretatt. WebSurvey er i stor grad selvadministrerende, men i mange tilfeller etterspørres også veiledning og hjelp til utforming av

spørsmål og opplegg for gjennomføring av undersøkelsene. Tjenesten er selvfinansierende ved at kundene betaler for hvert enkelt prosjekt.

I løpet av 2016 og 2017 ble det startet opp ti prosjekter hvert år som har benyttet WebSurvey. Eksempler på prosjekter er rask psykisk helsehjelp, Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag (HUNT4) og Olweusprogrammet (Uniresearch Rokkan). I 2017 var inntektene knyttet til WebSurvey på i overkant av en million kroner.

NSD utfører også opplæring, kurs og rådgivning for ulike deler av kunnskapssektoren. NSD har tilbudt undervisning og kurser i håndtering av persondata og om data generelt i flere år. I tillegg tilbyr NSD rådgivning i store prosjekter, i første omgang prosjekter med finansiering fra EU eller Forskningsrådet og komplekse helsefaglige prosjekter, f.eks. opprettelse av store registre. Med rådgivning menes for eksempel videomøter, fysiske møter, deltakelse på workshop, kvalitetssikring av rapporter eller lignende.

Som en del av en pilot i NORDi-prosjektet, ble et kursopplegg i personvern og datahåndtering testet ut gjennom 2017 og 2018, hvor ansatte ved universiteter og høyskoler har blitt kurset av NSD. I tillegg har NSD holdt innføringskurs til forskere og forskerstøttepersonell om NSD sin rolle og tjenester knyttet til personvern og datahåndtering. NSD har gitt opplæring i datahåndtering, bruk av datahåndteringsplan, arkivering, veiledning om ny personopplysningslov (GDPR) og konsekvenser for forskningssektoren. Særlig har innføringen av GDPR aktualisert behovet for opplæring i personvern og internkontroll ved forskningsinstitusjonene.

Så langt har ikke NSD tatt betalt for kurs- og opplæringsaktivitetene i i personvern og datahåndtering utover å få dekket reise og opphold . Kostnadene har i stor grad blitt dekket gjennom finansieringen av personvernavtalene og grunnbevilgningen fra Forskningsrådet. Fra og med 2019 vil NSD innføre brukerbetaling for all kurs- og opplæringsvirksomhet som ikke direkte er dekket under avtalene om personverntjenester.

3.5 NSDs tilknytningsform

Da NSD ble etablert i 1971, var det organisert som et organ i Forskningsrådet. Rundt århundreskiftet ble det imidlertid reist spørsmål omkring organisasjonsform og eierskap. Omfanget av virksomheten var blitt vesentlig utvidet siden opprettelsen, samt at NSD i flere situasjoner støtte på hindre som et forvaltningsorgan under Forskningsrådet. Etter en prosess der både selskapsform og eierforhold ble vurdert, ble NSD fristilt fra Forskningsrådet i 2003 og etablert som et aksjeselskap heleid av Kunnskapsdepartementet.

Formålet med fristillingen fra Forskningsrådet var å gjøre NSD bedre i stand til å utføre sine oppgaver som infrastruktur for empirisk forskning. Omorganisering innebar først og fremst ny tilknytningsform til staten. Utfordringen var å finne en organisasjonsform som egnet seg for NSDs formål og oppgaver og sikret fortsatt nærhet til og legitimitet i forskningsmiljøene. Det var også viktig at den nye organiseringen ga NSD nødvendig handlingsrom og samtidig sikret en klar ansvars plassering og mulighet

for effektiv styring av virksomheten. Det ble lagt til grunn at NSDs formål og oppgaver skulle videreføres i den nye selvstendige institusjonen og at vedtektene gitt av Forskningsrådet ikke skulle endres i betydelig grad. Forskningsrådet skulle også fortsatt sikre NSD langsiktig finansiering av sentrale oppgaver.

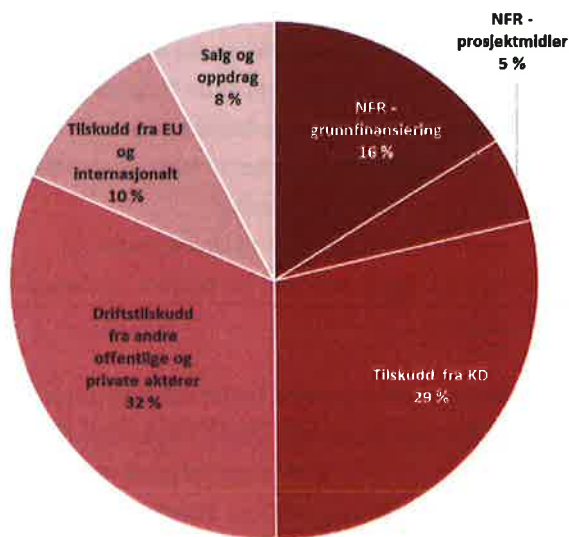
Stiftelse ble reist som en mulig organisasjonsform, men vurdert til å passe bedre til uavhengige institusjoner uten særskilt tilknytning til enkelte brukere, slik som forskningsinstitutter. For NSD ble det lagt vekt på at selskapsformen skulle bidra til fortsatt nær tilknytning til sentrale brukere og samarbeidspartnere. På bakgrunn av en helhetlig vurdering ble aksjeselskap valgt. I forbindelse med valg av tilknytningsform, ble eierskapet vurdert. Det ble blant annet drøftet om NSD skulle eies av UH-institusjonene, representert ved et utvalg av disse, ettersom UH-institusjonene er de fremste brukerne av NSDs tjenester. Etter en helhetlig vurdering ble derimot Kunnskapsdepartementet valgt som eier. Et av argumentene for at eierskapet ble lagt til KD, var at dette bidrar til en nærhet til forskningsmiljøene, noe NSD er avhengig av. NSD var i den første perioden som aksjeselskap underlagt Forskningsavdelingen, men av praktiske grunner i KD ble ansvaret flyttet over til Universitets- og høgskoleavdelingen. Som følge av senere omorganisering i KD, ligger ansvaret for NSD nå i avdeling for eierskap i høyere utdanning og forskning.

I Gjedrem-Fagernæs-rapporten ble det anbefalt at Kunnskapsdepartementet burde vurdere om NSD skulle innlemmes i et nytt forvaltningsorgan for høyere utdanning (Gjedrem, 2016). Rapporten så ingen særlige grunner til at NSD skulle organiseres som aksjeselskap, hvor de blant annet viste til at NSD ikke befinner seg i en konkurransesituasjon som tilsier at de bør være et aksjeselskap. Denne konklusjonen bygger på ekspertgruppens forståelse av at NSDs kjernevirksomhet hovedsakelig er forvaltningsvirksomhet. NSD har i sine høringsinnspill til rapporten argumentert for at NSDs virksomhet ikke passer den beskrivelsen som ekspertgruppen la til grunn for konklusjonen den konklusjonen (NSD, 2016b). NSD stilte seg ikke avvisende til å vurdere organisasjonsform og tilknytningsform, men uttrykte bekymring for at organisasjonen skulle bli feilplassert basert på manglende kunnskap om, eller forståelse av virksomhetens karakter, hvordan de er finansiert, hvilke oppgaver de utfører for UH-sektoren og forskningsmiljøene og hvem er brukerne av tjenestene. NSD argumenterte for at de er avhengig av nærhet og relevans til sine brukere i forskningssektoren og dette vil aksjeselskapsformen bidra til, blant annet gjennom at sentrale brukere og samarbeidspartnere er representert i selskapets styre.

3.6 NSDs økonomi

NSD er en selvstendig juridisk enhet som et aksjeselskap, og budsjetteres utenfor statsbudsjettet, selv om Kunnskapsdepartementet er eiere. Det innebærer at NSD kan gå konkurs og at Kunnskapsdepartementet ikke er ansvarlig for mer enn innskutt aksjekapital. NSD kan utøve normal næringsvirksomhet og opparbeide overskudd gjennom virksomheten, men ifølge vedtektene §4 er NSD *“ideelt og allmennyttig og skal ikke ha til formål å skaffe aksjeeierne økonomisk utbytte. Overskudd som oppnås gjennom virksomheten skal anvendes til realisering av selskapets allmennyttige formål.”*

Ser vi på NSDs inntekter kommer i hovedsak disse fra Forskningsrådet, Kunnskapsdepartementet, UH-sektoren (gjennom driftstilskudd) og EU. I 2018 utgjorde driftsinntektene om lag 73,0 mill. kroner, hvor figur 3.4 gir en oversikt over hvordan inntekten er fordelt. Den største inntektsposten er driftstilskudd fra offentlige institusjoner og private aktører og (32 pst.), etterfulgt av tilskudd fra Kunnskapsdepartementet (29 pst.), grunnfinansieringen fra Forskningsrådet (16 pst.), tilskudd fra EU og internasjonale institusjoner (10 pst.), salgs- og oppdragsinntekter (8 pst.) og til slutt prosjektmidler fra Forskningsrådet (5 pst.).

Figur 3.4 Fordeling av inntekter i 2018

Kilde: NSD.

Forskningsrådet finansierer NSD gjennom grunnfinansieringen og konkurranseutsatte midler til infrastrukturprosjekter. Grunnfinansieringen går i hovedsak til arkivering av forskningsdata og tilgjengeliggjøring, dokumentasjon og tilrettelegging av data til forskning, mens resten går til aktiviteter som administrasjon, kompetanseheving, kommunikasjon, søknadsarbeid og deltakelse i diverse internasjonalt samarbeid. Forskningsrådet forutsetter at grunnfinansieringen kun brukes til ikke-økonomisk aktivitet, dvs. til aktivitet som ikke består i å tilby varer og tjenester i et marked. Prosjektmidlene som NSD vinner i konkurranse med andre aktører, er øremerket til utvikling av nye infrastrukturløsninger. Eventuell drift av tjenester, produkter, tekniske løsninger m.m. som har blitt utviklet som en følge av bevilgningene, må NSD finansiere på egenhånd. NSD har i de senere årene blant annet fått midler til RAIRD-prosjektet (microdata.no) og NORDi-prosjektet gjennom Forskningsrådet.

Grunnfinansieringen fra Forskningsrådet tildeles over en tiårsperiode gjennom en såkalt "5+5-ordning" der NSD evalueres hvert femte år. Dersom evalueringen etter fem år er positiv forlenges kontrakten med ytterligere ti år. Dersom evalueringen er mindre god, foreslås korrektive tiltak, eventuelt avvikling, i løpet av de kommende fem årene. NSD må også rapportere til Forskningsrådet årlig på hvordan grunnfinansieringen benyttes.

I fremtiden åpner Forskningsrådet for økt grad av brukerbetaling for NSDs tjenester, også for tjenestene knyttet til lagring og tilgjengeliggjøring av data. Forskningsrådet mener prinsippet om at brukerne betaler for de tjenestene de benytter seg av bør være førende, samtidig som det er viktig at prisingen blir riktig slik at brukerbetalingen ikke ekskluderer for mange potensielle brukere.

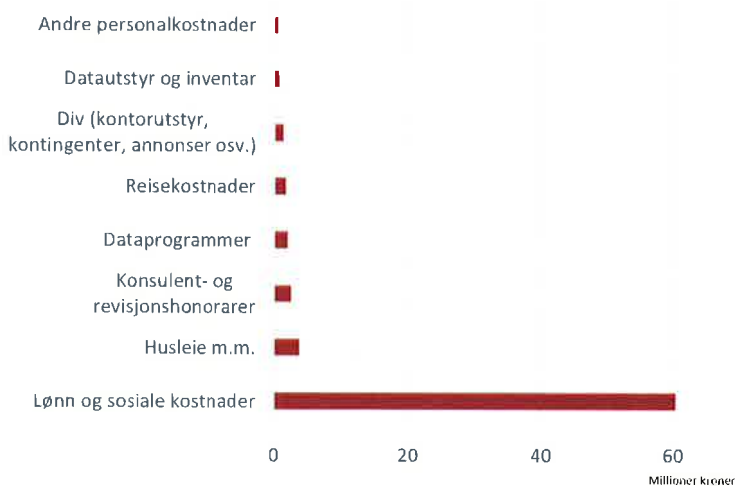
Kunnskapsdepartementet finansierer NSDs drift av Database for statistikk om høgre utdanning (DBH) over statsbudsjettet gjennom tilskuddsbrev. I 2018 var tilskuddet på 17,8 mill. kroner. Midlene er ment å dekke alle nødvendige utviklings- og driftsoppgaver av DBH, blant annet nødvendig oppgradering av program- og maskinvare og å sikre at staben til DBH har tilstrekkelig kompetanse. Tilskuddet finansierer også arbeidet med kanalregisteret. NSD rapporterer årlig til KD på bruk av midlene, inkludert en beskrivelse av resultater og grad av måloppnåelse. Departementet presiserer i tilskuddsbrevet at de tildelte midlene kun skal benyttes iht. rammeavtale mellom KD og NSD om drift av DBH.

Videre mottar NSD en rekke driftstilskudd fra andre offentlige og private instanser. I 2018 utgjorde vederlag fra institusjonene NSD leverer personverntjenester til om lag 87 pst. av disse driftstilskuddene.

NSD mottar også tilskudd fra EU og andre internasjonale institusjoner. Den største inntektsposten av de internasjonale tilskuddene er knyttet til jobben NSD gjør som dataforvalter og arkivinstitusjon for ESS ERIC. I 2018 utgjorde vederlag fra ESS ERIC om lag 72 pst. av de internasjonale inntektene. De øvrige internasjonale tilskuddene er i all hovedsak knyttet til deltakelse i prosjekter finansiert over EUs ulike rammeprogram for forskning og innovasjon (Horizon 2020) og deltakelse i prosjekter i regi av CESSDA.

En mindre del av NDSs virksomhet er knyttet til salgs- og oppdrag. Salg av spørreundersøkelingsverktøyet WebSurvey og publiserings- og analyseprogramvaren Nesstar utgjør hoveddelen av disse inntektene.

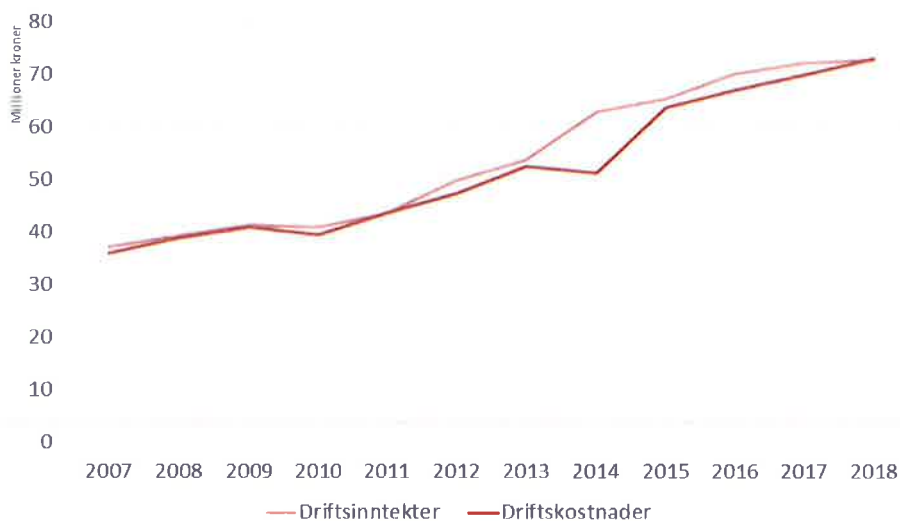
NSDs kostnader består i stor grad av lønn og sosiale kostnader. Dette utgjør om lag 83 pst. av de totale kostnadene, jf. figur 3.5. De resterende kostnadene er fordelt på ulike driftskostnader som husleie, konsulenthonorarer m.m. I 2018 var de totale kostnadene på 73,2 mill. kroner.

Figur 3.5 Fordeling av kostnader i 2018. Millioner kroner

Kilde: NSD.

Gjennom de siste ti årene har kostnadene stort sett fulgt inntektene, jf. figur 3.6. NSD har gått med overskudd hvert eneste år, utenom i 2018 da årsresultatet var om lag -250.000 kroner. Resultatet for 2014 var unormalt høyt og skyldes i stor grad reduksjon i balanseførte pensjonsforpliktelser som er bokført over resultatregnskapet. I henhold til vedtekter betaler ikke NSD ut utbytte til eierne, men avsetter eventuelle overskudd fra virksomheten til annen egenkapital.

Figur 3.6 Utviklingen i inntekter og kostnader over tid. Millioner kroner

Kilde: NSD.

Egenkapitalen til NSD bestod ved årsavslutning 2017 av innskutt aksjekapital på 5 mill. kroner et overkursfond på 2,4 mill. kroner og opptjent egenkapital på 32,0 mill. kroner. Innskutt aksjekapital og overkursfond ble innbetalt i 2003 i forbindelse med NSDs fristilling fra Forskningsrådet. NSDs opptjente egenkapital vil kunne sikre drift av NSD i om lag 5 måneder, dersom all annen inntekt faller bort.

4 Utviklingstrekk i NSDs omgivelser

Kapittelet gjør overordnet rede for trender innen forskning, digitalisering og teknologisk utvikling samt de føringer som foreligger fra departementer og Forskningsrådet på forskningsdataområdet. Dette vil således gi et grunnlag for hvilke fremtidige omgivelser NSD skal virke innenfor.

4.1 Nøkkeltrender i forskning

Noen observerte trender innen forskning synes å være en økende vekt på storskala kritisk forskning med fokus på virkelige verdensutfordringer. Disse er ofte adressert av tverrfaglige, multinasjonale og ofte internasjonale konsortier som driver behovet for å jobbe sammen. Det oppleves å være stor vekt på forskningens innflytelse og påvirkning med økende behov for å samle kunnskap og sterkere og mer varierte partnerskap samt fremme av bred samfunnsmessig påvirkning. Det kan se ut som det utvikler seg en konsolidering av forskningsutstyr til store sentre og delte regionale, nasjonale og internasjonale forskningsanlegg og behovet for å håndtere deling effektivt.

Det er økende oppmerksomhet på transparens i forskningen med åpen tilgang til forskningsresultater og underliggende forskningsdata som igjen skaper utfordringer for datahåndtering. Åpen forskning, åpen tilgang, deling og gjenbruk er nøkkelbegreper som på mange måter kan anskueliggjøres gjennom begrepet FAIR. Det forventes og legges opp til at forskningsdata skal være Findable – Accessible - Interoperable og Reusable.

4.2 Stordata

Som en del av den økende oppmerksomheten rundt forskningsdata er det vanskelig å se bort fra det økende omfanget av forskningsdata og tilgjengeligheten til data generelt. De senere år har begrepet stordata (Big Data) fått økende oppmerksomhet. Generelt forstår en stordata som en beskrivelse av ikke bare data i seg selv, men også teknologi og analysemetodikk knyttet til datamengder som er for store, for mangeartede og for ustrukturerte til at man kan benytte tradisjonelle teknikker for å hente ut informasjon. Hvorvidt stordata i seg selv skal anses som forskningsdata og slik være relevante for forskningsdataarkiv er ikke avklart. Det er imidlertid et faktum at stordata i økende grad forskes på og danner grunnlag for ny informasjon og kunnskap om vesentlige deler av samfunnet.

4.3 Digital agenda

Meld. St. nr. 27 (2015–2016) *Digital agenda for Norge — IKT for en enklere hverdag og økt produktivitet* beskriver hvordan IKT kan benyttes for å fornye, forenkle og forbedre offentlig sektor og varsler økt innsats på dette området. Om den ikke direkte fokuserer på forskningsområdet, retter den oppmerksomheten mot behovet for å sette bruker i sentrum gjennom persontilpasning, informasjon på tvers og felles arkitektur. Videre omhandler meldingen behovet for digital kompetanse/deltagelse. Den omtaler også behovet for en effektiv digitalisering gjennom åpen dataflyt og fellesløsninger som åpner

for mange forretningsmodeller samt en fornuftig bruk av sky-teknologi som ivaretar personvern og informasjonssikkerhet. Innovasjon og produktivitet er viktige områder som kan oppnås gjennom effektiv dataflyt, likebehandling samt å skille data fra funksjoner.

Digital agenda har også oppmerksomhet på brukeren, «En hovedprioritering i IKT-politikken er å sette brukeren i sentrum. Ved å ta utgangspunkt i brukernes behov, kan det offentlige i større grad tilby tjenester som brukerne har nytte av. Målsettingen er å lage så gode og effektive digitale løsninger at de aller fleste velger å benytte seg av disse.»

Innenfor høyere utdanning og forskning har samarbeidet om IT-systemer i form av fellesløsninger pågått i snart 50 år, og har generelt vært langt fremme i å digitalisere arbeidsprosesser og benytte moderne teknologi. De fleste systemene har historisk sett vært utviklet av enten IT-miljøer ved universitetene eller hos egne sektorbaserte virksomheter. Systemene har tradisjonelt vært forvaltet og videreutviklet i de opprinnelige organisasjonene og først nylig er det startet prosesser der en i noe grad benytter kommersielle leverandører og moderne, sky-baserte driftsløsninger. De egenutviklede systemene har i varierende grad åpnet for enkle integrasjoner med og deling av data med utenforliggende systemer.

4.4 Digitaliseringsstrategien

Kunnskapsdepartementet lanserte *Digitaliseringsstrategien for universitets- og høyskolesektoren* i 2017 (Kunnskapsdepartementet, 2017a). Strategien er utarbeidet av en arbeidsgruppe med representanter fra høyere utdanning og forskning. Strategien gjør rede for flere målbilder, blant annet har den målbilde for «Forskeren». Særlig oppmerksomhet er viet behovet for at forskeren har digital kompetanse til å utnytte IKT optimalt i sin forskning - til å kunne utføre sine oppgaver effektivt, og utnytte mulighetene digitalisering gir til å utvikle fagfeltet og til å håndtere forskningsdata på en god og riktig måte. Videre skal det legges til rette for at forskeren har tilgang til et oversiktlig applikasjons- og tjenestetilbud, med tilstrekkelige ressurser for lagring, beregninger og avansert brukerstøtte. Digitaliseringsstrategien vektlegger brukervennlige IKT-støttefunksjoner som fyller behovene i sin hverdag knyttet både til faglige og administrative oppgaver. I tillegg er tilgang til infrastruktur og verktøy som gjør det mulig å samhandle effektivt med andre forskere på tvers av sektorer, nasjonalt og internasjonalt viet oppmerksomhet.

Det antas at god digital infrastruktur, god brukerstøtte og moderne verktøy vil bidra til å tiltrekke seg gode forskere. Den digitale infrastrukturen vil være avgjørende i utviklingen av nye fremragende forsknings- og innovasjonsmiljøer. Sentrale spørsmål i strategien dreier seg blant annet om arkiver for forskningsdata, behovet for datahåndteringsplaner, finansieringsmodeller/prinsipper og kostnadshåndtering samt standarder for systemer for lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata.

4.5 Deling av forskningsdata

I 2017 ble *Nasjonal strategi for tilgjengeliggjøring og deling av forskningsdata* lansert (Kunnskapsdepartementet, 2017b). Denne strategien omhandler forskningsdata eksplisitt og har en uttalt målsetting om at forskningsdata⁸ bør deles og gjenbrukes mer. Regjeringen forventer at det utvikles selvbetjeningsløsninger for å redusere kostnader ved drift av forskningsdatainfrastrukturer gjennom å forenkle prosesser for deponering av og tilgang til forskningsdata og metadata der det er hensiktsmessig.

Strategien gir som grunnprinsipper for forskningsdata at:

- De skal være så åpne som mulig, så lukket som nødvendig
- De bør håndteres og tilrettelegges slik at verdiene i data kan utnyttes best mulig
- Forskerfellesskapene beslutter arkivering og tilrettelegging.

Strategien har videre oppmerksomhet på at det er behov for bedre teknisk tilrettelegging og bedre faglig samordning nasjonalt. Det er behov for større grad av samordning mellom tilbydere av nasjonale forskningsdataarkiver, slik at tjenestene fremstår oversiktlige for brukerne. Det bør finnes en samlet oversikt med informasjon om norske forskeres publikasjoner og datasett. For at forskningsdata skal være gjenfinnbare og gjenbrukbare på tvers av ulike IKT-systemer, kreves bedre teknisk tilrettelegging og gode metadata som følger internasjonale standarder. Det tydeliggjøres at forskningsinstitusjonene selv skal utvikle retningslinjer for forskningsdata som skal lagres, tilgjengeliggjøres og tilrettelegges, med angivelse av hvilke løsninger som bør benyttes for håndtering av ulike datasett.

Samtidig skal Unit bidra til at tjenestetilbydere av nasjonale forskningsdataarkiver samordner seg og, i samarbeid med forskningsinstitusjonene, bidrar til at løsninger som utvikles for datahåndteringsplaner er mest mulig kompatible, og følger internasjonale standarder. Standarder på området endrer seg fortløpende i tråd med den teknologiske utviklingen. Blant annet er behovet for maskinlesbare datahåndteringsplaner økende. Unit gis også et ansvar for å bidra til informasjon om nasjonale forskningsdataarkiver og -tjenester, slik at tjenestene fremstår samlet og lett tilgjengelige for alle forskere og forskningsutførende institusjoner.

Bærekraftige finansieringsmodeller for de ulike forskningsdatainfrastrukturer og forskningsdataarkiver skal utredes av Unit i samarbeide med Forskningsrådet og forskningsinstitusjonene.

Strategien gir altså en omfattende bestilling, spesielt til den enkelte forskningsinstitusjon, men ikke minst til det nye organet for høyere utdannings- og forskningstjenester (Unit) som får et omfattende ansvar for koordinering og samordning.

⁸ Definisjonen av forskningsdata er gitt i kapittel 2.5. En viktig presisering er at forskningsdata gjelder all data som er generert gjennom forskningssaktivitet, uavhengig av om disse utgjør grunnlag for publisering.

4.6 Datainfrastruktur

Forskningen er internasjonal og gjennomføres i stor grad som en del av store, internasjonale forskningsprosjekter innen de forskjellige fagområdene. Når det da skal etableres infrastruktur for forskningsdata, er det vesentlig å være innforstått med denne situasjonen. For bedre å forholde seg til dette er det hensiktsmessig å dele datainfrastruktur i en generisk og en fagområdespesifikk del. Disse kan best beskrives som henholdsvis generisk og fagområdespesifikk datainfrastruktur. Generisk datainfrastruktur brukes om grunnleggende tjenester som brukes innenfor de fleste fagområder, og utgjør et fundament for mange andre forskningsinfrastrukturer. Fagområdespesifikk datainfrastruktur omfatter tjenester og ressurser som er rettet mot de spesifikke behov de enkelte fagfeltene har.

Videre synes det hensiktsmessig å gjøre noen grenseoppganger for datainfrastrukturer ved å skille mellom datainfrastrukturer som gir operative tjenester til FoU-prosjektene mens de pågår og datainfrastrukturer som primært deponerer, kuraterer og tilbyr data for gjenbruk. Det vil også være hensiktsmessig å skille mellom data primært innsamlet for forskning og data primært innsamlet for forvaltning, selv om det er overlapp mellom disse. Til slutt skilles det mellom:

1. Datainfrastrukturer som kun tilbys institusjonelt (institusjonell «basis-infrastruktur»)
2. Datainfrastrukturer som tilbys nasjonalt (ofte bygget opp av institusjonelle noder)
3. Datainfrastrukturer som tilbys internasjonalt (ofte bygget opp av nasjonale noder)

Denne grenseoppgangen mellom forskjellige typer datainfrastruktur kan være hensiktsmessig som grunnlag for en diskusjon om NSD sin forskningsdatavirksomhet.

4.7 Langtidsplan for forskning og høyere utdanning

Siste utgave av langtidsplanen for forskning og høyere utdanning som gjelder for perioden 2019-2028, er opptatt av å legge til rette for enklere tilgang til forskningsdata og til offentlige data som brukes i forskning, samt å gjøre det lettere for forskere å bygge på hverandres funn og å diskutere og etterprøve hverandres resultater (Meld. St. 4 (2018-2019)). Det gjør det også mulig for andre aktører å se nye bruksområder for dataene. Langtidsplanen referer blant annet til Rådet for den europeiske unionen (Ministerrådet) som i 2016 vedtok en rekke gjennomgående prinsipper for åpen forskning (Open Science) som stiller sterkere krav til åpen tilgang til vitenskapelige artikler og forskningsdata fra prosjekter som får finansiering fra EU. Rådet har også fattet vedtak om å bidra til å utvikle plattformer og infrastruktur for å lette overgangen til åpen forskning, for eksempel etableringen av European Open Science Cloud (EOSC). Dette miljøet er tenkt som et interessedrevet virtuelt miljø av tjenester for lagring, håndtering, analyse og gjenbruk av forskningsdata på tvers av landegrensener og fagområder. EOSC skal bygge på prinsipper som er tilsvarende de som er lagt til grunn for den nasjonale strategien for forskningsdata i Norge.

5 Informasjon og synspunkter fra intervjuer

5.1 Organisering og innretning av NSDs virksomhet

Organisering og innretning av virksomheten handler om interne forhold ved NSD, herunder kompetanse og kapasitet, samt hvordan institusjonen samarbeider og kommuniserer med sine samarbeidspartnere og brukere.

Intervjuer med samarbeidspartnere og brukere

I intervjuer med samarbeidspartnere og brukere av tjenestene fikk NSD generelt gode tilbakemeldinger hva angår samarbeid og kompetanse. Medarbeiderne i NSD oppleves som serviceinnstilte og tilgjengelige, og med høy faglig og teknisk kompetanse. Særlig den tekniske kompetansen blir trukket frem som svært god, hvor dagens utviklertmiljø blir beskrevet som framoverlent og dyktig. Flere av intervjuobjektene har lagt merke til de nye tekniske løsninger som har blitt utviklet de senere årene, f.eks. RAIRD, NORDi og nytt personvernmeldeskjema, hvor bortimot alle mener at de har bidratt til å øke kvaliteten på flere av tjenestene. Samtidig uttrykte flere av samarbeidspartnerne at NSD tidligere har fremstått som litt gammeldagse som ikke har klart å snu seg så raskt når det har vært behov for det. Eksempler som ble trukket fram var at NSD ved enkelte anledninger har vært en pådriver for å velge papirbaserte fremfor nettbaserte løsninger i en stadig mer digitalisert verden, og at NSD generelt har ligget bak i den teknologiske utviklingen og innføringen av nye teknologiske løsninger.

Enkelte av samarbeidspartnerne mente at NSD har tatt en klarere strategisk posisjonering de senere årene. De har opplevd at NSD bevisst har valgt bort oppdrag hvor institusjonen har sagt at oppdragene havner utenfor samfunnsoppdraget til virksomheten. Dette har blitt oppfattet som positivt av intervjuobjektene fordi det vitner om at NSD forholder seg aktivt til samfunnsoppdraget.

NSD ble av flere samarbeidspartnere og brukere omtalt som en noe innadvendt og konservativ organisasjon. De har ikke alltid vært like synlig i sektoren og i mindre grad forsøkt å "selge" sine tjenester til potensielle brukere, f.eks. lagring av forskningsdata og tilgjengeliggjøring av data til forskning. I tillegg har NSD blitt opplevd som relativt hierarkisk oppbygd med byråkratiske beslutningslinjer. Det virker som om saksbehandlere og rådgivere har liten selvstendig myndighet til å fatte avgjørelser, og at beslutninger må avklares lenger opp i "linjen". Det har også blitt påpekt av enkelte at den interne organiseringen i NSD fremstår som noe uklar for noen som kommer utenfra. Det kan være vanskelig å forstå hvem man skal kontakte dersom man ikke har et navn å forholde seg til fra tidligere kontakter.

Når det kommer til kapasitet, var det delte meninger blant intervjuobjektene. Flere har opplevd lang vente- og saksbehandlingstid, særlig innen personvernområdet og i tilknytning til DBH og kanalregisteret, og noen mener at NSD mangler kapasitet innenfor disse tjenestene. Enkelte trekker også frem at bemanningen virker noe sårbar og personavhengig, f.eks. at man kan risikere å få ulike råd av to medarbeider innenfor samme tjeneste. På den andre siden var det andre som mener at kapasiteten er god og at bemanningen virker å være grei.

Enkelte stilte også spørsmål ved om NSD favner for bredt fagmessig. Historisk har NSD vært dyktige innen samfunnsvitenskapelig fagområder, men over tid har de utvidet nedslagsfeltet sitt betydelig. Håndtering og kuratering av data krever høy kjennskap til fagfeltene, hvor kunnskapen på et fagfelt er vanskelig overførbart til andre fagfelte. Det oppleves uklart om NSD har den nødvendige kompetansen til å kuratere data innenfor flere fagområder.

Intervjuer med ansatte i NSD

I intervjuene med NSD var de ansatte opptatt av samfunnsoppdraget og at NSD skal levere støttetjenester til forskning som skaper merverdi for forskere og forskningssektoren. Denne tankegangen gjennomsyrrer tjenestene NSD leverer, og samfunnsoppdraget skal være styrende for tjenesteporteføljen og videreutvikling av tjenestene. NSD stiller seg hele tiden spørsmålet om aktivitetene gir merverdi for forskning, og vurderer fortløpende om de skal avslutte avtaler som ikke passer inn under samfunnsoppdraget. Samtidig påpekte NSD at mandatet er ambisiøst. Som en følge av den raske teknologiske utviklingen, forventer de å få en enda viktigere rolle nå enn tidligere. NSD forventer at jobben med å være leverandør av fellestjenester for forskningssektoren blir enda mer omfattende, både på personvernområdet og innen lagring og tilgjengeliggjøring av data.

Med utskiftninger i ledelsen i virksomheten, er det naturlig at organisasjonsstrukturen blir gjennomgått og vurdert om det er hensiktsmessig å foreta enkelte justeringer. Den nåværende strukturen har i stor grad blitt holdt uendret samtidig som aktivitetsnivået i virksomheten har økt de senere tiår. Framover er det planlagt at administrasjonsavdelingen skal deles i en HR-avdeling og en stab knyttet til administrativ leder som skal ha ansvar for økonomi, budsjett, strategisk arbeid o.l.⁹ Her er det også ønske om å forsterke kompetansen på økonomifeltet. I tillegg skal det vurderes om det kan gjøres endringer i IT-avdelingen og fagavdelingene, slik at organisasjonsstrukturen i større grad bygger opp under tjenestetilbudet. F.eks. er personverntjenester og lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata tett vevd sammen, og innføringen av GDPR, datahåndteringsplaner etc. gjør at NSD må endre innholdet i tjenestene sine. Da er det også naturlig å se dagens seksjonsinndeling er hensiktsmessig eller om det skal gjøres endringer. Det gjelder også IT-avdelingen, der utviklere i dag er spredt i begge seksjonene.

NSD mente at den høye kompetansen innen både fag og teknologi, og samarbeidet mellom fagpersoner og teknologer på flere områder, gir dem en stor fordel. Kombinert med tett nærhet til forskere og andre brukere av tjenestene gjennom deltakelse i forskningsprosjekter, rådgivning og brukerstøtte, samt utviklingen av nye tekniske løsninger og verktøy gjør NSD unike og gir de et konkurransefortrinn. I tillegg påpeker NSD at det finnes få tilsvarende aktører i Norge som dem, og at de må derfor ut i verden for å benchmarke seg mot internasjonale aktører.

Ifølge NSD er flere av deres IT-systemer gamle og det vil være dyrt og uhensiktsmessig å oppgradere dem. Det har også vært et ønske i NSD om å gå fra adskilte teknologiske løsninger til en helhetlig digital

⁹ Disse endringene er allerede implementert. Ny organisering for NSD ble gjeldende 01.03.2019 (se figur 3.2).

plattform. NSD har derfor arbeidet mye med de tekniske løsningene de senere år og utviklet en ny digital plattform sentrert rundt programmeringsgrensesnitt (API). API-ene gjør at de ulike systemene kan snakke sammen, og systemet gjør det enklere for NSD å endre enkeltsystemer i etterkant. NSD beskriver selv teknologien som ledende på feltet, og mener at den kan overføres til andre aktører i og utenfor sektoren. De har selv merket seg at de nye teknologiske løsningene begynner å bære frukter.

NSD medga at tjenestene deres ikke er synlige nok i kunnskapssektoren i dag. De ønsker å synliggjøre seg mer i fremtiden og har allerede økt tilstedeværelse på konferanser etc. som de tidligere ikke deltok på. NSD viser også til at konkurransesituasjonen har endret seg, både har konkurransen med andre aktører økt og de har mistet visse fordeler (f.eks. bortfall av Forskningsrådet krav om lagring av data hos NSD, jf. avsnitt 3.4.2). Dette gjør at NSD ønsker å vise at de er en seriøs aktør og markedsføre tjenestene sine bedre i sektoren for å hindre at de blir utkonkurrert.

5.2 Tjenester

5.2.1 Database for statistikk om høgre utdanning og kanalregisteret

Database for statistikk om høgre utdanning (DBH) er en database NSD drifter på vegne av Kunnskapsdepartementet. Den benyttes i all hovedsak til KDs finansieringssystem for institusjoner innen høyere utdanning. NSD har også ansvaret for forvaltningen av registeret over vitenskapelige publiseringskanaler (kanalregisteret). Universitets- og høgskolerådets publiseringsutvalg har ansvaret for å godkjenne publiseringskanalene.

Intervjuer med samarbeidspartnere og brukere

Bortimot alle av samarbeidspartnerne og brukerne som hadde synspunkter på statistikkproduksjonen til NSD, pekte på DBH som en viktig database for Kunnskapsdepartementet og UH-institusjonene. Sentrale prosesser som ble trukket fram hvor DBH-data inngår, var finansieringssystemet for høyere utdanning som KD forvalter, og virksomhetsstyringen til UH-institusjonene. Kanalregisteret ble også pekt på som et viktig register av flere. Registeret benyttes mye av forskere, både i Norge og i andre nordiske land, til å undersøke hvorvidt ulike tidsskrift er rangert som et nivå 1- eller 2-tidsskrift. Det er et anerkjent register og er kjent for å holde svært høy kvalitet. Enkelte pekte på at arbeidet med kanalregisteret kommer til å bli viktigere og viktigere i og med at antallet useriøse tidsskrifter stadig øker globalt.

Flere av intervjuobjektene hadde et godt inntrykk av NSD gjennom bruk av DBH og kanalregisteret. De mente at den faglige og tekniske kompetansen som ligger i DBH er høy og at de ansatte er dyktige og serviceinnstilte. Flere viste til godt samarbeid med NSD om DBH og kanalregisteret, og flere har opplevd å få dataleveranser av høy kvalitet.

Blant intervjuobjektene som hadde mer inngående kjennskap til dataflyten i sektoren, ble det fremhevet at samarbeidet mellom NSD og andre aktører har bidratt til å forbedre DBH og lette dataflyten i

sektoren. Av samarbeidsaktører ble særlig Unit ifm. Cristin- og FS-systemene og NIFU ifm. FoU-data, trukket fram som sentrale.

På noen områder var det delte meninger blant intervjuobjektene. Enkelte trakk fram at DBH og kanalregisteret ikke har tilstrekkelig kapasitet til å dekke alle brukernes behov, mens andre mente at det virket som NSD hadde tilstrekkelig med ressurser til å utføre arbeidsoppgavene. Førstnevnte var særlig fremtredende blant UH-institusjonene, mens sistnevnte var i større grad representativt for forvaltningsorganene. Vedrørende DBHs tilrettelegging for forskning, mente enkelte av intervjuobjektene at det var positivt at NSD i økt grad skal tilrettelegge DBH-data for forskning, mens andre var mer kritisk. De som var kritiske, pekte særlig på at dette er en oppgave som utføres av SSB i dag og at det ikke er hensiktsmessig med to aktører som utføres samme oppgave.

På den andre siden stilte flere av intervjuobjektene spørsmål ved organiseringen av DBH. DBH blir i hovedsak sett på som en ren forvaltningsoppgave med stor betydning for myndighetene og UH-institusjonene, mens formålet og samfunnsoppdraget til NSD er rettet mot forskningen. Flere av intervjuobjektene mente at DBH som forvaltningsoppgave heller burde vært plassert i et forvaltningsorgan, hvor både SSB og Unit ble trukket fram som mulige kandidater. Enkelte av intervjuobjektene var imidlertid av den oppfatning at det ikke er noe problem at NSD leverer tjenester som faller utover deres opprinnelige samfunnsoppdrag. Det viktigste er at tjenestene leveres til høyest mulig kvalitet og til lavest mulig pris.

Blant intervjuobjektene med inngående kjennskap til data knyttet til høyere utdanning og forskning, ble det påpekt at datamaterialet er fragmentert og at det til en viss grad er overlapp mellom datavarehusene. Datavarehus og data som særlig ble trukket fram var DBH, utdanningsstatistikk i Nasjonal utdanningsdatabase i SSB, utdanningsstatistikk i Felles studentsystem og STAR i Unit, forskningsstatistikk i Cristin-systemet i Unit og FoU-statistikk i NIFU. Enkelte av intervjuobjektene påpekte at det ikke er hensiktsmessig med flere databaser med delvis samme formål og ulik datakvalitet, og at man bør vurdere å slå sammen ett eller flere av datavarehusene. Flere mente også at det hadde vært en fordel med kun ett sted å henvende seg for å få utlevert all data knyttet til høyere utdanning og forskning i hele kunnskapssektoren. Det ble trukket fram flere fordeler og ulemper ved en eventuelle sammenslåing av datavarehus. På den ene siden kan det være kostnadseffektivt og enklere for brukere å benytte, mens på den andre siden kan man miste viktig kompetanse og forringe kvaliteten på tjenestene gjennom prosessen.

I tillegg ble det påpekt at det mangler felles standarder mellom datavarehusene, selv om dette har blitt bedre de senere årene. Et eksempel som kom opp var at man kan få oppgitt ulike tall for antall studenter på en institusjon i de ulike datavarehusene, fordi databasene definerer en student forskjellig. Enkelte av intervjuobjektene påpekte at dette ikke er problematisk dersom årsaken til avviket kommer tydelig fram, mens andre mente at det kan skape unødvendig forvirring blant brukere. En foreslått forbedring var å innføre felles standarder og samordne dataene på en bedre måte enn i dag.

Enkelte av intervjuobjektene opplevde at brukerne var misfornøyd med at dataene i DBH kun ble oppdatert hvert halvår. Mange ønsker ofte så tidsnære data som mulig, og når det kun publiseres to

ganger i året blir dataene fort utdaterte. I tillegg er enkelte brukere misfornøyd med at DBH ikke publiserer data helt ned på studieprogramnivå, men at instituttnivå er det laveste nivået.

Enkelte av intervjuobjektene mente at NSD har en for streng tolkning av personvernlovgivningen når de offentliggjør data i DBH. For eksempel fjernes alle tall under 3, mens tall mellom 3 og 5 rundes av til 5, for at ikke enkeltpersoner skal kunne identifiseres. For mindre størrelser, f.eks. antall leverte doktorgrader på instituttnivå, kan dette medføre at tallene blir veldig unøyaktige.

Blant brukerne av DBH-data, mente flere av intervjuobjektene at de tekniske løsningene kunne vært bedre. Særlig ble det etterspurt et bedre brukergrensesnitt på websidene og et API som gjør uthenting av rådata fra DBH enklere.¹⁰ Brukergrensesnittet i dag oppleves som dårlig, tungvint og lite brukervennlig. Dette medfører at man heller sender en forespørsel eller spesialbestilling om uttrekk av data fra DBH, enn å bruke tid på å finne og laste ned data fra websiden. Videre ble det påpekt at DBH er bygget på en rigid måte, som har gitt utfordringer når høyskoler og fagskoler har blitt integrert i systemet.

Når det gjelder kanalregisteret, mente enkelte av intervjuobjektene at dataflyten ikke er optimal. I dag sendes data fra Cristin-systemet til kanalregisteret, blant annet oversikter over publikasjoner i tidsskrifter, og data sendes tilbake til Cristin-systemet fra kanalregisteret med blant annet oversikt over godkjente kanaler med nivåplassering. Dette gjør at systemene er avhengig av hverandre, som kan ha negative konsekvenser dersom det f.eks. oppstår forsinkelser i levering av data, og det utføres unødvendig dobbeltarbeid. En foreslått løsning er å slå sammen Cristin-systemet og kanalregisteret, hvor Unit har av enkelte blitt trukket fram som et mulig sted å plassere det nye datavarehuset.

Intervjuer med ansatte i NSD

I intervjuene med NSD pekte flere av de ansatte på at DBH spiller en viktig rolle i kunnskapssektoren. NSD mener at de har riktig kompetanse til å drifte DBH, gjennom at de har inngående kjennskap til kunnskapssektoren og er dyktige til å formidle data til ulike formål.

NSD var tydelige på at DBH i all hovedsak benyttes til forvaltningsformål, dvs. som datagrunnlag til finansieringssystemet og tilstandsrapporten for høyere utdanning, og som input til institusjonenes virksomhetsstyring. DBH blir i dag i liten grad benyttes til forskning, men det jobbes med å tilrettelegge data for forskere, bl.a. ved å lage forløpsdata på individnivå og legge DBH-data inn i microdata.no. NSD pekte også på at de i dag har et godt samarbeid med SSB ifm. DBH, der blant annet SSB er en del av referansegruppen til DBH.

Angående organisering så har NSD forståelse for at oppgavene knyttet til DBH og kanalregisteret tidligere har blitt vurdert flyttet til et forvaltningsorgan på grunn av oppgavens art og at disse oppgavene skiller seg noe ut fra resten av NSDs oppgaveportefølje. Likevel pekte NSD på at det er gode

¹⁰ Intervjuene ble gjennomført før NSD lanserte API-løsning for DBH i september 2018.

faglige grunner til at DBH fortsatt skal ligge i NSD. Den siste tidens utvikling i retning av at DBH-data i større grad skal tilrettelegges til forskning gjør at databasen er en naturlig del av NSDs oppgaveportefølje.

5.2.2 Lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata

Intervjuer med brukere av tjenestene

Når det gjelder brukertilfredshet, får tjenestene innen lagring og tilgjengeliggjøring overordnet gode tilbakemeldinger fra de intervjuede brukerne. Flere trakk frem at tjenestene fungerer fint og at de har vært enkle å benytte/brukervennlig med en ryddig saksgang. Når brukerne har blitt kontaktet av NSD med forespørsel om å lagre forskningsdata, har de fått en enkel oppskrift på hvordan de skal gå frem. I løpet av 2018 har NSD også lansert nye tekniske løsninger, og forskere kan nå legge inn data og metadata gjennom elektroniske selvbetjeningsløsninger. Dette har forenklet prosessen og oppleves som en forbedring av tjenesten. Videre trakk flere frem at de har opplevd NSD som behjelpelige og serviceinnstilte i prosessen, og at de ansatte besitter høy kompetanse. Kompetansen kommer til syne gjennom kontrolleringen og kuraleringen av data og metadata, og særlig innenfor samfunnsvitenskaplig forskning. Enkelte av intervjuobjektene trakk også fram at det er bra at tjenesten er gratis for brukerne.

Av de intervjuede brukerne hadde alle lagret forskningsdata hos NSD, og bortimot alle hadde tilgjengeliggjort forskningsdata til andre forskere. Hovedårsaken til at enkelte brukere ikke hadde tilgjengeliggjort sine data, skyldtes at dataene var personsensitive, dvs. at personer kunne bli indirekte identifisert til tross for anonymisering av dataene.

På den andre siden hadde flere av brukerne opplevd at det kan være vanskelig å finne sine egne og andres forskningsdata på websidene til NSD. Søkeren må formulere seg veldig presist for å finne ønskede forskningsprosjekt og forskningsdata, og det kan være vanskelig å finne og forstå sammenhengen når et prosjekt har flere datasett. Enkelte av brukerne hadde også trukket frem at NSD fremstår som litt lite synlige i "markedet", noe som også har blitt påpekt av flere samarbeidspartnere. NSD oppleves å ha en litt tilbaketrukket posisjon og at de i liten grad "selger" tjenestene sine innen lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata. Enkelte av samarbeidspartnerne var heller ikke klar over at NSD tilbyr disse tjenestene, til tross for flere år som brukere av andre tjenester.

Flere av brukerne foreslo mulige forbedringer i tjenestetilbudet til NSD. Enkelte ønsket at NSD ble mer synlig og at de i større grad begynte å "selge" tjenestene enn de gjør i dag. Andre mente at NSD i enda større grad kan kommunisere innholdet i de ulike tjenestene de tilbyr. Det kan være f.eks. være vanskelig å skille mellom tjenestene innen lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata på den ene siden og personvern på den andre. Videre ble NSD oppfordret til å tenke større og se til andre aktører som tilbyr de samme tjenestene og lære av dem, blant annet store universiteter. Flere av brukerne påpekte at det er viktig at tjenestene er enkle å forholde seg og at saksbehandlingen er kort og strømlinjeformet.

Intervjuobjektene hadde ulike meninger om relevansen av lagringstjenesten til NSD. Enkelte av brukerne mente at det er viktig at det finnes en aktør som ivaretar behovet for nasjonal lagring av forskningsdata, mens andre stilte spørsmål ved om det er nødvendig at NSD tilbyr langtidslagring av forskningsdata, eller at det er behov for andre nasjonale instanser som tilbyr denne tjenesten. En årsak til at det ikke er nødvendig med en nasjonal lagringsinstans som ble løftet fram, er at forskere i stor grad lagrer data fra prosjekter på servere til institusjonene de tilhører og at det er tilstrekkelig.

Når brukerne fortalte om årsaken til at de har lagret forskningsdata hos NSD, pekte de i stor grad på det tidligere pålegget til Forskningsrådet om at data som genereres i prosjektene må langtidslagres hos NSD. Noen av brukerne var tvilende til om de ville ha lagret data hos NSD dersom dette ikke var et krav. Det ble pekt på at den enkelte forsker ikke har incentiver til å gjøre det frivillig. En årsak er at kuratering og dokumentering av data må utføres av forskeren selv, og ikke av NSD. Jobben krever inngående kjennskap til dataene, som kun forskeren har, og arbeidet kan være ressurskrevende. I tillegg gir ikke lagring noen merverdi for forskeren. Videre mente enkelte av brukerne at kravet til Forskningsrådet burde videreføres, ettersom de så på som en forutsetning for at tjenesten skulle overleve.

Når det gjelder tilgjengeliggjøring av forskningsdata, var bortimot alle av brukerne positivt innstilt til prinsippet om åpen tilgang til forskningsdata ("open access") og FAIR. De så verdien i å dele forskningsdata på tvers av prosjekter og med andre forskere. Samtidig fremhevet enkelte brukere at det er utfordringer i den praktiske gjennomføringen av tilgjengeliggjøring. Et stor utfordring er anonymisering av dataene som kan føre til at mye verdifull informasjon blir fjernet. Det kan betydelig forringe merverdien av dataene for andre forskere. Videre påpekte enkelte brukere at tilgjengeliggjøring ikke nødvendigvis egner seg for alle typer data. Mens kvantitative data later til å ha en gjenbruksverdi, er det ikke like tydelig for kvalitative data. Kvalitative data, f.eks. nedtegninger fra intervjuer, er kontekstavhengig og kan oppfattes forskjellig fra person til person og over tid. Dataene kan derfor ha mindre verdi for andre forskere. I tillegg kan anonymiseringen av dataene være en utfordring, f.eks. når intervju omhandler enkeltmennesker.

Vedrørende behovet for en nasjonal aktør for tilgjengeliggjøring av forskningsdata, og hvorvidt NSD skal tilby denne tjenesten, var det delte meninger. Flere av intervjuobjektene synes det er hensiktsmessig at det finnes en nasjonal aktør som sørger for nasjonal lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata på tvers av utdanningsinstitusjonene i Norge. Det er en fordel at alle forskere kan forholde seg til og henvende seg til kun ett sted for å søke etter og få tilgang til eksisterende forskningsdata. I tillegg sørger en nasjonal instans for nødvendig kvalitetssikring av dataene som tilgjengeliggjøres, og at dataene har samme standard for metadata. Det er viktig. Blant intervjuobjektene mente enkelte at NSD utfylte den nasjonale rollen på en god måte, mens andre satt spørsmålsteget ved om det var nødvendig at NSD tok denne rollen.

Andre brukere mente at det ikke var nødvendig med en nasjonal aktør for tilgjengeliggjøring av forskningsdata eller at NSD tilbød dette. Flere årsaker ble trukket frem. Enkelte brukere mente at forskere burde selv tilgjengeliggjøre forskningsdata. De hadde selv opplevd å bli kontaktet av norske og internasjonale forskere med forespørsel om å dele data fra forskningsprosjekter. Samtidig har flere og flere tidsskrifteiere begynt å kreve at forskningsdata blir lagret og tilgjengeliggjort på deres nettsider når vitenskapelig artikler basert på dataene blir publisert i deres tidsskrift. Enkelte store tidsskrift og

velrennomerte universiteter har også begynt å tilby langtidslagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata for alle forskere. I tillegg er mange forskningsprosjekt basert på offentlig data som er tilgjengelig for alle forskere, og da er det ikke behov for å lagre disse dataene på et eget sted hver gang de blir benyttet til forskning. Det ble også trukket frem at forskning i stor grad er internasjonalt, som medfører at man må tenkte internasjonalt på tilgjengeliggjøring.

Når det kom til faktisk gjenbruk av dataene, hadde ingen av brukerne fått beskjed om at dataene deres var blitt gjenbrukt av andre forskere. Alle var derimot ikke sikre på at de ville få beskjed av NSD dersom de ble gjenbrukt. De fleste av brukerne så heller ikke noe særlig gjenbruksverdi i sine data eller trodde at andre ville komme til å gjenbruke deres data i fremtiden.

Intervjuer med ansatte i NSD

I intervjuene med NSD kom det tydelig frem at NSD selv anser lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata som deres fremste kjerneoppgave. De pekte på at NSD spiller en viktig rolle i forbindelse med at forskningsprosjektene arkiverer forskningsdataene sine hos NSD og at disse tilgjengeliggjøres for gjenbruk, men også i økende grad innen planlegging av datahåndtering i prosjektene gjennom datahåndteringsplaner. NSD bistår altså forskeren både i prosjektplanleggingen (datahåndteringsplan) og ved prosjektavslutning (arkivering og tilgjengeliggjøring). På grunn av Forskningsrådets økte fokus på datahåndteringsplaner forventer NSD at det vil være økt etterspørsel etter disse tjenestene i tiden fremover. For å møte den økte etterspørselen er NSD avhengig av å øke kapasiteten på området.

NSD medgir at tjenestene innen lagring og tilgjengeliggjøring ikke er tilstrekkelig kjent i norske forskningsmiljøer. Gjennom økt bruk av datahåndteringsplaner tror NSD at flere av forskerne vil få en økt bevissthet knyttet til arkivering og tilgjengeliggjøring av forskningsdata i etterkant av prosjektet, og således vil det føre til økt bruk av disse tjenestene. Et annet tiltak NSD ønsker å implementere for å øke antall forskningsprosjekter som lagrer forskningsdata hos dem, er å tilby kurs og opplæring til forskningsinstitusjonene. På den måten får brukerne både økt kjennskapen til tjenestene, samt at det senker terskelen for å ta det i bruk. NSD åpner for at kurs- og opplæringsvirksomheten kan være en betalt tjeneste, det er det ikke i dag.

Det ble også pekt på at tjenestene knyttet til lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata har grensesnitt opp mot flere av de andre tjenestene i NSD, herunder personvern og tilgjengeliggjøring av data fra SSB og fra andre datakilder. Således er det synergieffekter knyttet til at en forbedring av en av disse tjenestene kan bidra til at de andre tjenestene også forbedres.

I følge NSD fokuserer de i dag hovedsakelig på lagring og tilgjengeliggjøring av kvantitative forskningsdata. De har mest erfaring og best kompetanse på håndtering av denne type data. NSD var også av den oppfatningen at en stor andel av de kvalitative dataene hadde liten gjenbruksverdi etter at de hadde blitt avidentifisert.

5.2.3 Tilgjengeliggjøring av data fra SSB til forsknings- og utredningsformål

Intervjuer med samarbeidspartnere og brukere

Enkelte av samarbeidspartnerne og brukerne av tjenestene er fornøyd med NSDs distribusjon av utvalgsdata på vegne av SSB. De mente at NSD tilfører verdi i prosessen ved å utlevere data raskere og til en lavere pris enn det SSB ville ha gjort. Flere av intervjuobjektene er fornøyd med servicen de får av NSDs medarbeidere når de ber om å få utlevert data. Medarbeiderne oppleves som tilgjengelige og hjelpsomme. På den andre siden mente flere av intervjuobjektene at det kan være vanskelig å finne frem til dataene på NSDs nettsider. Dette skyldes blant annet at brukergrensesnittet ikke er godt nok.

Enkelte av intervjuobjektene pekte på at det går et skille mellom utlevering av anonyme og aidentifiserte data. De opplever det som enkelt å få tilgang til anonyme data, mens det er noe vanskeligere å få utlevert aidentifiserte data. For å få utlevert aidentifiserte data går den interne prosessen hos NSD via seksjon for personverntjenester som bistår i aidentifiseringen av dataene. Det gjør at prosessen med å få utlevert aidentifiserte data er mer tidkrevende enn for anonyme data.

For deler av dataene NSD utleverer på vegne av SSB, mente enkelte av intervjuobjektene at kvaliteten på det NSD distribuerer til forskningen ikke er god nok. Det ble trukket fram at NSD i enkelte tilfeller har for lav statistikkompetanse og dermed i for liten grad bearbeider og kvalitetssikrer dataene de får tilsendt før de leverer det ut til forskningen. I disse tilfellene bidrar ikke NSD med et verdikrevende bidrag, jf. formålet med formidling av data på vegne av SSB.

Flere av intervjuobjektene mente at potensialet til microdata.no er stort og at det er en spennende nyvinning. Potensielt kan det spare mange årsverk som i dag går med på å søke om tilgang til registerdata og deretter vente på disse dataene. For å kvantifisere de potensielle besparelsene har NSD utført et enkelt regnestykke der de antar at hver av de 150 nåværende brukerne av NSD har spart 9 måneder i gjennomsnittlig ventetid for å få tilgang til aidentifiserte registerdata. Dette tilsvarer besparelser på 112,5 årsverk. Denne utregningen er basert på usikre forutsetninger, men det illustrerer hvilke besparelser microdata.no potensielt kan føre til.

Enkelte av brukerne som benytter kvantitative forskningsmetoder, mente imidlertid at det per i dag er for få datavariabler i løsningen til at det er aktuelt å benytte det i egen forskning. Brukerne opplever den nåværende utgaven av microdata.no som en pilot, der formålet er å vise frem potensialet i en slik løsning. Etter at løsningens potensiale er tilstrekkelig kommunisert og anerkjent i forskningsmiljøene kan microdata.no bygges ut med flere datavariabler slik at det dekker flere av forskernes behov. På sikt kan løsningen bidra til en gradvis overgang der man beveger seg bort fra dagens tidkrevende prosess med å søke om tilgang til aidentifiserte registerdata og over til å få tilgang på dagen i microdata.no.

Enkelte av intervjuobjektene pekte på at det kreves en kulturendring for at forskere skal slå seg til ro med at man kun skal få se metadata og ikke individdata slik det er i microdata.no. Forskere er i dag vant med å kunne se detaljert data helt ned på individnivå og gjennom dette skape seg en forståelse for dataene. I microdata.no får forskerne gjøre analyser med individdata, men de må bruke metadata for å opparbeide seg den forståelsen de tidligere fikk ved å kunne se det fulle datasettet.

En annen begrensning med microdata.no som brukerne trakk frem, er at man ikke kan benytte seg av egne statistikkprogrammer, men må benytte de verktøyene som ligger inne i microdata.no. Foreløpig er ikke utvalget av statistikkverktøy i løsningen godt nok til at det fullt ut dekker forskerens behov. I tillegg må forskerne bruke tid på å sette seg inn i hvordan verktøyene som er bygd inn i microdata.no fungerer, i stedet for å benytte seg av statistikkprogrammer de kjenner til fra før av. Dette kan potensielt hindre forskere fra å ta i bruk løsningen.

En siste begrensning med microdata.no som ble løftet fram i intervjuene, er at forskerne kan oppleve å ikke få ut resultatene fra analysene de gjennomfører. På grunn av det anonymiserende grensesnittet i løsningen må også alle resultater være anonymisert. Dette gjøres gjennom en konfidensialitetssikring som gjør risikoen for indirekte identifikasjon svært lav, altså at det ikke skal være mulig å bruke de statistiske resultatene til å slutte noe om enkeltpersonene som inngår i registrene. Forskeren vil derfor ikke få ut resultater som alene eller i kombinasjon kan gi realistiske avsløringsscenarier. Konsekvensen av dette kan være at forskeren ikke får utført ønskede analyser, særlig når det er snakk om analyser på utvalg med få personer.

Intervjuer med ansatte i NSD

I intervjuene med NSD ble det trukket frem at den tekniske løsningen som utvikles gjennom blant annet RAIRD-prosjektet har ført til ringvirkninger for resten av NSDs tekniske løsninger. I kjølvannet av RAIRD og NORDi har NSD bygget opp en ny digital plattform som er sentrert rundt API, som muliggjør at systemene snakker sammen. I følge NSD er denne digitale plattformen "state of the art" og har potensiale til å utvikle seg til å bli en nasjonal løsning.

NSD pekte også på at de er avhengig av å gjøre seg mer synlig i sektoren for å få ut potensialet i de tekniske løsningene de utvikler, som for eksempel microdata.no. I følge NSD er det en rekke konkurrerende aktører som har begynt å tilby lettvinde løsninger innen flere av NSDs tjenesteområder. For å unngå å bli utkonkurrert er NSD avhengig av å vise seg frem.

5.2.4 Lagring og tilgjengeliggjøring av andre data

Intervjuer med samarbeidspartnere

Flere av intervjuobjektene, fra intervjuene med samarbeidspartnere, er godt fornøyd med det faglige arbeidet til NSD på dette området. Arbeidet er av høy kvalitet med høy presisjonsgrad, og NSD løser oppgavene på en god måte. Høy kompetanse innen registerdata og datainnsamling, kombinert med høy samfunnsvitenskapelig forståelse, gjør at NSD gir gode analyser av dataene.

Flere av intervjuobjektene har etterspurt bedre tekniske løsninger for de ulike databasene. Særlig etterspørres API-løsninger slik at brukerne kan hente ut rådata fra databasene ved at datasystemer snakker sammen, fremfor manuell nedlasting fra websidene til NSD. En sterkere kobling mellom

datasystemene til aktører som driver med datatjenester, for eksempel SSB, Arkivverket og NSD, vil også komme brukerne av dataene til gode.

Enkelte av intervjuobjektene ser på NSD som en infrastruktur for forskning, og ikke en leverandør av ulike datatjenester som lagrer og tilgjengeliggjør data på vegne av offentlige institusjoner. Det blir derfor satt spørsmålsteget ved om NSD burde bruke ressurser på disse datatjenestene.

Intervjuer med ansatte i NSD

I intervjuene med NSD kom det frem at det hovedsakelig er historiske grunner til at lagring og tilgjengeliggjøring av data fra disse ulike datakildene har tilfalt NSD. I kraft av sin rolle som norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste kom det henvendelser fra blant annet ulike offentlige institusjoner om forvaltning av forskjellige databaser. NSD beskriver disse prosjektene som en del av grunnfjellet i organisasjonen i og med at dette var blant de første oppgavene til NSD.

I følge NSD blir dataene som tilgjengeliggjøres gjennom de ulike prosjektene i liten grad brukt av forskere. NSD ønsker at dataene i større grad skal bli brukt til forskning og ønsker derfor å tilrettelegge for dette fremover. Samtidig pekte NSD på som et argument for at de bør fortsette å drive med dette, at de ved å levere disse tjenestene får inn statsvitenskapelig kompetanse i organisasjonen. Denne kompetansen er viktig for de andre tjenestene NSD leverer.

5.2.5 Personverntjenester

Personverntjenestene til NSD er de mest brukte av alle tjenestene. Når det kommer til brukertilfredshet, får tjenestene jevnt over gode tilbakemeldinger i den utførte spørreundersøkelsen. Av nærmere 3 000 respondenter fra et randomisert utvalg av brukere, svarte rundt 2 000 at de har benyttet seg av personverntjenestene. Brukerundersøkelsen viser at brukerne godt fornøyd med NSDs personverntjenester:

- 86 % er enten svært fornøyd eller noe fornøyd
- 91 % mener at tilbakemeldingene er svært lett eller lett å forstå
- 85 % er svært fornøyd eller noe fornøyd med tilgjengeligheten

Det fremgår også av undersøkelsen at brukerne ved høyskolene er mest fornøyd (89 %), mens brukerne ved forskningsinstituttene er noe mindre fornøyd (82 %).

Intervjuer med samarbeidspartnere og brukere

Observasjonene fra intervjuene med brukere og samarbeidspartnere samsvarer i stor grad med resultatene fra brukerundersøkelsen hva angår brukertilfredshet. NSDs personverntjenester er den

tjenesten flest intervjuobjekter har kjennskap til og tjenesten får gode tilbakemeldinger. NSD ble omtalt som en viktig aktør på personvernområdet og deres personverntjenester er høyt verdsatt i sektoren. I forbindelse med at avtalene mellom NSD og de ulike forskningsinstitusjonene skal fornyes oppgir alle intervjuobjektene at de ønsker å fortsette å benytte seg av personverntjenestene til NSD. Dette stadfester NSDs sterke posisjon som leverandør av personverntjenester til sektoren.

Flere av intervjuobjektene opplevde at NSDs medarbeidere på personvernområdet har høy kompetanse, både personvern faglig og teknisk. Det er dette som er NSDs største konkurransefortrinn, per i dag er det ingen aktører som har tilsvarende kompetanse på personvern innenfor forskning. Saksbehandlerne ble også oppfattet som tilgjengelige for brukerne.

På den andre siden mente flere av intervjuobjektene at saksbehandlingstiden tidvis er lang. Brukerne mente at dette hovedsakelig skyldes manglende kapasitet, men pekte også på at byråkratiske beslutningslinjer kan være med å gjøre saksbehandlingstiden unødvendig lang. Inntrykket til brukerne er at den enkelte saksbehandler har for lite autonomi og beslutningsmyndighet til å ta beslutninger på egenhånd, og at saker derfor for ofte må løftes til mellomledernivå eller enda høyere.

Når det gjelder de tekniske løsningene til personverntjenestene, var det delte meninger mellom intervjuobjektene. Flertallet av brukerne er fornøyde med løsningene og trekker frem fornyingen av tjenestene i forbindelse med innføringen av persovernforordningen 20. juli 2018 som positiv. Disse brukerne er spesielt fornøyde med det nye meldeskjemaet og den aktive rådgivningen NSD nå tilbyr under prosessen med å melde inn prosjektet. Den aktive rådgivningen gjør at prosessen med å innhente nødvendig informasjon fra forskningsprosjektet går betydelig raskere. Et mindretall av brukerne mente at NSDs tekniske løsninger på personvernområdet er noe de kunne klart seg uten.

Enkelte av intervjuobjektene trakk frem microdata.no som en løsning som ser på personvernutfordringene på en nyskapende måte. Dersom en stor andel av forskerne benytter seg av microdata.no i fremtiden, vil ressursene i dagens seksjon for personverntjenester i større grad kunne fokusere på å utvikle og drifte denne løsningen, og i mindre grad bruke tiden på saksbehandling av personvernkonsesvenser i innmeldte forskningsprosjekter.

NSD er i følge enkelte av intervjuobjektene gode på å markere seg på personvernområdet. Intervjuobjektene opplevde at NSD har stor påvirkningskraft på området. For eksempel var NSD en av aktørene som i stor grad ble hørt på og lagt merke til i forbindelse med at personvernforordningen var ute på høring. I den norske utgaven av EUs personvernforordning fremgår det tydelig at NSDs høringsinnspill har blitt tatt til følge i utforming av lovteksten.

Enkelte av intervjuobjektene mente at personverntjenestene er for dårlig tilpasset kvalitativ forskningsmetode. De pekte på at systemet er tilpasset kvantitativ forskningsmetode og at det dermed oppleves som at NSD vurderer kvalitativ forskning til å være mindre viktig enn kvantitativ forskning. For eksempel er meldeskjemaet lagt opp slik at et kvalitativt forskningsprosjekt som følger hermeneutisk metode vil ha store problemer med å fylle det ut på en måte som tilfredsstiller NSDs krav. Resultatet blir at NSD sender meldeskjemaet i retur med en rekke oppfølgingsspørsmål som den kvalitative forskeren

ikke har noen gode svar på. I neste omgang vil den kvalitative forskeren vegre seg for å ta kontakt med NSD på grunn av det rigide systemet som i liten grad er tilpasset et kvalitativt forskningsdesign.

Flere av intervjuobjektene pekte på at betalingsmodellen for personverntjenestene er noe urettferdig. I og med at det er en fast stykkpris per forskningsprosjekt som behandles, vil en institusjon med mange komplekse saker komme bedre ut enn en institusjon med enklere saker. I tillegg kan det diskuteres om det er rimelig at forskningsinstituttene betaler en like høy basispris på tross av at antall forskerårsverk per forskningsinstitutt varierer fra institutt til institutt.

Enkelte av brukerne pekte også på at NSD fokuserer sin dialog med den enkelte forsker som melder inn prosjektet sitt, men i for liten grad informerer institusjonens ledelse om personvernarbeidet. NSDs personvernarbeid er viktig for ledelsen og administrasjonen ved de ulike institusjonene i og med at dette bidrar til at institusjonen oppfyller lovens krav. Derfor etterspørres det en tettere dialog mellom NSD og institusjonens ledelse og administrasjon.

Enkelte av intervjuobjektene mente at det er behov for å se på arbeidsdelingen mellom Unit og NSD på personvernområdet i tiden fremover. Unit spiller en viktig rolle gjennom deres kompetanse på informasjonssikkerhet og IKT-sikkerhet, samt deres myndighetsrolle overfor tjenesteleverandører i sektoren. Unit har derfor fått ansvaret for å se dette på tvers av sektoren, samtidig som de er en av tjenesteleverandørene på området. Intervjuobjektene er opptatt av at arbeidsdelingen tydeliggjøres slik at alle aktørene blir klar over deres rolle i det nye landskapet.

Intervjuer med ansatte i NSD

I intervjuene med NSD var de tydelige på at de mente at personverntjenestene er en naturlig del av NSDs oppgaveportefølje. Personvernrådgivning er en viktig støttetjeneste for forskningssektoren og således havner det innunder samfunnsoppdraget. NSD mente selv at rådgivningen på personvernområdet holder høy kvalitet. Som et eksempel på dette trakk de frem at NSD vant oppdraget om å være personvernombud for ESS. Det var ingen av NSDs søsterorganisasjoner i Europa som kunne tilby personverntjenester av samme kvalitet.

NSD sa at det er stor etterspørsel etter deres personverntjenester. De forventer også at etterspørselen vil fortsette å øke i tiden fremover grunnet det økte fokuset på personvern som kommer i kjølvannet av den nye personvernforordningen. I følge NSD mangler de i dag tilstrekkelig kapasitet til å behandle alle personvernsaker innen den interne saksbehandlingsfristen, som er satt til 30 dager. Det vil derfor være behov for å utvide kapasiteten for å imøtekomme den økte etterspørselen. De opplever også at de mangler tilstrekkelig kompetanse på utforming av databehandleravtaler og informasjonssikkerhet.

Videre trakk NSD frem at personverntjenestene har en rekke synergier med andre tjenesteområder i NSD. Personvern er blant annet en viktig komponent i arbeidet med å lagre og tilgjengeliggjøre forskningsdata, samt at det er en viktig input i arbeidet med microdata.no. NSD peker også på at de ulike prosjektene NSD er med på har bidratt til å forbedre de tekniske løsningene for personverntjenestene, herunder meldearkiv, meldeskjema og aktiv rådgivning.

I forbindelse med ny personvernlovgivning har NSD involvert brukerne for å høre deres synspunkter om hvordan nye mønsteravtaler bør bli seende ut. Brukerne svarte at de ønsker mer fleksibilitet i de nye mønsteravtalene. I tillegg ønsker de at NSD i økende grad skal bevege seg bort fra saksbehandling og over til rådgivning. Det var også en tilbakemelding at brukerne i liten grad er kjent med resten av tjenestene NSD leverer.

NSD pekte også på at de kan bli oppfattet som et "minidatatilsyn" og ikke som en rådgiver på personvernområdet. De mente at NSD har en jobb å gjøre med å kommunisere til institusjonene at NSDs rolle er å støtte forskerne, ikke føre tilsyn slik Datatilsynet skal gjøre nå etter at GDPR-lovgivningen har trådt i kraft.

5.2.6 Internasjonal virksomhet

Intervjuer med samarbeidspartnere

Bortimot alle samarbeidspartnerne som hadde kjennskap til NSD sin internasjonale virksomhet, trakk frem at NSD nyter stor anerkjennelse internasjonalt og at de har stor påvirkningskraft på utviklingen innen dataarkivering for forskning. NSD ble også trukket frem som den største og viktigste tjenesteleverandøren i CESSDA. NSDs sterke posisjon internasjonalt befestes også gjennom at de vinner internasjonale prosjekter i konkurranse med sine europeiske søsterorganisasjoner. Blant annet vant de oppdraget om å være dataarkiv for ESS.

Intervjuobjektene pekte på ulike faktorer som har vært med å bidra til å bygge opp NSDs sterke merkenavn internasjonalt. NSD ble trukket frem som en "front runner" i det internasjonale infrastrukturendskapet for forskning, blant annet på grunn av nybrottsarbeidet microdata.no. Microdata.no har blitt lagt merke til internasjonalt, og internasjonale aktører ser stort potensiale for løsningen. Enkelte av intervjuobjektene mente at NSD har vært en viktig drivkraft innen utvikling av internasjonale dataarkiveringstjenester og en viktig pådriver innen standardiseringsarbeid. Intervjuobjektene peker på at NSDs sterke tekniske og faglige kompetanse har gjort dem til en anerkjent og verdsatt aktør i de internasjonale nettverkene og prosjektene de deltar i.

På grunn av NSDs unike samfunnsoppdrag er det få virksomheter som utfører tilsvarende oppgaver i Norge. Enkelte av intervjuobjektene pekte derfor på viktigheten av NSDs internasjonale virksomhet for å utvikle kompetansen internt. For eksempel er samarbeidet med andre nasjonale dataarkiv gjennom konsortiet CESSDA viktig for å utvikle NSDs kompetanse innen dataforvaltning og støttetjenester til forskning. Samtidig stilte enkelte av intervjuobjektene spørsmål om NSDs internasjonale virksomhet i stor nok grad kommer norsk forskning til gode. Dersom kompetansen som bygges opp internasjonalt ikke gir merverdi for norske forskere, oppnår ikke NSD de ønskede effektene av sin sterke internasjonale tilstedeværelse.

Open Access og FAIR-prinsippet vil stille helt andre krav til forskeres arbeid med data i prosjekter som er offentlig finansiert. For at data skal være gjenbrukbare må dataene være godt dokumentert. Dette vil ta tid og kreve en del arbeid. Den svenske søsterorganisasjonen ser på seg selv som en fasilitator for

support og arbeidet med standardisering og dokumentering i prosessen. Her mente enkelte samarbeidspartnere at NSD kan ta en større rolle i Norge enn de gjør i dag, og om de er smarte så vil de få en sentral rolle i sektoren.

Intervjuer med ansatte i NSD

I intervjuene med NSD trakk de ansatte frem at de anser seg selv som veldig synlige internasjonalt, men at de har en lang vei å gå hva angår å kommunisere tjenestene sine nasjonalt. De pekte også på at den internasjonale virksomheten er avgjørende for å sikre god kunnskapsflyt til NSD i og med at det ikke finnes tilsvarende organisasjoner i Norge.

5.2.7 Øvrige tjenester

Intervjuer med samarbeidspartnere og brukere

Samarbeidspartnere og brukere av NSDs tjenester som har blitt intervjuet ifm. gjennomgangen av NSD, har ikke hatt noen synspunkter på intervjuobjektene til NSD. Enkelte av intervjuobjektene har deltatt på kurs i regi av NSD, hvor tilbakemeldingene er overordnet gode. Kursene har blitt oppfattet som relevante og kursholderne har fremstått som kunnskapsrike og kompetente. Enkelte av intervjuobjektene har også etterspurt kurs og opplæring, særlig innen personvern og det nyinnførte regelverket (GDPR).

Intervjuer med ansatte i NSD

I intervjuene med ansatte i NSD, har Websurvey blitt betegnet som en kommersiell aktivitet, hvor NSD kunne potensielt ha økt inntektene ved å øke aktiviteten innenfor tjenesteområdet. NSD har avslått eller utsatt flere henvendelser fra forskningsinstitusjoner med ønske om å bruke WebSurvey på grunn av kapasitet. NSD vil imidlertid ikke at det skal være en av hovedaktivitetene sine, som begrunnes med samfunnsoppdraget. NSD gjør fortløpende vurderinger på hvilke tjenester de skal tilby og hvilket aktivitetsnivå de skal legge seg på ut i fra samfunnsoppdraget, og det kan diskuteres hvorvidt bistand og rådgivning ved gjennomføring av spørreundersøkelser går inn under samfunnsoppdraget. NSD mente at den kan betegnes som en støttetjeneste for forskning og at den gir merverdi for forskere, men samtidig er den en ren kommersiell aktivitet. NSD trakk frem at tjenesten er viktig for å bygge faglig kompetanse og legitimere seg, samt at de får økt innsikt i forskeres behov ved å komme tett på forskere gjennom aktiviteten.

NSD opplever stor etterspørsel etter generell opplæring og kurs i personvern og datahåndtering. Opplæringsaktivitetene krever spesialkompetanse på de aktuelle fagområdene, noe NSD erfarer at er mangelvare på flere institusjonene i forskningssektoren. Med økt arbeidsmengde etter innføringen av GDPR og omleggingen av tjenestetilbudet på personvernområdet, mangler imidlertid NSD kapasitet til å

holde kurs og drive opplæring. Gjennom kurs og opplæring innen datahåndtering, har NSD også muligheten til å kommunisere tjenestetilbudet sitt i større grad enn de har gjort hittil. Dette kan potensielt føre til at flere forskere ønsker å langtidslagre og tilgjengeliggjøre forskningsdata.

5.3 Tilknytningsform

Intervjuer med samarbeidspartnere og brukere

Overordnet hadde de fleste av samarbeidspartnerne og brukerne få synspunkter på den nåværende organisasjonsformen til NSD, samt få formeningar om hvilken organisasjonsform NSD eventuelt burde ha. Det viktigste for intervjuobjektene var at NSD fremstår som fristilt og uavhengige i oppgaveutførelsen. Det var bred enighet om at dagens organisasjonsform bidrar til at NSD fremstår som uavhengige i tilfredsstillende grad. Dette gjelder særlig på personvernområdet, hvor uavhengighet har stor betydning for tjenesteleveransen. Samtidig påpekte flere at uavhengighet trolig også kan sikres gjennom andre organisasjonsformer, f.eks. som forvaltningsorgan.

Enkelte av intervjuobjektene pekte på at enkelte tjenester er typiske forvaltningsoppgaver, og at de naturlig hører mer hjemme i et direktorat enn i et aksjeselskap. Av tjenestene ble særlig DBH og kanalregisteret trukket fram, ettersom de i all hovedsak er et verktøy for forvaltningen, særlig Kunnskapsdepartementet og UH-institusjonene. Det er historiske årsaker til at disse oppgavene ligger i NSD i dag, hvorpå enkelte påpekte at dersom man skulle valgt på nytt i dag ville Unit trolig vært et mer naturlig sted å plassere oppgavene. Samtidig ble det påpekt at det har vært uproblematisk at disse oppgavene har ligget i et aksjeselskap. Det har hittil ikke oppstått noen konflikter eller utfordringer knyttet til organisasjonsformen til NSD og disse tjenestene.

Enkelte av samarbeidspartnerne hadde registrert at NSD selv var opptatt av å være et aksjeselskap. De satte spørsmålsteget ved om alle de kommuniserte fordelene i høringsinnspillene til Gjedrem-Fagernæs-rapporten, faktisk utspiller seg i praksis.

Enkelte av intervjuobjektene mente det var viktig at NSD drives av samfunnsoppdraget og ikke er en profittmaksimerende, kommersiell aktør som aksjeselskap som regel er. Det ble påpekt at noen finansører ikke kan gi midler til rene kommersielle foretak. Dersom NSD begynner å øke sin kommersielle virksomhet, kan det bli utfordrende mht. finansiering.

Intervjuer med ansatte i NSD

NSD selv mente at aksjeselskap er den mest hensiktsmessige selskapsformen for virksomheten, og viste til flere fordeler: (1) Aksjeselskap gir NSD gir økonomisk handlefrihet blant annet ved at de kan legge opp kapital og periodisere utgifter. Dette gjør at de kan snu seg rundt raskt om det skulle være nødvendig. Samtidig gir egenkapital fleksibilitet over tid slik at man ikke må nedbemanne ved mindre svingninger i inntektene, men beholde kompetanse. Som et forvaltningsorgan, ville de i større grad måtte forholde seg til årlige budsjetter med mindre muligheter til å overføre midler fra ett år til et

annet. (2) Organisasjonsformen gjør at NSD er uavhengige fra forvaltningen, noe som blir verdsatt av samarbeidspartnere og brukere. (3) Aksjeselskap gir tilstrekkelig tillit til at aktører vil deponere data hos NSD.

Når det gjelder eierskap, er nåværende ledelsen i NSD mer åpen for konklusjonene i Gjedrem-Fagernæs-rapporten enn det som stod i NSDs høringsinnspill til rapporten. NSD er åpen for at det kan være andre aktører som det er mer formålstjenlig for NSD å være tilknyttet. Sett i lys av det nye landskapet i kunnskapssektoren kan det være hensiktsmessig å overføre eierskapet av NSD fra Kunnskapsdepartementet til Unit.

5.4 Økonomi

Intervjuer med samarbeidspartnere og brukere

Enkelte av samarbeidspartnerne og brukerne hadde synspunkter på økonomien og finansieringsmodellen til NSD. Det ble sett på som positivt at NSD styrer virksomheten sin etter samfunnsoppdraget, og at det ikke er utelukkende fokus på kommersiell drift. De lever av å levere en effektiv oppgaveløsning og er tett på med støttetjenester til forskningen. Dersom NSD skulle blitt et vanlig kommersielt selskap, kunne det også ha utfordret finansieringen. For eksempel gir ikke enkelte finansører av internasjonale forskningsprosjekter midler til kommersielle selskaper.

Enkelte mente at den totale finansieringssituasjonen er mindre usikker enn hva NSD selv gir uttrykk for. NSD vinner en rekke konkurranseutsatte oppdrag, som tyder på at de har høy kompetanse og er konkurransedyktige, samtidig som det lyses ut midler til flere infrastrukturprosjekter. I tillegg stilles det spørsmål ved om NSD har et bevisst forhold til sin egen forretningsmodell. Det er viktig at NSD ikke faller til ro med at de har en grunnfinansiering, men at de er våkne og har et aktivt forhold til markedsføring av tjenestene sine og at de har fokus på inntektsmuligheter.

På den andre siden mente enkelte at det er en utfordring at forskningsinfrastruktur som NSD, i stor grad er prosjekt- og oppdragsfinansiert. Tekniske løsninger risikerer å mangle tilstrekkelig finansiering til å utvikles, driftes og videreutvikles hvis det ikke lyses ut tilstrekkelig med midler til slike typer prosjekter. I tillegg medfører prosjektfinansieringen økonomisk usikkerhet. Dersom NSD må legge ned deler av tjenestetilbudet sitt som følge av manglende finansiering, kan det potensielt få store konsekvenser for forskningen og forvaltningen. Forskningsinfrastruktur burde derfor ha langsiktig og trygg finansiering.

Intervjuer med ansatte i NSD

NSD anser ikke seg selv som et "kommersielt" aksjeselskap, dvs. en privat bedrift som søker å maksimere profitt, men som en forskningsinfrastruktur som tilbyr støttetjenester til forskning. NSD kunne økt de kommersielle inntektene, f.eks. gjennom intervjutjenestene, men viser til samfunnsoppdraget. NSD følger prinsippet om at inntekter kommer før utgifter, dvs. at de søker om

midler og starter opp eller foretar investeringer først etter at de har mottatt midler. De investerer sjelden i utviklingsprosjekter med oppsparte midler, men har fått signaler fra styret om at de kan bruke egenkapital på digitalisering.

NSD er avhengig av prosjektmidler som en del av finansieringen av virksomheten. Dette innebærer både fordeler og ulemper. Enkelte medarbeidere mener at det er nyttig at noe av finansieringen ikke er sikker, da det gjør at de ansatte holder seg skjerpet og kvaliteten forblir høy. Samtidig innebærer det en viss usikkerhet og risiko ettersom det ikke gir stabile inntekter over tid. Det kan medføre at planleggingshorisonten i virksomheten blir kort, som hindrer virksomheten i å tenke strategisk og jobbe etter langsiktige mål. Det kan også virke negativt på ansatte ved at de er nødt til å vinne prosjekter for å sikre inntekter til virksomheten. Det gir mindre trygghet på sikt enn rammefinansiering. I tillegg kan det være et hinder i utviklingen av tekniske verktøy og løsninger. Flere av løsningene NSD har utviklet over tid, har skjedd i prosjekter med ekstern finansiering av infrastrukturprosjekter. Når prosjektene er ferdig, finnes det imidlertid ikke midler til drift eller videreutvikling da det ikke inngår i prosjektet, og å skaffe til veie midler til drift og videreutvikling utenfor prosjektet kan være krevende. Dette kan medføre at det er en risiko for at lovende utviklingsprosjekter ikke blir gjennomført. En mer stabil rammefinansiering kunne bidratt til å løse dette.

Et sentralt spørsmål, som vil påvirke NSD fremover, er hvordan myndighetene ønsker at infrastruktur innen norsk forskning skal finansieres. NSD tror at Forskningsrådet vil fortsette å tildele infrastrukturmidler til NSD, men at det blir økt fokus på brukerbetaling i fremtiden. Fokuset har allerede begynt, bl.a. i forbindelse med microdata.no og NORDi-prosjektet, men det er uklart hvordan brukerbetaling i stort skal innrettes. For eksempel om kostnadene skal legges på sluttbruker eller brukerinstusjonene. NSD skulle ønske at grunnbevilgningen var større ettersom dette ville gitt mer forutsigbarhet. Enkelte ganger har de opplevd store svingninger i finansieringen av enkeltprosjekt.

NSD tar i dag betalt for enkelte av tjenestene sine, blant annet på personvernområdet. I fremtiden er det også aktuelt å ta betalt for andre tjenester, f.eks. opplærings- og kursvirksomheten hvor de opplever økt etterspørsel.

5.5 NSD i sektoren

Intervjuer med samarbeidspartnere og brukere

Samarbeidspartnere og brukere trakk frem NSD som en anerkjent og synlig aktør i det internasjonale infrastrukturelandskapet i forskningssektoren. NSD har både stor påvirkningskraft og har et sterkt merkenavn. Nasjonalt opplevde intervjuobjektene NSD som mindre synlig i kunnskapssektoren, og de har i stor grad kjennskap til bare ett par av tjenestene de tilbyr. Blant de intervjuede samarbeidspartnerne og brukerne er NSD mest kjent for personverntjenestene, deretter er det sporadisk kjennskap til resten av NSDs tjenester, herunder lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata. Intervjuobjektene har heller ingen felles beskrivelse av hvilken rolle og plass NSD har i kunnskapssektoren.

Flere av intervjuobjektene etterlyser en tydelig profil for NSD. Det kan bidra til at NSD blir mer synlige i sektoren, at flere potensielle brukere får kjennskap til hele tjenesteporteføljen og det blir tydeligere hvilken rolle NSD har. Enkelte etterlyser også tydeligere grenseoppganger mot andre aktører slik at de enkelt kan plassere NSD "på kartet".

Intervjuer med ansatte i NSD

Som en følge av Gjedrem-Fagernæs-rapporten har landskapet i kunnskapssektoren blitt betydelig endret. NSD var i utgangspunktet skeptiske til forslagene som angikk NSD i rapporten. Nå er de i større grad åpne for å tenke nytt på flere av områdene. Deler av innholdet i høringssvarene til Gjedrem-Fagernæs-rapporten er derfor ikke lenger gyldige.

Når det gjelder forskningsinfrastruktur, er det ikke nødvendig å samle alle aktørene i kunnskapssektoren i en institusjon. Det viktigste er å ha interoperabilitet og nødvendige API-løsninger som gjør at systemene snakker sammen. Her mener NSD at de har kompetanse.

Rolleavklaring mellom Unit og det nyopprettede digitaliseringsstyret og NSD blir viktig i tiden fremover. NSD peker på Unit som en viktig policyaktør innenfor forskningsinfrastruktur og forskningsdata, herunder åpen tilgang. Unit har fått dette ansvaret og har begynt arbeidet, bl.a. gjennom digitaliseringsstrategien og det nyopprettede digitaliseringsstyret. Unit har også ansvaret med å samordne og koordinere tjenesteleverandørene av digitale tjenester i kunnskapssektoren, blant annet NSD og Uninett. Hvordan NSD skal forholde seg til Unit og hvordan grenseskillet skal se ut, må avklares.

6 Arbeidsgruppens vurderinger

6.1 Rammer for virksomheten

Den sentrale rammen for styring av virksomheten i NSD er vedtektene til selskapet. Ifølge §3 skal *“selskapet skal ha som formål å drive dataforvaltning og tjenesteyting overfor forskningssektoren. I samarbeid med nasjonale og internasjonale aktører skal selskapet drive utviklingsarbeid innenfor sitt formål.”* Vedtektene ble utformet da NSD ble stiftet som et aksjeselskap i 2003. Før det var NSD et organ underlagt Forskningsrådet, og da var statutter fastsatt i 1995 den sentrale rammen for virksomheten. I statuttene ble NSD trukket frem som et tjenesteytende organ for norsk forskning. I tillegg det ble gitt en nærmere beskrivelse av sentrale arbeidsoppgaver.

Formålet for virksomheten slik det er beskrevet i vedtektene, fremstår som relativt bredt og overordnet. Dataforvaltning og tjenesteyting overfor forskningssektoren kan potensielt utgjøre en svært bred oppgaveportefølje. En fordel med en slik bred formulering er at NSD har stor handlefrihet til å utøve sin virksomhet og til å definere sitt tjenestetilbud. Det gir stor fleksibilitet til å tilpasse omfanget av tjenestene og velge selv hva de ønsker å fokusere på overfor brukerne. Dersom vi ser på den faktiske tjenesteporteføljen, later det til at NSD har valgt å gå bredt ut og tilby mange ulike typer tjenester. Dette fremhever de også selv ved å referere til at de tilbyr *“et bredt spekter av tjenester”* (NSD, 2017a). Går vi tilbake til opprettelsen i 1971 arbeidet NSD på bred basis for å sikre og forenkle tilgangen til gode og relevante data for forskningsformål (NSD, 2016a). Etterhvert ble utvikling av programvare og oppbyggingen av databaser for forskning en sentral del av virksomheten, og tjenestetilbudet økte i omfang over tid. I dag trekker NSD særlig frem at det er et nasjonalt arkiv for forskningsdata der de leverer omfattende datatjenester til UH-sektoren, samt at det er et nasjonalt kompetansesenter for personvern i forskning.

På den andre siden kan det brede formålet være utfordrende. Når NSD utvikler virksomheten og innretter tjenestetilbudet, gir mandatet få holdepunkter som de kan justere kursen ut fra. Sammenlignet med offentlige forvaltningsorganer, f.eks. direktorater og etater, har NSD få andre holdepunkter enn vedtektene. De mottar ikke årlige tildelingsbrev med krav til oppgaveutførelse e.l. Videre kan det det brede formålet ha hatt konsekvenser for hvordan NSD har blitt oppfattet av andre aktører. I intervjuene er det flere som uttrykker at NSD mangler en tydelig profil. NSD trekker også frem at tjenestene deres ikke er synlige nok i kunnskapssektoren i dag. Dette kan ha sammenheng med at formålet er bredt definert og at dette har gjort det krevende for NSD å spisse profilen utad. Til slutt kan det brede mandatet også være en utfordring for Kunnskapsdepartementet. Som eier av NSD, utøver de sin myndighet gjennom generalforsamlinger. Ifølge Meld. st. 27 (2013-2014) skal eier legge vekt på den strategiske og økonomiske oppfølgingen av selskapet gjennom analytisk oppfølging, gjennom å videreutvikle strategiske oppfatninger om selskapets utvikling og gjennom å ha klare forventninger til selskapets resultater. For å sikre en god eierstyring, kan det stilles spørsmål om formålet er tilstrekkelig definert og om det gir departementet nok holdepunkter.

Andre sentrale rammer for styring av virksomheten er fastsatt av styret og ledelsen i NSD. Styret har vedtatt en strategi for perioden 2016-2019 hvor det blant annet er formulert et samfunnsoppdrag. I strategien fremkommer det at NSD skal prioritere rollen som arkiv for forskningsdata og som personvernombud, samt rollen som knutepunkt for tilgang til forskningsdata (NSD, 2016a).

Samfunnsoppdraget er *“å sikre fri og åpen tilgang til forskningsdata og forbedre mulighetene for empirisk forskning gjennom et bredt tilbud av data og støttetjenester”*.

I intervjuene med ansatte i NSD ble særlig samfunnsoppdraget trukket frem som styrende for utviklingen av oppgaveporteføljen. Ifølge NSD er samfunnsoppdraget utgangspunktet for tjenestene de leverer, hvor de fortløpende vurderer om avtaler som ikke passer inn under samfunnsoppdraget skal avsluttes og om tjenestene de leverer gir merverdi for forskning. Slik samfunnsoppdraget er formulert, kan det imidlertid stilles spørsmål ved hvor godt det fungerer som rettesnor for utvikling av virksomheten. Oppdraget fremstår, i likhet med vedtektene, som relativt bredt og overordnet. Potensielt kan mange ulike tjenester og dataforvaltningsoppgaver forbedre muligheter for empirisk forskning. Det er derfor uklart i hvilken grad samfunnsoppdraget peker i en retning som gir tydelig rammer for utvikling av virksomheten.

Den utarbeidede strategien sier noe om hvilke deler av virksomheten NSD ønsker å vektlegge. I den inneværende perioden (2016-2019) blir tre strategiske hovedsatsingsområder prioritert (arkiv for forskningsdata, personvernombud og tilbydere av data). Samtidig er det uklart hvordan NSD skal iverksette strategien. Det later ikke til at det foreligger konkrete planer for hvordan strategien skal realiseres. I tillegg er det uklart hvilke strategiske mål NSD har satt seg og om det er utviklet indikatorer for vurdering av måloppnåelsen. Uten slike styringsdokumenter og -verktøy er det vanskelig for ledelsen å sikre at oppgaveporteføljen utvikles i riktig retning og for styret å vurdere grad av måloppnåelse til selskapet.

Det er også uklart hva som har vært styrende for utviklingen av virksomheten før strategien og samfunnsoppdraget ble utformet i 2016. Etter det vi erfarer, har ingen styrende dokumenter vært kommunisert utad etter at NSD ble opprettet som et aksjeselskap. Når vi ser på den historiske utviklingen av NSD, har de over tid opparbeidet en veldig bred og spredt oppgaveportefølje. De tilbyr et bredt spekter av større og mindre tjenester, utfører ulike typer oppgaver og selger enkelte selvutviklede programvarer. Brukerne av tjenestene er mange - forskere, studenter, administrativt ansatte i staten, forskningsinstitusjoner og myndighetene - og de dekker over flere fagdisipliner med enkelte av de forskningsrettede tjenestene. På bakgrunn av dette er det vanskelig å se hva som har vært de styrende rammene for virksomheten over tid. Det fremstår som NSD har tatt de mulighetene som har bydd seg fremfor å arbeide strategisk etter en langsiktig plan.

6.2 Tjenester

6.2.1 Overordnet

Et sentralt spørsmål for NSD er hvilke tjenester som skal tilbys. Overordnet kan det være hensiktsmessig å tenke konseptuelt rundt hvordan tjenesteporteføljen kan videreutvikles i fremtiden, jf. figur 6.1.

Figur 6.1 Mulige måter å videreutvikle tjenesteporteføljen i fremtiden

Kilde: Arbeidsgruppen.

En mulig vei fremover er å fortsette og utvikle virksomheten som i dag. Det innebærer at NSD bruker samfunnsoppdraget aktivt til å styre tjenesteporteføljen, samtidig som de tar de mulighetene som byr seg. Dette gir NSD en relativt bred tjenesteportefølje som består av større og mindre aktiviteter. I tillegg utarbeider styret og ledelsen strategier som fremhever prioriterte hovedsatsingsområder i tidsavgrensede perioder. Strategien vil innebære at NSD har en del fleksibilitet i utviklingen av tjenesteporteføljen, samtidig som institusjonen fokuserer på enkelte hovedområder.

En annen mulig vei videre for NSD er å spisse tjenesteporteføljen til en kjernevirksomhet. Utgangspunktet for videreutvikling av tjenestetilbudet er formålet slik det fremkommer i vedtektene §3, men tjenestetilbudet avgrenses til noen definerte kjerneoppgaver. Kjerneoppgavene identifiseres av ledelsen i samråd med styret og forankres i strategien. I arbeidet med å identifisere kjerneoppgavene ser NSD hen til politiske føringer og hovedsatsinger i forskningssektoren, samt samarbeidspartnere og brukeres fremtidige behov. Samarbeidspartnere og brukere bør således involveres i prosessen. I denne veien videre har NSD ambisjon om å ta en tydeligere og større posisjon i markedet enn i dag. Tjenestene og oppdragene som ikke faller inn under kjernevirksomheten, fases ut på mellomlang sikt. Totalt sett gir denne strategien en smalere tjenesteportefølje enn i dag.

En tredje mulig vei videre er å konsentrere tjenesteporteføljen om kjernevirksomheten, og samtidig åpne for andre mindre aktiviteter. Som i veivalget over, må kjerneoppgavene identifiseres av ledelsen i samråd med styret og forankres i strategien. I prosessen er det viktig at samarbeidspartnere og brukere involveres og at deres behov blir møtt. De mindre aktivitetene, eller bivirksomheten, er ment til å understøtte kjernevirksomheten og skal dermed være begrenset i omfang og eventuelt også i tid. Denne virksomheten gjør at NSD oppnår en viss fleksibilitet i utviklingen av tjenesteporteføljen ved at de kan påta seg mindre oppdrag og tilby enkelttjenester når nye behov dukker opp. Denne fleksibiliteten gjør at NSD kan følge utviklingen i kunnskapssektoren og den teknologiske utviklingen tettere, samtidig som de tar en tydeligere posisjon i markedet gjennom kjernevirksomheten. Utgangspunktet for utformingen av tjenestetilbudet - både kjerne- og bivirksomheten - er formålet slik det fremkommer i vedtektene §3.

Uavhengig av hvordan NSD utformer tjenestetilbudet i framtiden, må det tas stilling til hvilke fagdisipliner NSD skal rette tjenestene mot. Historisk har samfunnsvitenskapelig forskning vært det primære fokusområdet. Over tid har dette blitt utvidet til også å inkludere humaniora og medisinske fag, og etterhvert også miljøfag og utviklingsforskning. I strategien for 2016-2019 stadfester NSD at det faglige tyngdepunktet fortsatt skal være norsk samfunnsforskning. Samtidig vises det til at mandatet er flerfaglig. Per i dag reflekteres det brede fagfokuset kun i enkelte av tjenestene. Det er særlig innenfor lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata NSD har gått bredt ut, hvor de mottar midler fra Forskningsrådet til å levere tjenestene innenfor samfunnsvitenskap, humaniora, medisin og helse, miljø og utviklingsforskning. I andre deler av virksomheten er den samfunnsvitenskapelige fagdisiplinen sterkt

i fokus. Det gjelder særlig den internasjonale virksomheten hvor NSD i hovedsak er representert i samfunnsvitenskapelige fagfora og infrastrukturkonsortiumer.

I intervjuene trekker ansatte i NSD frem at tjenestene deres ikke er godt nok kjent i forskningssektoren og flere av samarbeidspartnerne og brukerne savner en mer spisset profil for NSD. Utover det store spekteret av tjenester, kan disse utfordringene ha sammenheng med det brede fokuset på fagområder og en tilsynelatende uklar overordnet strategi mht fagdisipliner. Et nærliggende spørsmål er om NSD i større grad bør konsentrere seg om samfunnsvitenskapelig forskning og fortsette å bygge opp kompetanse innen dette fagfeltet. Historisk har NSD stått sterkest her og det er særlig den samfunnsvitenskapelig fagkompetansen til NSD som brukere og samarbeidspartnere trakk fram under intervjuene. Et tydeligere fokus på denne fagkompetansen kan gi NSD en tydeligere og mer spisset profil. Dersom NSD skulle hatt et bredere fagmessig fokus, burde institusjonen vurdere om det i større grad burde gjennomsyre hele virksomheten. I tillegg burde NSD vurdere om de skal drive utviklingsarbeid innenfor fagdisiplinene de velger å rette seg mot. Det vil være i tråd med formålet som beskrevet i vedtektene. Blant annet kan dette reflekteres bedre i den internasjonale virksomheten og hvilke prosjekter de engasjerer seg i. Det finnes flere europeiske infrastrukturkonsortiumer (ERICs) innen de overnevnte fagdisiplinene. Her burde i så fall NSD vurdere ta en større rolle enn i dag.

6.2.2 Database for statistikk om høgre utdanning og kanalregisteret

Database for statistikk om høgre utdanning (DBH) og kanalregisteret fremstår som viktige datakilder i kunnskapssektoren. DBH har flere formål. Databasen utgjør en sentral del av Kunnskapsdepartementets kunnskapsgrunnlag i deres forvaltning av sektoren, den er et nyttig verktøy i virksomhetsstyringen hos utdanningsinstitusjonene og et datagrunnlag for utredninger og analyser. Kanalregisteret bidrar, i likhet med DBH, med viktig input til finansieringssystemet til universiteter og høyskoler, og er således også en viktig del av forvaltningen.

I intervjuene ble særlig NSDs faglige og tekniske kompetanse knyttet til DBH trukket fram. Den blir vurdert som høy av flere aktører. Kanalregisteret er også kjent for å holde svært høy kvalitet. NSD har også nylig lansert en ny API-løsning for DBH som gjør at uthenting av rådata blir enklere. Dette har vært etterspurt av flere brukere. På den andre siden er det flere utfordringer ved DBH i dag. Det ble pekt på at NSD ikke har tilstrekkelig kapasitet til å dekke alle brukernes behov. Blant annet blir ikke databasen oppdatert hyppig nok og data blir ikke publisert ned på studieprogramnivå. Dette begrenser relevansen av dataene i DBH, særlig for brukere i UH-sektoren.

Som følge av manglende funksjonalitet i DBH, har det blitt utviklet alternative løsninger for universiteter og høyskoler. I 2011 ble analyseverktøyet STAR utviklet av CERES, som nå er en del av Unit. STAR er en felles rapport- og statistikk-løsning for studie- og opptaksdata. Løsningen gir den enkelte institusjon tilgang til egne styringsdata på utdanningsområdet, samt tilgang til standardiserte og egendefinerte rapporter. Dataene oppdateres ukentlig med muligheter for ulike visuelle visninger av dataene. Utviklingen av STAR reiser spørsmål om hvordan data om høyere utdanning bør formidles til brukere i forvaltningen. Til tross for at STAR dekker behov som ikke har blitt dekket gjennom DBH, er statistikkverktøyet delvis overlappende med DBH. Dataene som tilgjengeliggjøres gjennom STAR

kommer fra felles studentsystem-databasen (FS) i Unit, og dette er også den primære datakilden til DBH. Dette bidrar til å komplisere datainfrastrukturen i kunnskapssektoren og kan skape forvirring med henhold til roller og ansvar for publisering av data om høyere utdanning. I tillegg fremstår det som lite ressurseffektivt fra Kunnskapsdepartementet sin side ettersom de bevilger midler til både Unit og NSD. I så måte kan det være hensiktsmessig å gjennomgå grenseskillet mellom STAR og DBH og tydeliggjøre ansvarsområdene for statistikkverktøy for UH-institusjonene. Det bør også vurderes om en sammenslåing av verktøyene kan være formålstjenlig.

Et annet relevant grenseskille for NSD i tilknytning til DBH er Statistisk sentralbyrå (SSB). I løpet av den senere tid har NSD begynt å tilrettelegge DBH for forskningsformål. Det innebærer å bearbeide og tilgjengeliggjøre utdanningsdata på individnivå som forløpsdata fremfor som et register. NSD fikk nylig hjemmel til å samle inn og utlevere DBHs individdata til bruk i forskning. Samtidig har SSB en nasjonal utdanningsdatabase (NUDB) som inneholder all utdanningsstatistikk på individnivå. SSB har over lengre tid tilrettelagt disse dataene for forskning. At to aktører tilgjengeliggjør utdanningsdata til samme formål fremstår som lite hensiktsmessig. Som nevnt over, fører en slik situasjon til å komplisere infrastrukturen og det er lite ressurseffektivt. Dette reiser spørsmål om dataflyten bør samordnes bedre slik at det kun er én aktør som har ansvaret for tilgjengeliggjøring av utdanningsdata til forskningsformål. En mulig løsning er at utdanningsdata tilgjengeliggjøres til forskere gjennom microdata-plattformen til SSB. I løsningen bidrar NSD med teknologisk kompetanse, mens SSB har ansvar for selve dataene. Ansvaret innebærer blant annet å bearbeide og kvalitetssikre dataene. Dersom microdata.no skal benyttes, er det derfor naturlig at data fra DBH sendes til SSB og klargjøres der på lik linje med andre datakilder før det tilgjengeliggjøres gjennom plattformen. Vurderingen rundt dette bør også sees i sammenheng med hvordan datainfrastrukturen i kunnskapssektoren i stort bør organiseres, jf. omtale under.

Når det kommer til det overordnede spørsmålet om hvilke tjenester NSD skal tilby, er det ikke klart om DBH og kanalregisteret kan anses som kjerneoppgaver hos NSD. Formålet som er beskrevet i vedtektene er relativt overordnet formulert, og DBH kan sies å være innenfor formålet gjennom å defineres som dataforvaltning overfor forskningssektoren. Ser man derimot på samfunnsoppdraget, er det ikke like åpenbart. På en måte kan DBH bidra til å forbedre mulighetene for empirisk forskning gjennom at det tilbys data om den tertiære utdanningen i Norge. Samtidig er ikke primærbrukeren forskeren og dataene inngår ikke direkte i forskningsprosessen. Primærbrukerne er forvaltningsorganer som Kunnskapsdepartementet og universiteter, høyskoler og fagskoler. Dette påpeker også NSD i intervjuene. Det samme gjelder for kanalregisteret som gir verdifull informasjon inn i finansieringssystemet. DBH og kanalregisteret kan derfor betegnes som forvaltningsoppgaver, men DBH er også den viktigste kilden til offentlig statistikk om UH-sektoren. Et nærliggende spørsmål er således om DBH og kanalregisteret i fremtiden bør ligge i NSD eller om de bør overflyttes til et forvaltningsorgan. Årsaken til at NSD forvalter DBH må ses i konteksten av kunnskapssektoren på 1990-tallet. På den tiden fremstod NSD som et naturlig valg da det ikke var andre store dataforvaltere under Kunnskapsdepartementet, og NSD hadde høy kompetanse på dataforvaltning.

I de senere årene har sektoren vært gjennom større endringer som følge av omorganiseringsprosjektet til departementet, og med etableringen av det nye direktoratet Unit. Unit har ansvar for nasjonal samordning av og et overordnet ansvar for IKT-området for forskning og høyere utdanning (Kunnskapsdepartementet, 2018). I tillegg skal UNIT levere fellestjenester rettet mot administrasjon,

utdanning og forskning innen kunnskapssektoren. I så måte fremstår Unit som et mulig alternativ til å forvalte DBH og kanalregisteret. Unit besitter høy fagkompetanse på utdanningsdata - særskilt til virksomhetsstyring i UH-sektoren - mens DBH sitter på høy fagkompetanse på data til sentralforvaltningen. Ved å flytte DBH til Unit kan man oppnå synergieffekter og bidra til overføring av kompetanse mellom fagmiljøene. I tillegg har Unit kompetanse på kvalitetssikring av utdanningsdata som kan benyttes inn i publiseringen av DBH-dataene. Et annet alternativ er å legge forvaltningen av DBH til SSB. SSB har som hovedansvarlig for offentlig statistikk i Norge opparbeidet seg betydelig statistikkkompetanse. I tillegg har SSB høy kompetanse på utdanningsdata gjennom arbeidet med Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB). SSB har forutsetninger for å kvalitetssikre dataene fra de ulike datakildene blant annet gjennom å koble dem med andre registerdata. Dette vil kunne bidra til å øke kvaliteten på DBH. Vurderinger knyttet til de ulike alternativene diskuteres videre i avsnitt 6.3.

De overnevnte utfordringene med uklare grenseskiller mellom DBH og andre aktører, reiser et større spørsmål om data om høyere utdanning bør vært organisert annerledes enn i dag. I intervjuene ble det påpekt at datamaterialet er fragmentert og at det til en viss grad er overlapp mellom DBH, NUDB i SSB, FS og STAR i Unit, Cistin-systemet i Unit og FoU-statistikken i NIFU. Det mangler også felles standarder på sentrale variabler, som forvirrer brukere og kompliserer bildet ytterligere. På bakgrunn av intervjuene, fremstår det som hensiktsmessig å gjennomgå hele infrastrukturen for data om høyere utdanning med sikte på bedre samordning mellom aktørene, bedre dataflyt og tydeligere ansvarsfordeling for tilgjengeliggjøring av data til forvaltnings- og forskningsformål.

6.2.3 Lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata

Nasjonalt og internasjonalt er det økende bevisstgjøring og ønske om at forskningsdata skal tilgjengeliggjøres så åpent som mulig fra både myndigheter, tidsskrifter og institusjoner i kunnskapssektoren.¹¹ Bedre tilgang til forskningsdata bidrar til å styrke kvaliteten på forskningen, både fordi resultater enklere etterprøves, og fordi data kan brukes på nye måter og i kombinasjon med andre data. I Norge har Kunnskapsdepartementet (2017b) lansert en nasjonal strategi for tilgjengeliggjøring og deling av offentlig forskningsdata der ett av tre grunnprinsipper er at offentlig finansierte forskningsdata i Norge skal være så "åpne som mulig, så lukkede som nødvendig", jf. kapittel 4.5. I Forskningsrådets policy om tilgjengeliggjøring av forskningsdata, fremheves det at de følger "åpen som standard"-prinsippet (Forskningsrådet, 2018a). Det innebærer at forskningsdata i utgangspunktet skal være åpne, men at det gjøres unntak for data som ikke kan, eller bør, gjøres tilgjengelig.

En relevant problemstilling i denne sammenheng er i hvilken grad det skal være frivillig for forskningsprosjekter med offentlig finansiering å lagre og tilgjengeliggjøre forskningsdata. Tidligere har Forskningsrådet stilt krav om at forskningsprosjekter som mottar offentlig finansiering, må langtidslagre hos en offentlig aktør. I 2017 ble imidlertid kravet fjernet, og FoU-institusjonene kan som hovedregel avgjøre selv hvilken arkivløsning de vil bruke. Når det er hensiktsmessig, kan Forskningsrådet pålegge

¹¹ Se oversikt over noen av de viktigste internasjonale og nasjonale dokumentene om åpen tilgang av forskningsdata i Forskningsrådet (2016a).

institusjonene å lagre data i bestemte nasjonale eller internasjonale arkiv. Et sentralt spørsmål er om denne ordningen i tilstrekkelig grad ivaretar myndighetenes ambisjoner om økt deling av forskningsdata. I intervjuene var de fleste brukerne av lagringstjenestene i NSD positivt innstilt til prinsippet om åpen tilgang til forskningsdata, men forskerne viste samtidig til pålegget fra Forskningsrådet som avgjørende for at de lagret dataene hos NSD. Dersom forskere kommer til å lagre data på frivillig basis fremover, må nytten ved å dele være større enn kostnaden. Det innebærer at forskere må ta innover seg de gevinstene deling av data gir for hele forskningssektoren. Ut i fra intervjuene later det til å være utfordrende.

Problemstillingen reiser også spørsmålet om i hvilken grad myndighetene skal intervensjonere i markedet og tilby lagrings- og delingstjenester gjennom offentlig finansierte aktører. I dag er det flere private aktører som tilbyr disse tjenestene, blant annet store tidsskrifter, forlag og enkelte universiteter. I tillegg lagrer flere forskningsprosjekter sine data på serverne til egen institusjon. Det kan dermed hevdes at det ikke er nødvendig med offentlig finansierte tilbydere av arkiveringstjenester. På den andre siden later det til at det private tjenestetilbudet ikke er dekkende for alle fagområder. I tillegg kan ikke private leverandører garantere livstidsarkivering slik som offentlige aktører, samt at det er uavklarte spørsmål rundt personvern og datasikkerhet ved bruk av private aktører. Hvis forskningsprosjekter lagrer og tilgjengeliggjør forskningsdata på institusjonenes servere, er det heller ikke gitt at dataene vil være lett tilgjengelig for forskere fra andre institusjoner. Her kan imidlertid innføringen av permanente siterbare adresser (DOI) være et hjelpemiddel i fremtiden.

I dag er det flere offentlig finansierte aktører som tilbyr lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata (Forskningsrådet, 2018c). Enkelte av disse tilbyr tjenestene til flere fagområder. Utover NSD, tilbyr Uninett Sigma2 tjenester til alle fagområder som trenger tilgang til avanserte storskalaressurser for lagring, prosessering og publisering av data. Eksempler på slike fagmiljøer er naturvitenskapelige fagdisipliner. Andre generiske datainfrastrukturer er UiT Open Research Data som er et åpent forskningsdataarkiv etablert av Universitetet i Tromsø, og Bird som er et verktøy for lagring, dokumentasjon, deling og publisering av forskningsdata utviklet av BIBSYS (som nå er del av Unit). I tillegg finnes det flere fagspesifikke datainfrastrukturer som tilbyr tjenester rettet mot særskilte behov hos ulike brukermiljøer. Eksempler på disse er CLARINO innen humaniora, helårsstasjon på Svalbard innen klima og miljø og Biobank Norge innen medisin og helse. Disse infrastrukturene tilbyr et bredt spekter av tjenester, herunder lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata. Flere av de nevnte infrastrukturene og tjenestene finansieres av myndighetene, enten gjennom departementene, direktorater eller Forskningsrådet.

Dersom det offentlige skal fortsette å finansiere offentlige tjenesteleverandører, er det relevant å spørre om tilbudet bør samles hos én nasjonal leverandør fremfor flere fagspesifikke aktører som i dag. En nasjonal aktør kan sikre en helhetlig tilnærming hvor alle forskere kun trenger å forholde seg til en instans for å søke etter og få tilgang til forskningsdata. I tillegg sørger én instans for lik kvalitetssikring av dataene, og at dataene har samme standard for metadata. På den andre siden kan det være utfordrende for en nasjonal aktør å tilegne seg tilstrekkelig kompetanse innenfor flere fagfelt. Kuratering av data og metadata krever fagspesifikk kompetanse som ikke nødvendigvis er lett å overføre mellom ulike fagområder. Denne kompetansen kan være lettere å tilegne seg for mindre, fagspesialiserte aktører som er tettere på fagmiljøene.

Når det kommer til det overordnede spørsmålet om hvilke tjenester NSD skal tilby, fremstår tjenestene innen lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata som en sentral oppgave for NSD. Det er god overensstemmelse mellom tjenestetilbudet og vedtektene som stadfester at NSD skal drive med dataforvaltning og tjenesteyting overfor forskningssektoren. I tillegg er tjenestene ett av tre strategiske hovedsatsingsområder for NSD fram mot 2019.

Samtidig som det fremstår som en sentral oppgave for NSD, er det flere utfordringer knyttet til tjenestene. Statistikk viser at under en fjerdedel av prosjektene med finansiering fra Forskningsrådet som mottar arkiveringshenvendelser fra NSD, faktisk ender opp med å arkivere data hos NSD. Selv om det kan være naturlige forklaringer på hvorfor alle prosjektene ikke benytter lagringstjenestene, jf. kapittel 3.4.2, fremstår andelen som relativt lav. Flere brukere peker på at NSD er lite synlige i markedet, og at de i liten grad promoterer arkiveringstjenestene sine overfor forskere. Kombinert med den økende konkurransen fra private og andre offentlige aktører bidrar dette til å svekke NSDs rolle og betydning i lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata. Det er også et økt press på brukerbetaling for arkiveringstjenestene fra Forskningsrådet. Når det nå i hovedsak er frivillig for forskningsprosjekter å benytte arkiveringstjenestene til NSD, vil innføring av brukerbetaling trolig ikke bidra til å øke etterspørselen, men derimot redusere den.

Et viktig spørsmål for NSD er dermed hvordan de kan forbedre tjenestetilbudet og nå ut til flere potensielle brukere. En mulighet til å synliggjøre tjenestetilbudet er gjennom de nye datahåndteringsplanene. NSD har utviklet et verktøy for å lage datahåndteringsplaner. Gjennom å tilby dette verktøyet kan forskere få økt bevisstheten rundt arkivering og tilgjengeliggjøring av forskningsdata og NSDs tjenester. I intervjuene blir det også etterspurt bedre søkemuligheter etter arkiverte forskningsdata og bedre brukergrensesnitt. NSD har satt i gang flere utviklingsprosjekter som har blitt godt mottatt, blant annet RAIRD og NORDi. Det ligger således en mulighet i å fortsette dette arbeidet og forsøke å gjøre tjenestene mer brukervennlige.

Et annet utviklingspotensiale for NSD er avtalen med Arkivverket. Avtalen innebærer at Arkivverket samtykker til at forskningsdata som er avleveringspliktige etter arkivloven, kan oppbevares av NSD på vegne av Arkivverket. I dag later det ikke til at NSD aktivt bruker denne avtalen. Forskningsdata som genereres i offentlig finansierte prosjekter er etter arkivloven avleveringspliktige. Arkivverket har imidlertid ikke et system for å aktivt håndheve lovverket og følge opp at disse prosjektene faktisk lagrer forskningsdataene. NSD kan vurdere å utforske mulighetene for å utnytte avtalen med Arkivverket på en bedre måte og på den måten bidra til bedre etterlevelse av arkivloven, gjennom at avleveringspliktig forskningsdata arkiveres hos dem.

Det er også et utviklingspotensiale knyttet til digitalisering av historiske samfunnsvitenskapelige data i Arkivverket. Arkivverket er i besittelse av en rekke samfunnsvitenskapelige data fra flere hundre år tilbake i tid. Ved å digitalisere disse dataene ville det blitt mer tilgjengelig for forskning og undervisning. NSD kunne, gjennom et samarbeid med Arkivverket, bidratt inn i et slikt arbeid.

Når det gjelder den nyutviklede microdata.no-plattformen, kan den påvirke arkiveringstjenestene i begge retninger. På den ene siden kan løsningen redusere behovet for arkiveringstjenester. For forskningsprosjekter som benytter mikrodata i plattformen, vil det ikke lenger være behov for å lagre

forskningsdataene. Det vil være tilstrekkelig å tilgjengeliggjøre de benyttede kodene i programmet. På den andre siden kan NSD utnytte kompetansen de har innen kuratering av data. Dersom forskere etterhvert kan legge til egne forskningsdata i plattformen, kan det øke etterspørselen etter bistand til å tilrettelegge data for integrering i plattformen. Denne utvidelsen av microdata.no er en naturlig ambisjon.

For å forbedre tjenestetilbudet bør NSD også se nærmere på hvordan de innretter tjenesten og være tydelige på hvilke brukere de ønsker å nå. En problemstilling er hvilke typer forskningsdata som egner seg for gjenbruk og hva NSD ønsker å fokusere på. Mens kvantitative data trolig har stor gjenbruksverdi, er det ikke like tydelig for kvalitative data. Flere forskere som bruker kvalitative data i sin forskning mener at dataene er svært kontekstavhengig og at de har mindre verdi for andre forskere. I tillegg er anonymiseringen av dataene en utfordring. Med erfaring innen lagring av både kvalitative og kvantitative forskningsdata, har NSD muligheten til å løfte oppmerksomheten rundt disse utfordringene og utforske relevansen av tilgjengeliggjøring av ulike typer data. Her kan også NSD være tydeligere på hvilke typer data de har fokuset på og kommunisere dette tydeligere utad.

En annen problemstilling er hvilke fagområder NSD skal rette tjenestene mot. Historisk har samfunnsvitenskapelig forskning vært det primære fokusområdet. I dag mottar NSD midler fra Forskningsrådet for å levere arkiverings- og delingstjenester innenfor samfunnsvitenskap, humaniora, medisin og helse, miljø og utviklingsforskning. Et relevant spørsmål er om NSD er konkurransedyktige og har tilstrekkelig kompetanse til å håndtere data fra alle disse fagdisiplinene. Kuratering av data krever høy kjennskap til fagfeltene, hvor kompetansen innen et fagfelt er vanskelig å overføre til andre fagfelt. NSD er i hovedsak kjent for sin samfunnsvitenskapelig kompetanse. I tillegg eksisterer det forskningsinfrastrukturer som har kompetanse innenfor enkelte av fagområdene som tilbyr lignende tjenester som NSD (Forskningsrådet, 2018b). I lys av utfordringene NSD står overfor, er det relevant for institusjonen å vurdere om den favner for bredt fagmessig og om den har den nødvendige kompetansen til å kuratere data innenfor fagområder utover samfunnsvitenskap.

6.2.4 Tilgjengeliggjøring av data fra SSB til forsknings- og utredningsformål

NSD tilgjengeliggjør data fra SSB til forskningsformål ved å distribuere utvalgsdata. Mens utvalgsdata har vært fritt tilgjengelig på nettsidene til NSD siden slutten av 1970-tallet, er registerdata nylig blitt tilgjengelig gjennom microdata.no-løsningen. Bakgrunnen for den nye løsningen er at Norge har gode registerdata som potensielt kan bidra til mye samfunnsnyttig forskning, men at dagens prosess for tilgang hos SSB er svært tids- og ressurskrevende.

Microdata-plattformen fremstår som en lovende løsning for både empirisk forskning og utredninger. Den gir betydelige gevinster knyttet til at forskeren og andre brukere får tilgang til data på dagen i stedet for å måtte vente i flere måneder på fysisk utlån. Dette gjør at brukerne sparer både tid og ressurser. I tillegg kan løsningen føre til at det genereres mer empirisk basert kunnskap i Norge. SSB oppgir at 70 prosent av all forskning på SSB-data i dag er på registerdata, og at utviklingen over de siste årene har vært at denne andelen har økt. Når tilgangen til registerdata hos SSB blir betydelig enklere,

kan det også skape incentiver for brukere som tidligere ikke har benyttet slike data til å søke om tilgang og benytte det i forskning og utredning.

Samtidig ligger det enkelte utfordringer i dagens løsning. Som det kommer frem i intervjuene, er løsningen foreløpig ikke dekkende for all empirisk forskning som utføres. Mye av forskningen innenfor samfunnsvitenskap og andre fagområder som humaniora, medisin, helse, utviklingsforskning, miljø m.m. baserer seg ikke utelukkende på registerdata fra SSB, men på egeninnsamlede data. Innen for eksempel helseforskning baserer en stor andel av forskningen seg på egenutførte eksperimenter og kliniske studier. For denne type forskning vil ikke microdata-plattformen, slik den er utformet i dag, være like relevant. I tillegg vil empiriske forskere som har behov for store mengder registerdata som krever mye tilrettelegging av SSB, fortsatt ha behov for tradisjonell utlevering av registerdata. Gjennom intervjuene kommer det også frem at flere mener at det ligger for få variabler i løsningen og at det er utfordringer med det statistiske analyseverktøyet. Analyseverktøyet bygger på eksisterende statistisk programvare, men forskere må lære seg nye koder for å kunne gjennomføre analyser. Dette kan kreve ekstra innsats fra forskere og andre brukere for å ta i bruk løsningen. I tillegg er det løftet fram at det per nå er for få analysemetoder/-koder tilgjengelig.

NSD og SSB har søkt om midler fra Forskningsrådet til videreutvikling av microdata-løsningen. De ønsker blant annet å utvide antall tilgjengelige variabler og videreutvikle analyseverktøyet. I tillegg ligger det inne i søknaden at forskerne skal kunne legge inn sine egne forskningsdata og koble disse med registerdataene i løsningen. Dette vil potensielt gi store gevinster. For forskere som benytter egeninnsamlede data vil de få muligheten til å berike datasettene betydelig, som igjen kan øke kvaliteten på analysene. Dersom andre forskere får tilgang til disse forskningsdataene som nå har blitt anonymisert, vil plattformen bringe forskningssektoren et steg nærmere prinsippet om åpen tilgang til forskningsdata. For at dette skal realiseres er det imidlertid flere utfordringer som må løses. For det første vil det være en betydelig jobb for forskeren å få dataene sine over på riktig format slik at det kan integreres i løsningen. Den tekniske løsningen for hvordan integreringen skal skje er heller ikke på plass i dag. For det andre vil det kunne være et omfattende arbeid å aidentifisere dataene slik at de kan legges inn. Dersom dette krever betydelig manuelt arbeid kan det redusere fordelene ved løsningen. For det tredje kan det være utfordringer knyttet til å integrere mindre datasett i microdata. Det anonymiserende grensesnittet gir ikke ut output som kan føre til indirekte identifisering av individer. Forskningsdata som består av små datasett vil således ha begrenset verdi.

I fremtiden er det også en ambisjon at microdata.no skal kunne brukes til mer enn bare forskning. For eksempel er det et ønske at plattformen på sikt skal kunne brukes til forvaltningsformål. Dette kan potensielt også gi store tids- og ressursbesparelser i forvaltningen. Samtidig er ikke nødvendigvis enkelt å få til i og med at ulike brukergrupper har ulike behov, som igjen må løses ved hjelp av ulike typer data og ulike analyseverktøy. For forvaltningen kan det være problematisk at alle resultatene fra analyser i microdata.no er anonymisert. En risikerer da at man ikke får ut resultater på det detaljeringsnivået man ønsker, fordi det kommer i konflikt med personvernloven. Det er derfor grunn til å stille spørsmål ved om selv en videreutviklet versjon av microdata-plattformen kan kunne tilfredsstille alle behovene til andre brukergrupper enn forskere.

Når det kommer til det overordnede spørsmålet om hvilke tjenester NSD skal tilby, fremstår tilgjengeliggjøring av data fra SSB til forskningsformål som en del av kjernevirksomheten til NSD. Historisk har NSD arbeidet for å sikre og forenkle tilgangen til relevante data til forskning. Dessuten passer tjenesten godt inn i formålet som fremkommer av vedtektene og det selvutviklede samfunnsoppdraget. Allikevel er det et spørsmål om hvor omfattende tjenesten er mht. ressursbruken internt. NSD bidrar hovedsakelig med tekniske ressurser inn i arbeidet. En eventuell videreutvikling av løsningen og fremtidig drift vil kreve tekniske ressurser til utvikling og vedlikehold. I et saksnotat til styret fra 2017 mener NSD selv på at det vil være behov for 2-3 årsverk per år til videreutvikling og anvendelse av teknologien (NSD, 2017b). Dette utgjør en mindre del av den totale bemanningen på om lag 100 personer. Det er således begrenset hvor omfattende denne tjenesten er hos NSD. Men for å løse alle de faglige og tekniske utfordringene som ble nevnt ovenfor vil NSD uansett trenge mer enn 2-3 årsverk.

Dersom microdata.no videreutvikles slik som beskrevet over, kan det også påvirke andre deler av NSDs virksomhet. Dersom en stor andel av fremtidens forskningsprosjekter får dekket sine databehov gjennom løsningen og dermed ikke vil behandle personopplysninger, kan det trolig innebære lavere etterspørsel etter personverntjenestene. Samtidig vil effekten knyttet til at flere forskningsprosjekter får tilgang til data tidlig i forskningsprosessen potensielt føre til mer forskning totalt sett og således økt etterspørsel etter personverntjenestene. Den samlede effekten på personverntjenestene fremstår derfor som uvis. Når det gjelder lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata, kan etterspørselen etter denne tjenesten avta. Dersom forskerne får mulighet til å dele egne forskningsdata gjennom løsningen vil det redusere behovet for egne løsninger for tilgjengeliggjøring av dataene. Kompetansen NSD besitter på for eksempel datakuratering og datarøktning vil i så tilfelle benyttes i forbindelse med at dataene tilgjengeliggjøres på microdata.no i stedet for via NSDs nåværende søketjenester.

Det er NSD som selv har utviklet teknologien som ligger til grunn for microdata.no. Gjennom intervjuene har det blitt trukket frem at NSD har god teknisk kompetanse. Utviklermiljøet i NSD er likevel relativt lite, bestående av om lag 20 medarbeidere. Således er det relevant å stille spørsmålet om NSD har den nødvendige kompetansen og kapasiteten til å videreutvikle og holde teknologien ved like. Gjennom intervjuene med NSD kom det blant annet frem at Nesstar, en teknologi som NSD utviklet på 1990-tallet, var nyskapende da det ble laget, men at teknologien ble gradvis mindre og mindre relevant.

Microdata-plattformen har så langt blitt finansiert gjennom prosjektmidler fra Forskningsrådet. Det er også søkt om ytterligere midler til videreutvikling av løsningen. Midlene fra Forskningsrådet er imidlertid øremerket til utvikling, og dekker ikke videre drift av løsningen. For å finansiere fremtidig drift er SSB og NSD nødt til å gjøre dette over egne budsjetter eller på andre måter, for eksempel ved å innføre brukerbetaling. Forskningsrådet har tidligere uttalt at de ønsker at det innføres brukerbetaling på slike typer tjenester. Foreløpig er betalingsmodellen slik at brukerne av microdata.no kan benytte tjenesten kostnadsfritt i to år, men at de deretter kan pålegges å betale for bruken. Selv om brukerbetaling kan finansiere løsningen, kan det føre til at potensielle brukere blir ekskludert. Det gjelder særskilt forskningsprosjekter med lav finansieringsgrad (f.eks. forskning basert på egen forskningstid på universiteter og høyskoler) og mindre ressurssterke grupper som studenter, PhD-stipendater o.l. Dette innebærer at løsningen ikke blir tilgjengelig på likt grunnlag for alle forskere. Dersom plattformen skal driftes uten brukerbetaling, må den finansieres av SSB og NSD selv.

SSB får bevilgninger over statsbudsjettet og vil således kunne finansiere driften på denne måten. NSD, som er et aksjeselskap, har imidlertid ikke den samme muligheten. En mulig løsning er at driften finansieres gjennom grunnbevilgningen fra Forskningsrådet, mens en annen og betydelig mindre bærekraftig løsning er at NSD baserer seg på overskudd fra andre deler av virksomheten. Det er verdt å merke seg at uten en videreutvikling av microdata-plattformen vil kun forskere med god prosjektfinsiering få tilgang til registerdata hos SSB.

6.2.5 Lagring og tilgjengeliggjøring av andre data

NSD lagrer og tilgjengeliggjør data fra ulike prosjekter og på vegne av forskjellige offentlige institusjoner. Primærbrukeren av data fra spørreundersøkelser o.l. er forskere til forsknings- og undervisningsformål, mens data tilgjengeliggjort på vegne av ulike institusjoner er i hovedsak forvaltningen.

Hovedårsaken til at NSD forvalter databaser på vegne av offentlige institusjoner er den historiske posisjonen NSD har som dataarkiv og tjenesteyter innenfor arkivering og tilgjengeliggjøring av data. NSD har vært et naturlig sted å henvende seg i kraft av deres rolle som norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. I tråd med den teknologiske utviklingen og digitalisering av arkiveringstjenester, har landskapet endret seg betydelig. I dag er det en rekke private aktører som tilbyr ulike lagrings- og delingstjenester til private og offentlige aktører, blant annet store internasjonale selskaper som Amazon, Google og Microsoft. Dette gjør at konkurransen innen dataarkiveringstjenester har blitt vesentlig større de siste ti årene. Likevel er det ikke gitt slik at dette vil svekke markedsmulighetene for NSD. For det første så er offentlige data avhengig av å forvaltes ut fra et evighetsperspektiv. Private aktører kan gå konkurs, og således oppfyller de ikke dette kriteriet, mens NSD i langt større grad kan garantere livslang lagring. For det andre så er de offentlige prosjektene og institusjonene avhengig av at lovverket overholdes, særlig med hensyn til personvern. Således kan det være for risikofylt å overlevere forvaltningsansvaret av offentlige databaser til private tjenesteleverandører. Her har også NSD et konkurransefortrinn ettersom de har en sterk tilknytning til myndighetene og har høy kompetanse på personvern.

Når det kommer til det overordnede spørsmålet om hvilke tjenester NSD skal tilby, er det likevel ikke entydig om NSD bør tilby disse tjenestene. Formålet med virksomheten slik det fremkommer i vedtektene er dataforvaltning til forskningssektoren. De fleste av tjenestene - særlig tilgjengeliggjøring av data på vegne av ulike offentlige institusjoner - er ikke rettet mot forskningssektoren, men mot forvaltningen. Ser man på samfunnsoppdraget kan det likevel argumenteres for at tjenestene forbedrer mulighetene for empirisk forskning ved at NSD tilgjengeliggjør data som kan benyttes til forskningsformål.

I tillegg later til det til at det er et visst behov for offentlig finansierte aktører som lagrer og tilgjengeliggjør data for offentlige institusjoner og organer. Som beskrevet over, er ikke nødvendigvis det private markedet per i dag tilfredsstillende. Dette taler for at NSD som har høy kompetanse innen arkivering av data, herunder tilrettelegging og kuratering av data og metadata, skal tilby disse tjenestene. Per i dag utgjør ikke disse tjenestene en stor del av den totale virksomheten til NSD, og tjenestetilbudet kan støtte oppunder mer sentrale oppgaver. Blant annet kan det gi økt fagkompetanse, særlig innen statsvitenskap, og de stadfester sin posisjon som dataarkiv. Dersom NSD skal fortsette med dette tjenestetilbudet, bør de likevel vurdere i større grad å legge til dataene for forskning ettersom det

er kjernevirksomheten. Blant annet kan se på mulighetene for å utvikle bedre og mer brukervennlige løsninger for uthenting av dataene.

Et annet moment som NSD må vurdere er profilen utad. Flere av NSDs samarbeidspartnere og brukere har etterspurt en tydelig profil. Gjennom å tilby disse tjenestene, som vurderes til å være på siden av deres kjernevirksomhet, risikerer NSD å bli assosiert med andre ting enn det som faktisk er deres viktigste oppgaver. Således bør NSD ha et mer bevisst forhold til hvordan de fremstiller disse tjenestene enn i dag slik at det bygger oppunder den profilen de ønsker å formidle.

6.2.6 Personverntjenester

Etter at GDPR ble innført i 2018 har landskapet for NSDs personverntjenester endret seg. Det er nå langt større usikkerhet knyttet til hvordan etterspørselen etter tjenestene vil være i fremtiden. I det følgende presenteres drivere som trekker i retning av økt etterspørsel og argumenter som trekker i motsatt retning.

Innføringen av GDPR har ført til at virksomheter har fått økt fokus på personvern. Gjennom GDPR har kravene til norske virksomheter om ivaretagelse av personvernet ved behandling av personopplysninger blitt innskjerpet. En viktig endring er at virksomhetene selv står ansvarlig for behandlingen av personopplysninger, og kan ved brudd på personvernet ilegges bøter på opp til fire prosent av omsetningen. Det økte fokuset rundt personvern trekker i retning av økt etterspørsel etter NSDs personverntjenester. I intervjuene oppgir NSD selv at de mener at dette er det mest realistiske scenarioet og at de dermed forventer økt etterspørsel etter deres personverntjenester i tiden fremover.

Innføringen av GDPR har også ført til at institusjonene i forskningssektoren har sett seg nødt til å bygge opp egen kompetanse på personvernområdet, herunder opprette egne personvernombud. For UH-institusjonene er det et betydelig ansvar å sørge for at de behandler alle personopplysninger i henhold til gjeldende regelverk. Isolert sett trekker dette i retning av *reduert* etterspørsel etter NSDs personverntjenester ettersom NSD bistod med denne kompetansen før GDPR. For forskningsinstituttene kan det imidlertid være aktuelt at NSD fungerer som personvernombud for hele virksomheten. Dette innebærer at NSD får et større ansvarsområde enn de har i dag, og således kan dette trekke i retning av *økt* etterspørsel etter NSDs personverntjenester. De to effektene trekker i hver sin retning, det er uklart hva totaleffekten vil bli.

Stadig flere forskningsfinansierer krever at forskningsprosjekter har en datahåndteringsplan. Datahåndteringsplanene bidrar til å bevisstgjøre forskerne om at de må ha en plan for hvordan data skal håndteres gjennom de ulike fasene av forskningsprosjektet, og at behandlingen av personopplysninger skjer i henhold til gjeldende regelverk. Innføring av et krav om datahåndteringsplaner kan bidra til *økt* etterspørsel etter personverntjenestene gjennom at NSD bistår forskeren i å utforme selve datahåndteringsplanen. Det kan også bidra til økt etterspørsel etter rådgivning i forbindelse med behandling av personopplysninger på grunn av at datahåndteringsplanen har gitt forskeren økt bevissthet rundt området.

Videre kan NSD kan få økt konkurranse på personvernområdet fra de store UH-institusjonene. Ved at institusjonene må bygge opp egen kompetanse, kan de i neste omgang tilby personverntjenester til mindre forskningsinstitusjoner. Enkelte av intervjuobjektene oppga at mindre institusjoner allerede har begynt å henvende seg til større institusjoner for å kjøpe personverntjenester hos dem. Dette trekker i retning av *reduert* etterspørsel etter NSDs personverntjenester.

Dersom en stor andel av fremtidens forskningsprosjekter får tilgang til de dataene de trenger gjennom microdata.no, og dermed ikke er avhengig av å behandle personopplysninger, vil dette trolig føre til *reduert* etterspørsel etter NSDs personverntjenester. Dette forutsetter imidlertid at microdata.no videreutvikles og i neste omgang at forskerne får sine data- og analysebehov dekket gjennom løsningen. Samtidig kan det være en effekt knyttet til at forskere får enklere tilgang til registerdata gjennom microdata.no, og dette igjen fører til mer forskning på denne type data gjennom at forskere som tidligere ikke benyttet slike data nå benytter det i sin forskning. Dette kan igjen føre til *økt* etterspørsel etter NSDs personverntjenester. De to effektene relatert til microdata.no trekker i hver sin retning, det er uklart hva totaleffekten vil bli.

Oppsummert fremstår det som det er etterspørsel etter NSDs personverntjenester fremover. Samtidig er det uklart om etterspørselen vil avta eller øke i omfang. I tillegg er det uklart hvilken rolle NSD vil ha etter endringene som har kommet med innføringen av GDPR.

Når det kommer til det overordnede spørsmålet om hvilke tjenester NSD skal tilby, fremstår personverntjenestene som en av NSDs sentrale oppgaver i dag. Tjenestene har forskere som sin primærmålgruppe og passer inn under det som er stadfestet i vedtektene og i strategien. Tjenestene er en støttetjeneste til forskningssektoren som har som formål å sikre forskere tilgang til data, innenfor rammene gitt av personvernlovgivningen, og dermed forbedre mulighetene for empirisk forskning.

Et argument for at NSD skal fortsette å tilby tjenestene er at de grenser til flere av de andre tjenestene de tilbyr og at det er synergieffekter mellom de ulike tjenestene. For eksempel er personvern en viktig komponent i arbeidet med å lagre og tilgjengeliggjøre forskningsdata og i utviklingen av microdata.no. NSD trekker frem samarbeidet mellom utviklerne og fagpersonene innen personvern som avgjørende for at teknologien som ligger til grunn for microdata.no har vært mulig å utvikle. Et annet argument for videreføring av tjenestene er at det er stordriftsfordeler knyttet til å ha en nasjonal tjenesteleverandør av personverntjenester. Gjennom det store kvantumet av saker NSD behandler har de opparbeidet seg en kompetanse på personvern innenfor forskning som ingen andre aktører besitter per i dag.

Selv om det er usikkert om etterspørselen etter tjenestene vil øke eller avta, er det ikke nødvendigvis et problem for NSD. Personverntjenestene er fullfinansiert av brukerinstitusjonene og således vil aktivitetsnivået til NSD være selvregulerende. Det er likevel relevant å spørre seg hvilken posisjon NSD ønsker å ta i markedet fremover. NSD kan enten forsøke å møte brukerinstitusjonenes behov og dermed øke aktivitetsnivået for sine personverntjenester. Eller de kan velge en mer tilbaketrukket strategi der institusjonene selv bygger opp egen kompetanse på området og eventuelt tilbyr tjenester institusjonene i mellom. Det viktigste for brukerne er at de har tilgang på personverntjenester av høy kvalitet og til lavest mulig pris. Stordriftsfordelene knyttet til å være en nasjonal tjenesteleverandør peker i retning av

at NSD bør kunne levere dette, men endringene som har kommet med GDPR gjør det uklart om institusjonene selv vil ta over fremover.

6.2.7 Internasjonal virksomhet

Det er en politisk målsetning at forskningsinfrastruktur, i likhet med forskning, bør utvikles i et internasjonalt perspektiv. For å utnytte ressursene på en best mulig måte bør forskningsinfrastruktur koordineres og samordnes på tvers av landegrensene, i stedet for at hvert enkelt land bygger opp kostbar, spesifikk infrastruktur. Innen naturvitenskapelig forskning er CERN et godt eksempel på dette med sin partikkelakselerator. Det samme behovet for internasjonal koordinering og samordning finnes innen samfunnsvitenskapen og andre fagdisipliner

I dag har NSD en omfattende internasjonal virksomhet gjennom å være nasjonal tjenesteleverandør for Consortium of European Social Science Data Archives (CESSDA) og gjennom å være medlem av Core Scientific Team og dataarkiv for European Social Survey (ESS). I tillegg har NSD ansvar for norsk deltakelse i International Social Survey Programme (ISSP) og deltar i en rekke EU-finansierte prosjekter. I løpet av de siste årene har det gjennom blant annet de ovennevnte initiativene vært en økende grad av koordinering og samarbeid mellom europeiske tilbydere av forskningsinfrastruktur innen samfunnsvitenskap.

Når det kommer til det overordnede spørsmålet om hvilke tjenester NSD skal tilby, fremstår den internasjonale virksomheten å være i tråd med formålet og en sentral del av deres virksomhet. I NSDs vedtekter §4 slås det fast at selskapet skal "... drive utviklingsarbeid innenfor sitt formål". For å gjøre dette er NSD avhengig av å samarbeide og lære av andre tilsvarende virksomheter. På grunn av NSDs særegne oppdrag er det få eller ingen tilsvarende organisasjoner i Norge. Derfor er NSD avhengig av å sammenligne seg med sine internasjonale søsterorganisasjoner for å kunne tilegne seg ny kompetanse og i neste omgang drive utviklingsarbeid innenfor sitt formål.

Det er imidlertid ikke et poeng i seg selv at NSD bygger opp kompetanse internt gjennom omfattende internasjonal virksomhet. Kompetansen som bygges opp gjennom internasjonal tilstedeværelse må komme norsk forskning til gode gjennom økt kvalitet på NSDs tjenester. Eksempler på dette kan være at norske forskere får tilgang på data fra internasjonale spørreundersøkelser eller at NSD forbedrer en av sine øvrige tjenester etter å ha høstet erfaringer fra de beste på dette området internasjonalt. NSD har fått kritikk for at deres omfattende internasjonale virksomhet i for liten grad har kommet norsk forskning til gode. En viktig årsak til dette er at deres internasjonale virksomhet i for liten grad synliggjøres for norske forskere. Ved å gjennomføre kurs og opplæring, holde foredrag, samt benytte nettsider og møter med institusjonene til å kommunisere tjenestetilbudet vil dette kunne bidra til å øke utbyttet av deres internasjonale virksomhet.

NSDs internasjonale virksomhet er i dag i all hovedsak avgrenset til samfunnsvitenskapelige disipliner. Dersom NSD ønsker å gå bredere ut og omfatte flere fagdisipliner, jf. navneendringen fra Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste til Norsk senter for forskningsdata og diskusjonen i avsnitt 6.2.1, bør dette også gjenspeiles i den internasjonale virksomheten.

Et annet poeng hva angår NSD i sammenligning med sine søsterorganisasjoner i utlandet er at NSD har en vesentlig mer omfattende oppgaveportefølje enn det for eksempel de samfunnsvitenskapelige dataarkivene i Sverige og Danmark har. Oppgavene til søsterorganisasjonene i Sverige og Danmark er i mer eller mindre grad avgrenset til lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata. Den omfattende oppgaveporteføljen kan være med å forklare hvorfor NSD av enkelte oppfattes å mangle en tydelig profil.

6.2.8 Øvrige tjenester

NSD leverer tjenester knyttet til innsamling, bearbeiding, formidling, distribusjon og bruk av intervjudata for forskere og studenter. Dette gjør de i hovedsak gjennom WebSurvey som er et verktøy for innsamling av intervjudata via internett.

Det er i dag et behov for støtte til både utforming og gjennomføring av spørreundersøkelser blant norske forskere. I mange forskningsprosjekter utgjør spørreundersøkelser en viktig del av datagrunnlaget. Samtidig er det begrenset med kunnskap om hvordan spørreundersøkelser bør utformes, særlig blant studenter. Således er det behov for både rådgivning til utformingen av spørreundersøkelser, samt bistand til gjennomføringen. Det finnes i dag en rekke kommersielle aktører som tilbyr bistand til å gjennomføre spørreundersøkelser, men disse tilbyr i liten grad rådgivning til selve utformingen av spørreundersøkelsen. I tillegg er ikke tjenestene utarbeidet til forskningsformål særskilt.

Når det kommer til det overordnede spørsmålet om hvilke tjenester NSD skal tilby, passer intervjutjenestene inn under formålet slik det er definert i vedtektene. Tjenestene er rettet mot forskere, og må anses som en støttetjeneste for forskningen. Samtidig fremstår de ikke som en del av kjernevirksomheten til NSD. Intervjutjenestene er kommersielle tjenester, mens kjernevirksomheten er mer å regne som ideelle og allmennyttige aktiviteter. I tillegg utgjør intervjutjenestene kun en mindre del av den totale virksomheten. Dette er imidlertid ikke til hinder for at NSD kan fortsette å tilby tjenestene og benytte et eventuelt overskudd til å bidra med å finansiere sin kjernevirksomhet.

En utfordring for NSD er at intervjutjenestene i liten grad er kjent i norske forskningsmiljøer. I stor grad er det de som har kjennskap til tjenestene som får mulighet til å benytte seg av tjenestene. Dette innebærer at tjenesten per i dag blir tilbudt på ulike vilkår til norske forskere. For å sørge for at tjenestene tilbys på like vilkår for norske forskere er det viktig at NSD gjør tjenestene bedre kjent i norske forskningsmiljøer.

6.3 Organisering og tilknytningsform

Sentrale spørsmål for eier, styret og ledelsen i NSD er hvilken tilknytningsform NSD skal ha og hvordan NSD skal organiseres slik at virksomheten kan utøves på best mulig måte. Historisk har NSD vært en del av forvaltningen ved at var det organisert som et organ i Forskningsrådet. NSD ble fristilt fra Forskningsrådet i 2003 og etablert som et aksjeselskap heleid av Kunnskapsdepartementet.

Det finnes flere ulike tilknytnings- og organisasjonsformer. To hovedgrupper er statlige virksomheter og statlige selskaper og andre organer (Regjeringen, 2014). Med "statlige virksomheter" menes

forvaltningsorganer, det vil si alle virksomheter som er en del av staten som juridisk person. Dette betyr at de ikke er egne rettssubjekter. Viktige typer statlige virksomheter er direktorater, forvaltningsbedrifter, forvaltningsorganer, forvaltningsorganer med særskilte fullmakter og ombud. "Statlige selskaper" er virksomheter som ikke er en del av staten som juridisk person, men som allikevel har en nær tilknytning til forvaltningen, for eksempel gjennom formelt eierskap. Viktige typer selskaper er statsforetak, statsaksjeselskap og særlovsselskap. "Andre organer" er mer løst tilknyttet staten, for eksempel stiftelser som staten eventuelt har opprettet og gir tilskudd til. Sentrale forskjeller mellom tilknytningsformene utover den rettslige statusen er ansvaret virksomhetene har for finansiering og økonomi, de ansattes status og rettigheter og forholdet til offentlig lov og forvaltningslov.

Når det skal vurderes hvilken organisasjons- og tilknytningsform en virksomhet skal ha, er det særlig tre hovedelementer som bør drøftes: Virksomhetens formål og oppgaver, rettslig og økonomisk regulering og behovet for politisk styring og kontroll (NOU 1989:5; Difi, 2014). NSDs formål er dataforvaltning og tjenesteyting overfor forskningssektoren. Som drøftet i avsnitt 6.1, er formålet relativt bredt og overordnet formulert, og det gir få føringer for NSD i utformingen av virksomheten. Virksomheten til NSD peker ikke unisont mot en tilknytningsform. NSD utfører i hovedsak to typer oppgaver - forvaltningsoppgaver og tjenesteleveranser til offentlig aktører, herunder forskere, studenter, administrativt ansatte i forvaltningen og ulike statlige virksomheter. Forvaltningsoppgavene, DBH og kanalregisteret, peker i retning av en form for statlig virksomhet. Som tjenesteleverandør, hvor lagring og tilgjengeliggjøring av ulike typer data og personvernrådgivning er de mest sentrale, fremstår derimot et statlig selskap som den mest aktuelle tilknytningsformen. Det er mindre forskjeller mellom et statsforetak og statsaksjeselskap, hvor aksjeselskap er den mest brukte tilknytningsformen av statlige selskapsformer i dag. Foretak kan være en hensiktsmessig tilknytningsform om selskapet har viktige sektorpolitiske oppgaver og ikke skal konkurrere i kommersielle markeder (Difi, 2014). I 2003 var aksjeselskap den foretrukne tilknytningsformen til NSD. Når det kommer til eier av NSD, har endringene i kunnskapssektoren etter rapporten til ekspertgruppen ledet av Gjedrem (2016) aktualisert spørsmålet om eierskap. Unit har blitt opprettet og har blitt gitt ansvar for koordinering og samordning i sektoren. Videre har eierskapet til Uninett AS blitt overført til Unit. Dette reiser spørsmålet om det kan være hensiktsmessig å flytte eierskapet av NSD fra Kunnskapsdepartementet (KD) til Unit og således samle eierskapet av aksjeselskap i kunnskapssektoren ett sted.

Når virksomheten til NSD peker mot to ulike typer tilknytningsformer, er det nærliggende å vurdere om NSD bør deles eller om deler av virksomheten bør innlemmet i en annen virksomhet. En deling av NSD i en statlig virksomhet, f.eks. et forvaltningsorgan som utøver forvaltningsoppgavene, og et statlig selskap som utfører de andre tjenestene, fremstår imidlertid ikke som optimalt. Et nytt forvaltningsorgan vil ikke løse de utfordringene som foreligger i dag, blant annet de uklare grenseskillene mot Unit, SSB og NIFU. Et mer nærliggende alternativ er at forvaltningsoppgavene i NSD kunne vært overført til et eksisterende forvaltningsorgan. Med de tette båndene mellom NSD og Unit - særskilt DBH og kanalregisteret i NSD og FS og Cristin i Unit - fremstår Unit som et reelt alternativ. Et annet mulig alternativ er SSB. NSD og SSB har over lang tid hatt et viktig samarbeid gjennom utlevering av data til forskningsformål, som har nå resultert i den nye microdata.no-løsningen. I tillegg har NSD og SSB en viktig grenseflate når det kommer til publisering av utdanningsstatistikk, dvs. DBH i NSD og NUDB i SSB.

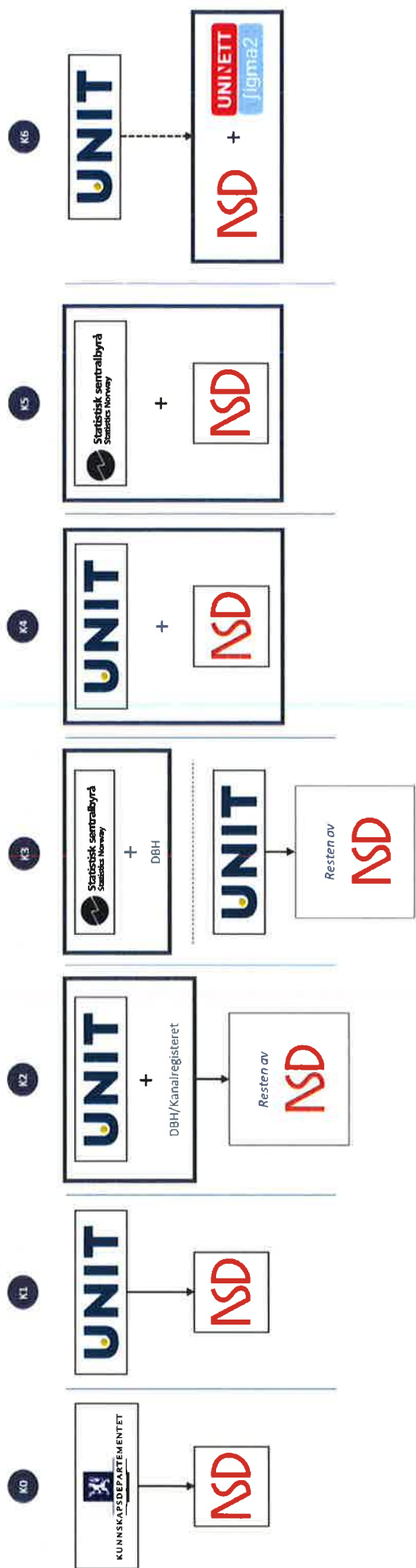
Når det gjelder rettslig og økonomisk regulering, kan det argumenteres for at NSD utfører noen viktige oppgaver som krever finansiering fra myndighetene. For det første er DBH og kanalregisteret viktig datakilder i kunnskapssektoren - både for finansieringen av og virksomhetsstyring i UH-sektoren og som analysegrunnlag for å vurdere tilstanden innen høyere utdanning og forskning. For det andre er åpen tilgang til forskningsresultater og tilgjengeliggjøring og deling av data en sentral forskningspolitisk målsetting. I realiseringen av sistnevnte målsetting er NSD i dag sentral som et arkiv for forskningsdata. Begge disse oppgavene blir finansiert av myndighetene i dag gjennom tilskudd til drift og utvikling.¹² Vedrørende den øvrige tjenesteporteføljen må NSD selv stå for finansiering. Ser vi på det faktiske tjenestetilbudet opererer NSD mer eller mindre i markeder med konkurranse fra andre aktører i privat og offentlig sektor. For å være konkurransedyktige er det en fordel for NSD å være organisert som et aksjeselskap framfor en statlig virksomhet. Som aksjeselskap har NSD betydelig finansiell selvstendighet hvor de kan både generere inntekter og bygge opp egenkapital. Som en statlig virksomhet, f.eks. et forvaltningsorgan, har de ikke den samme økonomiske fleksibiliteten og råderetten over de tildelte midlene fra departementet.

Når det kommer til politisk styring og kontroll, må myndighetene vurdere hvilket behov de har for styring av NSD. Som aksjeselskap styrer NSD virksomheten etter rammene fastsatt av generalforsamlingen, som er Kunnskapsdepartementet. Styret til NSD forvalter de verdier som ligger i virksomheten på vegne av eieren, dvs. departementet. Dette innebærer at NSD har stor grad av selvstendighet i virksomhetsstyringen sammenlignet med om de var et forvaltningsorgan som ble styrt gjennom tildelingsbrev. Departementet har også en viss grad av styring over enkelte sentrale oppgaver gjennom de årlige tilskuddene nevnt over. I vurderingen av tilknytningsform da NSD ble fristilt fra Forskningsrådet i 2003, ble styringsmulighetene som ligger i tilknytningsformen aksjeselskap vurdert som tilstrekkelig fra Kunnskapsdepartementets side. Gjennom dokumentanalyser og intervjuer, fremstår det ikke som om dette synet har endret seg nevneverdig.

Ut i fra disse vurderingene, peker det seg ut flere mulige måter å innrette NSDs virksomhet på der flere ulike tilknytningsformer kan vurderes. I det følgende presenteres og drøftes syv aktuelle konsepter, jf. figur 6.2.

Konsept **KO** er at NSD forblir et aksjeselskap som i dag med Kunnskapsdepartementet som eiere. Det innebærer at NSD fortsetter å forvalte DBH og kanalregisteret. Finansieringen skjer gjennom tilskudd fra myndighetene. Utover disse oppgavene, utformer NSD tjenesteporteføljen etter de rammene som er fastsatt av eier gjennom vedtektene. Utfordringene med uklare grenseskiller til andre aktører - særskilt Unit, SSB og NIFU - må løses uten at det foretas noen endringer i fordelingen av oppgaver på tvers av aktørene.

¹² DBH og kanalregisteret er finansiert gjennom tilskudd fra Kunnskapsdepartementet, og NSD mottar bevilgning fra Forskningsrådet for å tilby tjenester innen lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata.

Figur 6.2 Oversikt over syv ulike konsepter for innretning av NSDs virksomhet, samt tilknytningsform
 Kilde: Arbeidsgruppen.

Konsept **K1** er at NSD forblir et aksjeselskap som i dag, men at eierskapet overføres fra Kunnskapsdepartementet til Unit. Da NSD ble opprettet som et aksjeselskap i 2003, ble departementet valgt fremfor andre eierskapsformer, blant annet at NSD skulle være eid av UH-institusjonene. Nå som Unit har blitt opprettet er det relevant å vurdere eierskapet igjen. Unit har et sektoransvar for forvaltning av IKT og digitalisering innen høyere utdanning og forskning, og har overtatt eierskapet av Uninett AS. Ved å overføre eierskapet av NSD til Unit, vil aksjeselskapene i sektoren bli samlet. Det vil gi en mer helhetlig eierstyring. For NSD vil overføringen av eierskapet gjøre at de blir knyttet tettere til et sentralt forvaltningsorgan i sektoren. Det kan blant annet gjøre at de blir mer synlige. I tillegg kan Unit som er tett på digitaliseringsarbeidet og forvaltningen av IKT i UH-sektoren, potensielt ha positiv innvirkning på formuleringene av formålet med NSD.

På den andre siden vil ikke nye eiere løse flere av de nevnte utfordringene. Det uklare grenseskillet mellom NSD og Unit og andre aktører vil ikke bli løst. I tillegg vil NSD fortsette med to typer oppgaver - forvaltningsoppgaver og tjenesteleveranser. Dette er ikke nødvendigvis en utfordring i seg selv, men det bidrar til at NSD får en spredt oppgaveportefølje og en uklar profil.

Konsept **K2** er at NSD forblir et aksjeselskap som i dag, men at forvaltningsoppgavene flyttes fra NSD til Unit. Med forvaltningsoppgaver menes i hovedsak DBH og kanalregisteret. I tillegg overføres eierskapet av selskapet fra Kunnskapsdepartementet til Unit. En slik løsning kan gi flere fordeler. For det første kan det gi en tydeligere oppgavefordeling mellom NSD og Unit, og bidra til en bedre datainfrastruktur og en bedre dataflyt innen høyere utdanning og forskning. I dag er datamaterialet i sektoren relativt fragmentert og at det til en viss grad er overlapp mellom de ulike datavarehusene. Ved overføring av DBH til Unit kan publiseringen av statistikk i DBH ses i sammenheng med STAR, hvor det utredes om det er mulig å utvikle en felles database og analyseplattform som møter behovene til både forvaltningen (særskilt KD) og UH-institusjonene. Gjennom en mer enhetlig produksjon av utdanningsdata i Unit er også grunnlag til å forbedre grenseskille til andre aktører bedre. Utdanningsdata som skal utleveres til forskning, og som må kobles med andre datakilder, kan overleveres til SSB og blant annet tilgjengeliggjøres gjennom microdata.no-plattformen. I tillegg kan Unit og SSB inngå et samarbeid om publisering av utdanningsstatistikk slik at man unngår unødvendig overlapp i publisering av dataene. Videre kan det oppnås gevinster ved å slå sammen kanalregisteret og Cristin, og sørge for en helhetlig behandling og publisering av forskningsdata.

For det andre besitter Unit høy fagkompetanse på utdanningsdata - særskilt til virksomhetsstyring i UH-sektoren - mens DBH sitter på høy fagkompetanse på data til sentralforvaltningen. Ved å flytte DBH til Unit kan man oppnå synergieffekter og bidra til overføring av kompetanse mellom fagmiljøene. Unit har også kompetanse på kvalitetssikring av utdanningsdata som kan benyttes inn i publiseringen av DBH-dataene.

For det tredje vil tjenesteutøvelsen forbli i aksjeselskapet som i dag. Det innebærer at NSD kan beholde den finansielle selvstendigheten som gjør det enklere å være konkurransedyktige i markedet. I tillegg vil NSD opprettholde sin selvstendighet som eget rettssubjekt. Det har blitt uttrykt skepsis til uavhengigheten til NSD i personvernrådsgivningen dersom NSD ble et forvaltningsorgan. Dette vil ikke være et problem når NSD forblir et aksjeselskap.

En utfordring som konseptet reiser, er hvordan flyttingen av forvaltningsoppgavene fra NSD til Unit skal skje. I dag utgjør den aktuelle seksjonen (seksjon for statistikk om høgre utdanning og forskning) totalt 17 personer. En mulighet er at det opprettes en Unit-avdeling i Bergen. Det vil bli en mindre avdeling, men endringen vil gi en mindre omstilling for de berørte personene. Samtidig kan det reises spørsmål ved om en mindre Bergen-avdeling vil hindre Unit å hente ut synergieffektene ved overflytting av forvaltningsoppgavene til Unit. En annen mulighet er å flytte den aktuelle seksjonen til Trondheim hvor hovedkontoret til Unit ligger. Da vil det være lettere å hente ut synergieffektene, men på den andre siden vil det innebære en større omstilling for de ansatte. Det medfører en større fare for at sentral kompetanse vil forsvinne.

Konsept K3 er at NSD forblir et aksjeselskap som i dag, men at enkelte av forvaltningsoppgavene flyttes fra NSD til SSB. Dette gjelder særskilt DBH. I tillegg overføres eierskapet av selskapet fra Kunnskapsdepartementet til Unit. En fordel med å flytte DBH til SSB er at SSB har et ansvar for å dekke offisiell statistikk på utdanningsfeltet gjennom NUDB. I tillegg lager SSB statistikk for UH-sektoren og fagskoler på grunnlag av data fra DBH. Selv om datagrunnlaget er det samme, foretar SSB en revidering og kvalitetssikring av dataene, mens NSD i større grad publiserer tallene som UH-institusjonene rapporterer inn i systemet. Ved å flytte DBH til SSB kan man dra veksel på et sterkt faglig utdanningsmiljø med høy kompetanse på arbeid med utdanningsdata. Videre er definisjonen på variabler og måten tallene publiseres på er også i noen grad forskjellig. DBH mangler dessuten tall for tre av de private høgskolene, noe som bidrar til ulike tall i statistikkene. Dette er uheldig og kan skape tolkningsproblemer for brukerne av statistikken. Ved å flytte DBH til SSB vil man løse denne utfordringen. En annen fordel med å flytte DBH til SSB er at SSB har muligheter for å knytte andre data til DBH-dataene og dermed oppnå et bedre statistikkgrunnlag. DBH vil også være en sentral datakilde i microdata.no. Videre er rollefordelingen mellom SSB og NSD uklar, hvor det stilles spørsmål ved hva som er den offisielle statistikken. DBHs tall brukes blant annet i de årlige tilstandsrapportene for både høyere utdanning og fagskoler.

Konseptet reiser også noen utfordringer. For det første er det et stort behov for samkjøring og konsolidering blant datakilder innen høyere utdanning og forskning. Ved å overføre DBH til SSB kan avstanden til NIFU og Unit øke og datainfrastrukturen i sektoren vil ikke uten videre bli forbedret. For det andre er KD en av primærbrukerne av DBH-data. Foruten å benytte statistikken som publiseres på nettsidene til DBH, har KD ofte behov for rask tilgang til spesialuttrekk av data fra DBH som krever manuelt arbeid, f.eks. i forbindelse med spørretimen på Stortinget eller ved skriftlige spørsmål fra stortingsrepresentanter. SSB har erfaring med forvaltning av data på andre statistikkområder, men trolig ikke i så stort omfang som DBH, og det kan være langt utleveringstid av data fra SSB til forvaltningsorganer. Ved overføring av DBH til SSB er det derfor uklart om SSB vil klare å dekke KDs behov for data like raskt som i dag. I vurderingen av plasseringen av DBH, må KD også vurdere hvilket behov de har for styring av NSD og i hvilken grad de ønsker å plassere en forvaltningsoppgave inn en statlig virksomhet som er underlagt et annet departement. En annen utfordring er hvordan flyttingen av DBH til SSB skal foregå. I dag jobber om lag halvparten av seksjon for statistikk om høgre utdanning og forskning med DBH, dvs. i underkant av 10 personer. Dersom det opprettes en SSB-avdeling i Bergen vil NSD måtte få tildelt nye oppgaver for at alle synergieffektene av flyttingen av DBH til SSB hentes ut. Det mest nærliggende er da å flytte ansvaret for all utlevering av SSB-data til NSD.

Konsept **K4** er at hele NSD integreres i Unit, dvs. både forvaltningsoppgavene og resten av tjenesteporteføljen. Vedrørende DBH og kanalregisteret kan innlemmingen potensielt gi en bedre datainfrastruktur og en bedre dataflyt over høyere utdanning og forskning enn i dag. Utfallet er avhengig av hvordan Unit og NSD klarer å hente ut synergieffekter ved sammenslåing av DBH og FS/STAR og kanalregisteret og Cristin, ref. omtale under konsept K2. For resten av tjenesteporteføljen er utfallet mer uklart. Integreringen av NSD i Unit kan på den ene siden gi økt koordinering og samordning av tjenestetilbudet overfor UH-sektoren. Unit har blitt gitt ansvaret oppfølging av rammeverket innenfor informasjonssikkerhet og personvern. Dette arbeidet kan ses i sammenheng med personvernrådgivning til NSD og om dette det er mulig å realisere noen gevinster og øke kvalitet på personverntjenestene til UH-institusjonene. På den andre siden, som fremhevet over, kan det bli stilt spørsmål ved uavhengigheten i personvernrådgivningen dersom disse tjenestene blir lagt til forvaltningen. Selv om dette kan være klart intern i institusjonene, kan det være vanskeligere for utenforstående å skille mellom rollene i forvaltningen, dvs. tjenesteutøvelsen i Unit og tilsynsrollen i Datatilsynet. I tillegg kan det stilles spørsmål ved hvordan tjenestene innen lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata vil passe inn i Unit. Unit har allerede enkelte tjenester innenfor samme området (f.eks. Bird) hvor det potensielt kan oppnås synergieffekter ved sammenslåing. Samtidig har Unit distansert seg fra tjenesteutøving på dette området blant annet ved at Sigma2 som leverer omfattende datalagringstjenester innenfor naturvitenskapelige fagområder, har blitt underlagt Unit som et datterselskap til Uninett AS framfor å bli integrert i selve direktoratet. Videre kan det stilles spørsmål ved de kommersielle tjenestene til NSD, blant annet intervju-tjenester og lagring og tilgjengeliggjøring av andre typer data. Dersom disse tjenestene skal tilby etter integreringen, må det være et tydelig skille mellom disse tjenestene og tjenestene som har offentlig finansiering. Blant annet stilles det krav til adskilt regnskap m.m. I tillegg kan finansieringen bli en utfordring. For å være konkurransedyktige i markeder med konkurranse er det trolig en fordel å være organisert som et aksjeselskap framfor et direktorat. Som aksjeselskap har NSD stor finansiell selvstendighet, hvor de kan generere inntekter og bygge opp egenkapital. Det er muligheter for å nettobudsjettere i Unit, men det finansielle handlingsrommet er likevel mer begrenset. Til slutt, vil det være praktiske utfordringer til hvordan selve integreringen i Unit skal foregå, jf. omtale under konsept K2. Integreringen innebærer en større omstillingsprosess som kan være utfordrende for ansatte i NSD hvor det er en risiko for å miste sentral kompetanse.

Konsept **K5** er at hele NSD integreres i SSB, dvs. både forvaltningsoppgavene og resten av tjenesteporteføljen. En fordel med denne løsningen er at arbeidet med utviklingen av microdata.no vil bli mer robust. I tillegg kan det gi NSD flere oppgaver med utlevering av registerdata som ikke faller inn under microdata.no-plattformen. SSB kan også ta ansvar for kvalitetssikring og publisering av statistikk basert på DBH, jf. omtale under konsept K3. Personvern hensyn vil ikke lenger være et hinder for at SSB overlater de kvalitetssikrede dataene til NSD.

Hovedutfordringen med dette konseptet er NSD flyttes ut av kunnskapssektoren og inn under et annet departement (Finansdepartementet). I dag ligger NSD i kunnskapssektoren som følge av at de utfører forvaltningsoppgaver på vegne av KD, bl.a. DBH og kanalregisteret, og tjenestene de tilbyr er i hovedsak rettet mot aktører i kunnskapssektoren, dvs. KD og UH-institusjonene, herunder både forskere og administrativt ansatte. Å integrere hele NSD i SSB kan skape utfordringer både mht. forvaltningsoppgavene, jf. omtale under konsept K3, og tjenesteporteføljen, jf. omtale under konsept

K4. For SSB vil en integrering av NSD føre til en utvidelse av oppgaveporteføljen. Per i dag er ikke disse oppgavene beskrevet i tildelingsbrevet, og ved en integrering må ansvarsområdet til SSB utvides og dette må reflekteres i tildelingsbrevet.

Konsept K6 er at NSD slås sammen med Uninett Sigma2. NSD og Sigma2 utfører i dag lignende oppgaver innen lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata, men innen forskjellige fagdisipliner. En sammenslåing kan derfor utløse potensielle synergieffekter knyttet til at kompetansen samles ett sted. Kompetansemiljøene innen datakuratering og datarøkting vil bli større og de ansatte kan trekke på hverandres kompetanse. I tillegg vil sammenslåingen føre til at den nye aktøren blir større og mer robust i møte med konkurranse fra private aktører (tidsskrifter, kommersielle aktører m.m.).

Hovedutfordringen med konseptet er at tjenestetilbudet til NSD utover lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata i liten grad vil samsvare med tjenesteporteføljen til Sigma2. Sigma2 sine tjenester er knyttet til tungregning, mens NSD leverer et bredt spekter av støttetjenester til forskningssektoren. Når man ser NSD og Sigma2s tjenesteportefølje under ett, blir det klart at de to institusjonene ikke er særlig like. I tillegg retter NSD og Sigma2s tjenester knyttet til lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata seg til ulike fagdisipliner. Mens NSD hovedsakelig er rettet mot samfunnsvitenskapelig forskning, er Sigma2 rettet mot matematikk og naturvitenskap. Ved en sammenslåing vil den nye aktøren bli større og mer generisk. Således vil man risikere å miste nærheten til de ulike fagområdene, noe som er avgjørende for å kunne kuratere dataene på en god måte.

Konseptet forutsetter at det sees nærmere på dagens organisering av Sigma2 og NSD, og hvordan en eventuell sammenslåing kan gjennomføres i praksis. Uninett Sigma2 er i dag organisert som et datterselskap av Uninett AS, og Uninett er igjen et aksjeselskap som er heleid av Unit. Konseptet tar ikke stilling til hvordan en eventuell sammenslåing av Sigma2 og NSD skal gjennomføres og hvordan eierskapet av den nye aktøren skal forvaltes.

6.4 Økonomi og forretningsmodell

NSDs vedtekter stadfester i §4 at NSD er ideelt og allmennyttig og ikke skal ha til formål å skaffe aksjeeierne økonomisk utbytte. Samtidig slår vedtektene fast at NSD kan benytte et eventuelt overskudd fra virksomheten til realisering av selskapets allmennyttige formål. NSD er altså ikke et rent kommersielt selskap, men de har mulighet til å benytte overskudd fra enkelte deler av virksomheten til å bidra til å finansiere kjernevirksomheten.

Finansieringen av tjenesteporteføljen og den økonomiske usikkerheten knyttet til tjenestetilbudet er todelt. En del av virksomheten er finansiert gjennom bevilgninger fra myndighetene. Dette gjelder i hovedsak forvaltningen av DBH og kanalregisteret hvor NSD mottar tilskudd fra Kunnskapsdepartementet og tjenestene knyttet til lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata hvor NSD mottar bevilgninger fra Forskningsrådet. Finansieringen av denne delen av virksomheten fremstår som stabil og langsiktig. DBH og kanalregisteret er viktige datakilder i forvaltningen av kunnskapssektoren og står således ikke i fare for å miste finansieringen på kort sikt. NSD har bygget opp kompetanse på dette feltet over flere år og kan ikke enkelt og raskt å avvikle. Når det gjelder lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata, er det stor politisk vilje for å sørge for fri og åpen tilgang til

forskningsdata. Også her har NSD bygget opp sentral kompetanse og de fremstår som en av de sentrale generiske aktørene på markedet. En utvikling som kan gjøre finansiering mer usikker, er at Forskningsrådet ønsker økt grad av brukerbetaling for tjenestene. Dette kan potensielt redusere størrelsen på grunnbevilgningen og medføre at NSD i større grad må basere finansieringen på "salgsinntekter".

Den øvrige delen av NSDs virksomhet er i hovedsak finansiert gjennom konkurranseutsatte prosjekt- og oppdragsmidler. Finansieringen er således avhengig av etterspørselen etter tjenestene, kvaliteten NSD leverer og konkurransen i markedet. Denne finansieringen kan derfor anses som mer kortsiktig og risikofyllt enn tilskuddet fra KD og grunnfinansieringen fra Forskningsrådet.

For alle tjenestene NSD leverer, uavhengig av hvordan de finansieres, er det viktig at NSD har en klar forretningsmodell. Det innebærer at de er opptatt av å videreutvikle tjenestene, lytte til brukernes behov, ha et aktivt forhold til markedsføring og fokus på inntektsmuligheter. For tjenestene med stabil og langsiktig finansiering innebærer dette at NSD ikke "faller til ro", men gjør seg synlig i markedet og har fokus på tjenesteleveranser av høy kvalitet. For tjenestene som er konkurranseutsatt er NSD avhengig av å vinne prosjekter og oppdrag for å sikre tilstrekkelige inntekter til å opprettholde tjenestetilbudet. Slik NSD fremstår er det uklart om de har det nødvendige forretningsperspektivet på virksomheten i dag. Selv om NSD ikke skal være et rent kommersielt aksjeselskap som skal maksimere profitten, er de avhengig av inntekter for å finansiere driften. I tillegg har NSD mulighet til å benytte et eventuelt overskudd til å finansiere kjernevirksomheten. Dette kan særlig være aktuelt når NSD utvikler tekniske løsninger. Ofte er prosjektmidlene begrenset til utvikling, hvor NSD må selv stå for finansieringen av driften. Ved å øke og videreutvikle tjenestetilbudet der inntektsmulighetene er størst, kan de dermed delfinansiere sentrale oppgaver. Samtidig er det viktig at omfanget av slike biaktiviteter ikke blir så stort at det går på bekostning av kjerneaktivitetene.

Et større og relevant spørsmål i denne sammenheng er hvorvidt tjenester som omhandler forskningsinfrastruktur skal være prosjektfinansiert. Prosjektfinansieringen medfører økonomisk usikkerhet for tjenestetilbyderne, og det kan være utfordrende å sikre et stabilt og forutsigbart tjenestetilbud. Dersom NSD eller andre tilbydere må legge ned deler av tjenestetilbudet sitt som følge av manglende finansiering, kan det potensielt få store konsekvenser for forskningen og forvaltningen. Det kan derfor diskuteres om forskningsinfrastruktur i større grad bør ha langsiktig og trygg finansiering.

Når det gjelder nivået på egenkapitalen så hadde NSD ved årsavslutning 2017 en opptjent egenkapital på 32 mill. kroner. Som et aksjeselskap er det fornuftig å ha en viss størrelse på egenkapitalen som buffer dersom uforutsette hendelser skulle inntreffe. I tillegg kan egenkapitalen bidra til å muliggjøre investeringer som krever en stor engangskostnad ett år, mens avkastningen først kommer i fremtiden. En solid egenkapital kan også bidra til å sikre institusjonens uavhengighet. Samtidig må NSD være bevisst på at de offentlige tilskuddene de mottar fra Kunnskapsdepartementet og Forskningsrådet ikke benyttes til å øke egenkapitalen.

7 Arbeidsgruppens anbefalinger

7.1 Overordnet

Gjennomgangen av NSD viser at NSD har en sentral og viktig rolle i kunnskapssektoren. NSD gjør en viktig jobb ved å levere sentrale støttetjenester til forskningssektoren og således bidrar de til å legge til rette for forskning av høy kvalitet.

NSD er også en viktig institusjon i et historisk perspektiv. NSD har sitt utspring i det samfunnsvitenskapelige miljøet på Universitetet i Bergen, med professor i statsvitenskap og sammenlignende politikk Stein Rokkan i spissen, hvor det ble utviklet dataarkiver for samfunnsvitenskapene. Dette langvarige, systematiske arbeidet ble påbegynt allerede på starten av 1950-tallet og førte etter hvert til etableringen av NSD i 1971. Siden etableringen og frem til 2003 var NSD tilknyttet Forskningsrådet. I 2003 ble NSD fristilt og etablert som et statlig aksjeselskap med Kunnskapsdepartementet som eier. I 2016 endret NSD navn fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste til Norsk senter for forskningsdata. Siden NSD ble etablert har institusjonen dekket nye behov gjennom å utvikle nye støttetjenester for forskningssektoren og forvalte data for både forskningssektoren og forvaltningen. NSD har også utført utviklingsarbeid innen sine tjenesteområder. Arbeidsgruppen mener at NSD over tid har bidratt til å øke kvaliteten på norsk og internasjonal samfunnsforskning gjennom tjenestene de har utviklet og levert til norsk forskning.

Arbeidsgruppen konstaterer at NSD opp gjennom årene har bygget seg opp høy kompetanse innenfor sine ansvarsområder. NSD har i dag høy faglig kompetanse, særskilt innen samfunnsvitenskapen. I tillegg besitter NSD et utviklermiljø med høy teknisk kompetanse. Dette kommer tydelig frem gjennom de nye tekniske løsningene de har utviklet i løpet av de siste årene gjennom prosjektene RAIRD (microdata.no) og NORDi. Både brukere og samarbeidspartnere trekker også frem at de anser NSDs kompetanse som svært god. De trekker også særskilt frem den tekniske kompetansen NSD besitter i sitt utviklermiljø.

Organiseringen av forvaltningen og administrasjonen i kunnskapssektoren har de siste årene gjennomgått større endringer. Blant annet er flere tidligere selvstendige virksomheter blitt innlemmet i et nytt direktoratet (Unit). Selv om det har vært forslag om det, har ikke NSD blitt omfattet av denne omorganiseringen i påvente av en helhetlig gjennomgang. Kunnskapsdepartementet og Forskningsrådet ønsker nå å se på NSDs virksomhet på nytt i lys av det nye landskapet i sektoren.

Flere faktorer kommer til å påvirke rammene NSD opererer innenfor framover. For det første er det en høy endringstakt i samfunnet som følge av digitalisering og teknologisk utvikling. Denne driveren representerer både en trussel og en mulighet for NSD. Den representerer en trussel i form av at nye aktører som for eksempel Amazon, Google, Microsoft og ulike nasjonale og internasjonale tidsskrifter nå tilbyr konkurrerende tjenester innenfor flere av NSDs tjenesteområder. På den andre siden representerer utviklingen en mulighet ved at NSD kan utnytte den teknologiske utviklingen til å fornye og forbedre sine tjenester. Den andre sentrale driveren som vil påvirke NSDs vei videre er de politiske målsettingene som ligger til grunn for forskning og forskningsinfrastruktur. Regjeringens langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2019-2028 slår fast at den overordnede politiske målsettingen er mer og bedre forskning, men veien dit er uklar (Meld. St. nr. 4 (2018-2019)).

Hvordan disse faktorene vil påvirke NSD og hvilken rolle NSD vil ha i fremtiden er usikker. Uavhengig av dette er arbeidsgruppen opptatt av at kompetansemiljøet som NSD har bygget opp i Bergen, består i fremtiden. Dette miljøet er viktig for kunnskapssektoren og kommer trolig til å bli enda viktigere i tiden fremover. Arbeidsgruppen mener at hensynet knyttet til bevaring av kompetansen i NSD ilegges avgjørende vekt i beslutningen om veien videre for NSD.

I det følgende legges arbeidsgruppens anbefalinger om veien videre for NSD frem. Herunder hvordan NSD bør utøve og styre virksomheten, hvilke oppgaver og tjenester de bør fokusere på og videreutvikle, samt hvordan de bør organisere seg for å levere tjenester av høyest mulig kvalitet og til lavest mulig kostnad for brukerne.

7.2 Rammer for virksomheten

Den sentrale rammen for styring av virksomheten til NSD er forankret i vedtektene til selskapet. I vedtektene står det at selskapet skal ha som formål å drive dataforvaltning og tjenesteyting overfor forskningssektoren, samt drive utviklingsarbeid innenfor sitt formål. Da NSD var et organ under Forskningsrådet, var det utarbeidet statutter som var førende for virksomheten. Også i statuttene ble NSD trukket frem som et tjenesteytende organ for norsk forskning. Utover vedtektene har NSD i de senere år formulert et samfunnsoppdrag og en strategi for en treårsperiode (2016-2019). Etter hva arbeidsgruppen kjenner til har det ikke foreligget en strategi eller andre sentrale styringsdokumenter før dette.

Når vi ser på den faktiske utvikling av virksomheten, har NSD over tid opparbeidet seg en spredt oppgaveportefølje. Institusjonen tilbyr et bredt spekter av større og mindre tjenester, utfører ulike typer oppgaver og selger enkelte selvutviklede programvarer. NSD har mange ulike brukere av sine tjenester – forskere, studenter, administrativt ansatte i staten, forskningsinstitusjoner og myndighetene. Institusjonen dekker også over flere ulike fagdisipliner med enkelte av sine tjenester.

Etter arbeidsgruppens mening er oppgaveporteføljen til NSD for spredt; tjenestene retter seg mot for mange brukergrupper og for mange fagdisipliner. Utviklingen over tid fremstår noe vilkårlig og uten en tydelig retning for selskapet. Som konsekvens har NSD fått en profil som det er vanskelig å kommunisere tydelig til brukere og samarbeidspartnere.

En viktig årsak til denne utviklingen mener arbeidsgruppen er at rammene for virksomheten har vært uklare. For det første er formålet for virksomheten, slik eier har definert det i vedtektene, formulert for bredt og overordnet. Vedtektene gir for lite føring for utformingen av tjenestetilbudet og gir få holdepunkter som styret og ledelsen kan justere kursen ut i fra. For det andre bærer utviklingen av oppgaveporteføljen preg av at man i noen grad har latt veien bli til mens man går uten en tydelig strategisk retning.

Arbeidsgruppen mener derfor at det er behov for tydeligere rammer for virksomheten til NSD. For det første må eierne gi tydeligere føringer for utviklingen av virksomheten og være tettere på NSD. Eierne skal ikke delta aktivt i virksomhetsstyringen, men gi klare rammer. Eierne skal utpeke et styre som skal

ivareta eiers forventninger til resultater og drift. For det andre må styret og ledelsen i NSD operasjonalisere vedtektene på en bedre måte, og utarbeide en tydeligere retning for virksomheten. Arbeidsgruppen ser positivt på at NSD nylig har utviklet en strategi, men denne må i større grad tas aktivt i bruk i virksomhetsstyringen. Det innebærer blant annet at det må utarbeides virksomhetsplaner for realisering av de strategiske målene. Målene må på sin side være så presise og klare at de gir retning for ledelsens utvikling av oppgaveporteføljen, og i neste omgang anvendes av styret for å vurdere om målene er oppnådd. Vedtekter, strategi, virksomhetsplaner og andre styringsverktøy bør gi tilstrekkelig rammer for utvikling av virksomheten, slik at det blir unødvendig for NSD å utforme sin egen forståelse av samfunnsoppdraget.

7.3 Tjenester

7.3.1 Overordnet

Et sentralt spørsmål for NSD er hvilke tjenester og oppgaver de skal utføre. En mulig vei fremover for NSD er å fortsette og utvikle virksomheten som i dag. Det innebærer at NSD bruker sitt eget definerte samfunnsoppdrag aktivt til å styre tjenesteporteføljen, samtidig som de fortsetter å bredde ut porteføljen. En annen mulig vei videre er å spisse tjenesteporteføljen til en kjernevirksomhet. Utgangspunktet for videreutvikling av tjenestetilbudet er formålet slik det fremkommer i vedtektenes §3, men tjenestetilbudet avgrenses til noen definerte kjerneoppgaver. Kjerneoppgavene identifiseres av ledelsen i samråd med styret, og i prosessen involveres samarbeidspartnere og brukere. En tredje mulig vei videre er å konsentrere tjenesteporteføljen om kjernevirksomheten, og samtidig åpne for andre mindre aktiviteter. De mindre aktivitetene, eller bivirksomheten, er ment til å understøtte kjernevirksomheten og skal dermed være begrenset i omfang og eventuelt i tid.

Arbeidsgruppen anbefaler at NSD konsentrerer tjenesteporteføljen om en kjernevirksomhet, og samtidig åpner for andre mindre aktiviteter. En slik strategi vil medføre at NSD får en smalere tjenesteportefølje med en mer spisset og tydelig profil enn i dag. Både brukere og samarbeidspartnere etterlyser behovet for en tydeligere profil. Ved samtidig å åpne for andre mindre aktiviteter i tillegg til kjerneoppgavene oppnår NSD mer fleksibilitet i utviklingen av tjenesteporteføljen. Da kan de påta seg mindre oppdrag og tilby enkelttjenester når nye behov dukker opp. Denne fleksibiliteten gjør at NSD kan følge utviklingen i kunnskapssektoren og den teknologiske utviklingen tettere enn om de kun utfører kjerneoppgavene.

Når det kommer til hvilke fagdisipliner NSD bør rette tjenestetilbudet mot, har samfunnsvitenskapelig forskning historisk vært det primære fokusområdet til NSD. Over tid har virksomheten blitt utvidet til humaniora og medisinske fag, og etterhvert også miljøfag og utviklingsforskning.

I strategien for 2016-2019 stadfester NSD at det faglige tyngdepunktet fortsatt skal være norsk samfunnsforskning. Per i dag har deler av NSDs virksomhet et for bredt fokus hva angår fagdisipliner. Det gjelder først og fremst lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata, som blant annet er et resultat av oppdraget fra Forskningsrådet. Arbeidsgruppen anbefaler at samfunnsvitenskapelig forskning forblir NSDs hovedområde og at dette hovedområdet gjennomsyrrer hele virksomheten og

forretningsmodellen. Det er innen samfunnsvitenskapen NSD har bygget opp sin kompetanse over lengre tid, og det er den de er mest kjent og anerkjent for.

7.3.2 Database for statistikk om høgre utdanning og kanalregisteret

NSD forvalter Database for statistikk om høgre utdanning (DBH) og registeret over vitenskapelige publiseringskanaler (kanalregisteret) på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet. DBH er viktig som et kunnskapsgrunnlag for forvaltningen av UH-sektoren, et nyttig verktøy i virksomhetsstyringen hos utdanningsinstitusjonene og et datagrunnlag for utredninger og analyser. Kanalregisteret bidrar, i likhet med DBH, med viktig input til finansieringssystemet i UH-sektoren.

Arbeidsgruppen mener at Database for statistikk om høgre utdanning (DBH) og kanalregisteret er viktige datakilder i kunnskapssektoren som må videreføres. Samtidig er det ikke åpenbart at disse oppgavene faller inn under formålet med NSDs virksomhet. Slik som DBH og kanalregisteret fremstår i dag, er de primært å betrakte som forvaltningsoppgaver hvor primærbrukerne er forvaltningsorganer som Kunnskapsdepartementet, og universiteter, høyskoler, fagskoler og forskningssektoren forøvrig. Et sentralt spørsmål er således hvem som skal ha ansvar for databasene - NSD eller et forvaltningsorgan. Arbeidsgruppen mener at dette må ses i sammenheng med hele tjenesteporteføljen til virksomheten og hvilken tilknytningsform NSD skal ha til staten. Dette er behandlet i avsnitt 7.4.

Når det gjelder tilrettelegging og tilgjengeliggjøring av utdanningsdata til forskningsformål, mener arbeidsgruppen at departementet bør se på mulighetene for økt samarbeid mellom SSB og NSD, framfor å bygge opp en konkurrerende tjeneste hos NSD. Dette gjelder ikke minst hvordan utdanningsdata kan tilgjengeliggjøres til forskning gjennom den nye microdata-plattformen.

7.3.3 Lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata

NSD tilbyr tjenester innen lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata. Arkiveringstjenesten består av å innhente og motta forskningsdata og dokumentasjon av disse (metadata), samt kvalitetskontroll og langtidslagring av data og metadata. Tjenester for tilgjengeliggjøring omfatter mottak av bestillinger av forskningsdata fra institusjoner til bruk i forskning, foreta uttak og levere ut data og metadata.

Økt gjenbruk av forskningsdata kan bidra til mer forskning og økt kvalitet på forskningen. Blant annet blir det lettere å etterprøve og validere resultater, forskere får raskere tilgang til større datagrunnlag og de offentlige midlene til forskning kan brukes på en mer ressurseffektiv måte. For at forskere skal dele sine forskningsdata er det nødvendig med en kultur for å dele og gjenbruke data på tvers av forskningsinstitusjoner. Etablering av en slik kultur tar imidlertid tid. Det er flere tegn på at forskningssektoren beveger seg i retning av ønsket kultur, men det er fortsatt et stykke igjen.

Arbeidsgruppen mener at det per i dag ikke er tilstrekkelig at forskningsprosjekter med offentlig finansiering selv kan avgjøre om og hvor de vil lagre og tilgjengeliggjøre forskningsdata. Arbeidsgruppen anbefaler derfor at Forskningsrådet gjeninnfører pålegget om at forskningsprosjekter må langtidslagre

forskningsdata. Arbeidsgruppen mener at det ikke er tilstrekkelig at data lagres i for eksempel et tidsskrift, det må i tillegg lagres hos en offentlig finansiert tjenesteleverandør. Pålegget bør følges tettere opp av Forskningsrådet og andre sentrale myndigheter enn det har vært gjort hittil.

Når det gjelder tjenesteleverandørmarkedet for lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata, fremstår ikke det private markedet egnet til å levere denne typen tjenester for forskningsdata som er generert av offentlige finansiert forskning. Private leverandører kan ikke garantere livstidsarkivering slik som offentlige aktører, samt at det er knyttet usikkerhet til private aktørers håndtering av personvern og datasikkerhet. Av den grunn mener arbeidsgruppen at myndighetene bør finansiere offentlige tjenesteleverandører. I utformingen av tjenestetilbudet, mener arbeidsgruppen at det er hensiktsmessig med fagspesifikke leverandører fremfor en stor nasjonal aktør. Kuratering av data og metadata krever fagspesifikk kompetanse og denne kompetansen er enklere å tilegne seg for mindre aktører som sitter tett på de ulike fagmiljøene. Her mener arbeidsgruppen at NSD bør være primærleverandør av lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata innen samfunnsvitenskapelig forskning. Det er innen samfunnsvitenskapen at NSD har sin faglige tyngde og kompetanse. For offentlig finansiert samfunnsvitenskapelig forskning mener arbeidsgruppen at Forskningsrådet, gjennom sitt krav om at forskningsdataene skal lagres og tilgjengeliggjøres, må presisere at lagringen skal finne sted ved NSD.

Arbeidsgruppen er bekymret for at tilsynelatende få forskningsprosjekter lagrer sine forskningsdata hos NSD. Gjeninnføring av pålegget om langtidslagring kan bidra til å øke antallet. Samtidig vil arbeidsgruppen understreke at pålegget ikke bør bli en hvilepute for NSD, men at de må jobbe aktivt for å nå flere brukere. I dette arbeidet er det viktig å se til brukernes innspill til forbedringer. Blant annet bør NSD bli mer synlige i forskningssektoren og de bør øke brukervennligheten på tjenestene sine. I tillegg bør de utforske mulighetene for å utnytte avtalen med Arkivverket på en bedre måte enn de gjør i dag.

Arbeidsgruppen mener at målsettingen om økt tilgjengeliggjøring av forskningsdata må følges opp med offentlig finansiering fra myndighetenes side. Tjenestene innenfor lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata bør finansieres av Forskningsrådet over grunnbevilgningen eller gjennom andre finansieringsordninger, og ikke gjennom brukerbetaling. Brukerbetaling kan føre til at potensielle brukere ekskluderes. Det bærende prinsippet bør være lik tilgang for alle forskere, studenter og andre brukere.

7.3.4 Tilgjengeliggjøring av data fra SSB til forsknings- og utredningsformål

NSD har over lengre tid hatt et unikt samarbeid om tilrettelegging og distribusjon av data fra SSB til norske forskningsmiljøer. Mens samarbeidet tidligere omfattet utvalgsdata, har NSD og SSB i senere år innledet et samarbeid for å gjøre registerdata lettere tilgjengelig for forsknings- og utredningsformål. Bakgrunnen for samarbeidet er at Norge har svært gode registerdata som potensielt kan bidra til mye samfunnsnyttig forskning, men at dagens prosess for tilgang til disse dataene er svært tids- og ressurskrevende. Det er et uforløst potensiale knyttet til å forkorte og forenkle prosessen for tilgjengeliggjøring av registerdata for forskningsformål.

Samarbeidet har så langt resultatert i løsningen microdata.no som ble lansert i mai 2018. Målsettingen med microdata.no er at forskere skal få tilgang til registerdata på dagen samtidig som personvernet ivaretas. Dette muliggjøres gjennom løsningens anonymiserende grensesnitt som gjør at forskere kan gjennomføre analyser på sammenkoblede registerdata uten å være i direkte kontakt med individdata.

Arbeidsgruppen anbefaler at NSD fortsetter samarbeidet med SSB om microdata.no med full styrke og at den videreutvikles slik at ambisjonene med løsningen nås. Arbeidsgruppen mener at microdata-plattformen er en svært lovende løsning som vil bidra til å gi forskere enklere tilgang til registerdata. En vesentlig utvikling av microdata.no, slik det er skissert i kapittel 6.2.4, vil også bidra til at forskere og andre brukere vil få tilgang til data på like vilkår, og løsningen kan føre til økt omfang av og økt kvalitet i forskningen. I det videre arbeidet er det avgjørende at NSD bidrar med sin utviklerkompetanse. Arbeidsgruppen anbefaler at NSD bygger opp et robust utviklermiljø, som gjør dem mindre sårbare og bedre skikket til å møte utfordringene knyttet til videreutviklingen av microdata.no.

En utfordring for microdata.no-løsningen framover er knyttet til å sikre langsiktig finansiering. Arbeidsgruppen anbefaler at Forskningsrådet sikrer stabil og langsiktig finansiering av microdata.no. Dette vil bidra til å sikre lik tilgang til data og stabile rammebetingelser for tjenesten. Dersom driftskostnadene i stor grad skal dekkes gjennom brukerbetaling kan dette medføre at enkelte brukere ekskluderes.

Til slutt anbefaler arbeidsgruppen at NSD benytter oppmerksomheten knyttet til microdata.no til å synliggjøre sin posisjon i forskningssektoren og skape en tydeligere profil. Arbeidsgruppen anbefaler også at NSD benytter teknologien og kompetansen som utvikles gjennom prosjektet, til å fornye og forbedre øvrige deler av NSDs virksomhet.

7.3.5 Lagring og tilgjengeliggjøring av andre data

NSD lagrer og tilgjengeliggjør data fra ulike prosjekter og på vegne av forskjellige offentlige institusjoner. Primærbrukeren av data fra spørreundersøkelser o.l. er forskere til forsknings- og undervisningsformål, mens data tilgjengeliggjort på vegne av ulike institusjoner er i hovedsak forvaltningen. Hovedårsaken til at NSD forvalter slike databaser er den historiske posisjonen NSD har hatt som dataarkiv og tjenesteyter innenfor arkivering og tilgjengeliggjøring av data.

Arbeidsgruppen mener at det er behov for offentlig finansierte aktører som lagrer og tilgjengeliggjør data på vegne av offentlige institusjoner og organer. Lagrings- og delingstjenestene som tilbys i det private markedet er per i dag ikke tilfredsstillende. Offentlige data er avhengig av å kunne forvaltes ut fra et evighetsperspektiv og offentlige institusjoner er avhengig av at lønnet overholdes, særlig med hensyn til personvern.

Selv om det ikke er entydig om disse tjenestene faller inn under formålet med virksomheten som beskrevet i vedtektene, anbefaler arbeidsgruppen at NSD fortsetter å tilby tjenester knyttet til lagring og tilgjengeliggjøring av data fra ulike prosjekter og på vegne av forskjellige offentlige institusjoner. NSD har høy kompetanse innen arkivering av data, herunder tilrettelegging og kuratering av data og

metadata, og det er en etterspørsel etter slike tjenester blant offentlige institusjoner. Disse tjenestene er likevel å anse som en bioppgave som bør støtte oppunder kjernevirksomheten. Arbeidsgruppen mener at det må stilles krav til at tjenestene skal gå med overskudd og at dette overskuddet skal benyttes til å finansiere kjernevirksomheten. I likhet med de andre bioppgavene til NSD er det viktig at denne tjenesten ikke blir for omfattende og dermed går på bekostning av kjernevirksomheten.

7.3.6 Personverntjenester

Etter at GDPR ble innført i 2018 har landskapet for NSDs personverntjenester endret seg betydelig (se kapittel 6.2.6). NSD har gått fra å fungere som personvernombud for forsknings- og utdanningsinstitusjonene for saker som angikk forskning, til å være personvernrådgiver på forskningsområdet for UH-institusjonene. For forskningsinstituttene tilbyr NSD enten å være personvernrådgiver på forskningsområdet tilsvarende som for UH-institusjonene eller personvernombud for hele virksomheten.

Arbeidsgruppen mener at personverntjenestene passer inn under NSDs vedtekter, og anbefaler at NSD fortsetter å tilby disse. Samtidig er det vanskelig å vite sikkert om dette blir en sentral oppgave for NSD fremover. Endringene i lovgivningen har medført at det er langt større usikkerhet knyttet til etterspørselen etter personverntjenester i fremtiden. Det er flere momenter som trekker i retning av både økt og redusert etterspørsel. Samlet mener arbeidsgruppen at det vil være en fremtidig etterspørsel etter tjenestene, men at det er uklart om den vil avta eller øke i omfang.

Arbeidsgruppen mener at NSD selv må vurdere hvor utstrakt tjenestetilbudet skal være og hvilken posisjon de ønsker å ta i markedet. Tjenestene er selvfinansierende og NSD har dermed stor valgfrihet til å utforme tjenestene selv. Samtidig vil etterspørselen være styrende for det totale aktivitetsnivået. I vurderingene av innretning av tjenestene anbefaler arbeidsgruppen at prinsippet om at brukerne skal få tilgang til personverntjenester av høyest mulig kvalitet og lavest mulig pris bør ligge til grunn.

7.3.7 Internasjonal virksomhet

Det er en politisk målsetning at forskningsinfrastruktur, i likhet med forskning, bør utvikles i et internasjonalt perspektiv. Økt internasjonalisering av forskningsinfrastrukturer bidrar til økt tilgang til data i andre land, som igjen kan gi mer forskning og føre til bedre kvalitet i forskningen. Dette kan foregå på flere måter, blant annet gjennom offentliggjøring av internasjonal statistikk, f.eks. i Eurostat og OECD, og muligheten for komparative forskningsstudier med data fra flere land.

NSD bidrar til at målsettingen om økt internasjonalisering nås gjennom sin omfattende internasjonale virksomhet. NSD er nasjonal tjenesteleverandør for Consortium of European Social Science Data Archives (CESSDA) og dataarkiv og medlem av Core Scientific Team i European Social Survey (ESS). De har også ansvar for norsk deltakelse i International Social Survey Programme (ISSP) og deltar i en rekke EU-finansierte prosjekter innen forskningsinfrastruktur.

Arbeidsgruppen mener at den internasjonale virksomheten til NSD er i tråd med formålet med virksomheten og en sentral del av oppgaveporteføljen. NSD er avhengig av å sammenligne seg med sine internasjonale søsterorganisasjoner for å kunne tilegne seg ny kompetanse og i neste omgang drive utviklingsarbeid innenfor sitt formål. I tillegg bidrar den internasjonale virksomheten til å oppnå målet om at data bør gjøres tilgjengelig til internasjonal forskning. Et viktig bidrag inn mot norsk forskning er økt tilgang til internasjonale data gjennom f.eks. NSDs rolle i ESS og ISSP.

Arbeidsgruppen mener at NSD, gjennom sin internasjonale virksomhet, har bidratt til å sette Norge på kartet i den internasjonale forskningsagendaen. Med utgangspunkt i dette anbefaler arbeidsgruppen at NSD oppretter sin internasjonale virksomhet, og fortsetter å være en pådriver for internasjonal koordinering og samordning innenfor forskningsinfrastrukturfeltet. Samtidig er det viktig at kompetansen som bygges opp gjennom internasjonal tilstedeværelse må komme norsk forskning til gode gjennom økt kvalitet på NSDs tjenester. For å øke utbyttet av den internasjonale virksomheten anbefaler arbeidsgruppen at NSD styrker innsatsen med å synliggjøre sine tjenester innen dette området for norske forskningsmiljøer.

7.3.8 Øvrige tjenester

Det er i dag et behov for støtte til både utforming og gjennomføring av spørreundersøkelser blant norske forskere. Det finnes en rekke kommersielle aktører som tilbyr bistand til gjennomføring, men disse tilbyr i liten grad rådgivning til selve utformingen og tjenestene er i utgangspunktet ikke rettet mot forskningsformål. NSD har utviklet et system for innsamling av intervjudata via internett (WebSurvey) som de tilbyr til forskere og studenter. Gjennom dette arbeidet har NSD opparbeidet seg kompetanse på utforming og gjennomføring av spørreundersøkelser.

Arbeidsgruppen mener at NSD bør fortsette å tilby norske forskningsmiljøer bistand i forbindelse med spørreundersøkelser. Kompetansen blant norske forskere på utforming og gjennomføring av spørreundersøkelser er varierende, og mange har således behov for bistand på dette området. Tjenestene passer også inn under formålet til NSD slik det er definert i vedtektene. Samtidig mener arbeidsgruppen at intervjutjenestene er å anse som en bioppgave for NSD. De utgjør en mindre del av virksomheten og er rene kommersielle tjenester. Tjenestene skal derfor støtte opp under NSDs kjerneaktiviteter og ikke ta vekk fokuset fra disse. Arbeidsgruppen mener at det må stilles krav om at tjenestene skal gå med overskudd og at dette overskuddet skal benyttes til å finansiere kjernevirksomheten. Når NSD tilbyr disse tjenestene, er det viktig at det gjøres på likt grunnlag for alle forskere. NSD bør derfor gå bredt ut i sin kommunikasjon og tilby tjenestene til alle forskningsmiljøer.

7.4 Organisering og tilknytningsform

Sentrale spørsmål for eier, styret og ledelsen i NSD er hvilken tilknytningsform NSD skal ha til staten og hvordan NSD skal innrettes og organiseres slik at virksomheten kan utøves på best mulig måte. Historisk har NSD vært en del av forvaltningen ved at var det organisert som et organ i Forskningsrådet.

I 2003 ble imidlertid NSD fristilt fra Forskningsrådet og etablert som et aksjeselskap heleid av Kunnskapsdepartementet.

En stor utfordring med virksomheten til NSD i dag er at den ikke peker unisont mot en bestemt tilknytningsform. NSD utfører i hovedsak to typer oppgaver - forvaltningsoppgaver og tjenesteleveranser til offentlig aktører, herunder forskere, studenter, administrativt ansatte i forvaltningen og ulike statlige virksomheter. Forvaltningsoppgavene, som i hovedsak omfatter forvaltningen av DBH og kanalregisteret, peker i retning av et forvaltningsorgan. Som tjenesteleverandør, hvor lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata og personvernrådgivning er de mest sentrale, fremstår derimot et statlig selskap som den mest aktuelle tilknytningsformen. I tillegg har rapporten til ekspertgruppen ledet av Gjedrem (2016) og omorganiseringsprosjektet i kunnskapssektoren aktualisert spørsmålet om eierskapet av NSD.

Ut i fra dette er det flere mulige måter å innrette virksomheten på hvor NSD har ulike tilknytningsformer til staten. Arbeidsgruppen har drøftet syv konsepter for videreutvikling av NSD som varierer langs flere dimensjoner (se kapittel 6.3). De mest sentrale dimensjonene har vært eierskap og tilknytningsform, herunder plassering av forvaltningsoppgavene og den øvrige tjenesteporteføljen.

Arbeidsgruppen anbefaler at NSD forblir et aksjeselskap som i dag, men at forvaltningsoppgavene flyttes fra NSD til Unit. Med forvaltningsoppgaver menes i hovedsak DBH og kanalregisteret. I tillegg overføres eierskapet av selskapet fra Kunnskapsdepartementet til Unit. Arbeidsgruppen mener at en slik løsning kan gi flere fordeler. Blant annet vil det bidra til en bedre datainfrastruktur og en bedre dataflyt innen høyere utdanning og forskning. I tillegg kan man oppnå synergieffekter og bidra til overføring av kompetanse mellom fagmiljøene i NSD og Unit. Gjennom en mer enhetlig produksjon av utdanningsdata i Unit er også grunnlaget for å forbedre grenseskillet til andre aktører bedre. Ved at tjenesteutøvelsen forblir i aksjeselskapet som i dag vil NSD også beholde den finansielle selvstendigheten som gjør det enklere å være konkurransedyktige i markedet.

I anbefalingen av denne løsningen mener arbeidsgruppen at Unit må inngå et mer forpliktende samarbeid med SSB enn i dag. Unit og SSB må samarbeide om publiseringen av utdanningsstatistikk og utlevering av data til forskning, herunder bruk av microdata.no-plattformen. Både Unit og SSB sitter på høy fagkompetanse innen utdanningsdata som bør sees i sammenheng og utnyttes bedre.

Når det kommer til hvordan NSD bør organisere virksomheten utover disse anbefalingene, har arbeidsgruppen ikke tatt stilling til dette. Hvordan NSD skal organiseres i detalj og hvordan organisasjonskartet skal se ut, er en oppgave for styret og ledelsen i NSD. Arbeidsgruppen er kjent med at det har blitt gjennomført endringer i organisasjonsstrukturen etter at ny ledelse kom på plass i 2017 og at det planlegges ytterligere endringer. Arbeidsgruppen mener det er positivt at den nye ledelsen foretar en gjennomgang av organisasjonen og identifiserer og realiserer gevinster.

Medarbeidernes kompetanse er den viktigste innsatsfaktoren i virksomheten til NSD. Arbeidsgruppen mener at NSD innehar høy kompetanse på flere områder og at det er viktig at denne bevares. Dersom Kunnskapsdepartementet og evt. nye eiere gjennomfører de endringene i tjenesteporteføljen og organiseringen som arbeidsgruppen anbefaler, er det viktig at den høye kompetansen ikke forvirrer.

7.5 Økonomi og forretningsmodell

Finansieringen av tjenesteporteføljen til NSD og den økonomiske usikkerheten knyttet til tjenestetilbudet er todelt. En del av virksomheten er finansiert gjennom midler fra myndighetene. Dette gjelder i hovedsak forvaltningen av DBH og kanalregisteret og lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata hvor NSD mottar tilskudd fra hhv. Kunnskapsdepartementet og Forskningsrådet. Den øvrige delen av virksomheten er i hovedsak finansiert gjennom konkurranseutsatte prosjekt- og oppdragsmidler. Den største inntektskilden her er driftstilskuddene fra institusjonene som kjøper personverntjenester av NSD og prosjektmidler fra EU og Forskningsrådet.

Arbeidsgruppen mener at det er viktig at NSD har en tydelig forretningsmodell og at de legger denne til grunn for utøvelsen av virksomheten. For tjenestene med stabil og langsiktig finansiering krever dette at NSD gjør seg mer synlig i markedet og aktivt markedsfører sine tjenester. For den konkurranseutsatte delen av virksomheten, bør NSD ha et mer kommersielt fokus. Selv om NSD ikke har som formål å skaffe aksjeeierne økonomisk utbytte, må de sikre et tilstrekkelig inntektsgrunnlag for å opprettholde tjenestetilbudet. Arbeidsgruppen mener at NSD bør gjøre dette gjennom å benytte salgsinntekter fra bivirksomheten til å delfinansiere kjernevirksomheten. Dette vil bidra til å redusere økonomisk usikkerhet og sikre finansieringen av viktige oppgaver.

Når det gjelder nivået på egenkapitalen, mener arbeidsgruppen at det er fornuftig å ha en solid egenkapital. Egenkapitalen skal være en buffer mot uforutsette hendelser, muliggjøre større investeringer og sikre uavhengighet. Arbeidsgruppen mener at det er NSDs styre som bør beslutte størrelsen på egenkapitalen.

Referanser

Datatilsynet (2018). Konesjon og melding. Hentet fra: <https://www.datatilsynet.no/regelverk-og-verktoy/konesjon-og-melding/>

Difi (2014). Fra stat til marked. *Veileder om utskilling av virksomhet fra staten*. Veileder 2014:1. Hentet fra: <http://www.difi.no/>

Gjedrem (2016) *Kunnskapssektoren sett utenfra. Gjennomgang av organiseringen av de sentraladministrative oppgavene i kunnskapssektoren*. Ekspertgruppe nedsatt av Kunnskapsdepartementet ledet av Svein Gjedrem

Forskningsrådet (2014). *Tilgjengeliggjøring av forskningsdata og data for forskning. Policy for Norges forskningsråd*. Hentet fra: <http://www.forskningsradet.no/>

Forskningsrådet (2016a). *Tilgjengeliggjøring av forskningsdata og data for forskning. Kunnskapsgrunnlag til KDs arbeid med en nasjonal strategi for tilgjengeliggjøring av data*. Hentet fra: <http://www.forskningsradet.no/>

Forskningsrådet (2016b). *Enklere å bruke registerdata*. Hentet fra: https://www.forskningsradet.no/no/Nyheter/Enklere_a_bruke_registerdata/1253981163116?lang=no

Forskningsråd (2017). *Tilgjengeliggjøring av forskningsdata og data for forskning. Policy for Norges forskningsråd. Revidert 2017*. Hentet fra: <http://www.forskningsradet.no/>

Forskningsrådet (2018a). *Verktøy for forskning. Nasjonal strategi for forskningsinfrastruktur 2018–2025*. Hentet fra: <http://www.forskningsradet.no/>

Forskningsrådet (2018b). *Norsk veikart for forskningsinfrastruktur 2018. Del 1: Områdestrategier*. Hentet fra: <http://www.forskningsradet.no/>

Forskningsrådet (2018c). *Norsk veikart for forskningsinfrastruktur 2018. Del 1: Prosjektbeskrivelser*. Hentet fra: <http://www.forskningsradet.no/>

Kunnskapsdepartementet (2017a). *Digitaliseringsstrategi for universitets- og høyskolesektoren 2017–2021*. Hentet fra: <http://regjeringen.no/>

Kunnskapsdepartementet (2017b). *Nasjonal strategi for tilgjengeliggjøring og deling av forskningsdata*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/>

(Kunnskapsdepartementet, 2018). *Statsbudsjettet for 2019 - Tildelingsbrev til Direktoratet for IKT og fellestjenester i høyere utdanning og forskning (Unit)*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/>

NSD (2016a). *Strategi for NSD 2016–2019: Et verktøy for forskning*. Hentet fra: <https://nsd.no/om/doc/strategiplan-2016-2019.pdf>

NSD (2016b). *Organisering av oppgaver i kunnskapssektoren - forespørsel om innspill*. Brev datert 19.10.2016

NSD (2017a). *NSD. Norsk senter for forskningsdata. Årsmelding 2017*. Hentet fra: <http://www.nsd.no/>

NSD (2017b). *RAIRD. Status og økonomiske vurderinger. Sak 33/2017*. Hentet fra: <http://www.nsd.no/>

NOU 1989:5 (1989). *En bedre organisert stat*. Oslo: Forbruker- og administrasjonsdepartementet

Meld. St. nr. 4 (2018-2019) *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2019-2028*. Kunnskapsdepartementet

Regjeringen (2014). *Statlige virksomheter, selskaper og andre organer*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/statlig-forvaltning/forvaltningsutvikling/statlige-virksomheter-selskaper-og-andre-organer/id2344647/>

Meld. St. 27 (2015–2016) *Digital agenda for Norge — IKT for en enklere hverdag og økt produktivitet*. Kunnskapsdepartementet

Universitets- og høgskolerådet (2018). *Mønsteravtale mellom NSD-Norsk senter for forskningsdata og Universitets- og høgskolerådet om personverntjenester i forskning*. Hentet fra: https://innsyn.uhr.no/wfinnsyn.ashx?response=journalpost_detaljer&journalpostid=2018001519&

Tillegg A: Oversikt over intervjuer

Tabell A.1 gir en oversikt over intervjuer som har blitt gjennomført ifm. gjennomgangen av NSD.

Tabell A.1 Oversikt over gjennomførte intervjuer

Institusjon
Eiere og finansører
Kunnskapsdepartementet
Forskningsrådet
Samarbeidspartnere og brukere av NDSs tjenester
Statistisk sentralbyrå
Datatilsynet
Arkivverket
Universitets- og høskolerådet (UHR)
Forskningsinstituttene fellesarena (FFA)
UNINETT Sigma2
Utdanningsdirektoratet
Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU)
Consortium of European Social Science Data Archives (CESSDA)
European Social Survey (ESS)
NordForsk
Universitetet i Oslo
Unit
Brukere av NSDs tjenester
OsloMet - fakultet for samfunnsvitenskap
OsloMet - fakultet for samfunnsvitenskap
Norsk regnesentral
NHH - institutt for samfunnsøkonomi
Christian Michelsens Institutt (CMI)
UiO - utdanningsvitenskapelig fakultet
UiO - humanistisk fakultet

UiB - samfunnsvitenskapelig fakultet
Norsk utenrikspolitisk institutt (NUPI)
SINTEF Digital
UiB - medisinsk og helsefaglig fakultet
UiB - samfunnsvitenskapelig fakultet
CICERO
NSD
Styreleder
Administrerende direktør
Avdeling for administrasjon
Avdeling for IT og utvikling
Seksjon for programvare
Seksjon for IT og Web
Avdeling for intervju- og datatjenester
Seksjon for datatjenester
Seksjon for intervjutjenester
Seksjon for statistikk om høgre utdanning og forskning
Avdeling for individdata og personvern
Seksjon for personverntjenester
Seksjon for individdata

